

Управление на местата за лишаване от свобода в контекста на правата на човека

Наръчник за пенитенциарни служители

Второ издание

Андрю Коул

**УПРАВЛЕНИЕ НА МЕСТАТА ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА
В КОНТЕКСТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА**

НАРЪЧНИК ЗА ПЕНИТЕНЦИАРНИ СЛУЖИТЕЛИ

A Human Rights Approach to Prison Management. Handbook for Prison Staff
Copyright: Andrew Coyle 2002, 2009

© Андрю Койл, *автор*

© Дамян Дамянов, *художествено оформление на корицата*

София 2015

Управление на местата за лишаване от свобода в контекста на правата на човека

Наръчник за пенитенциарни служители

Второ издание

Андрю Коул

Наръчникът се издава в рамките на предефиниран проект № 3 „Укрепване на националните компенсаторни мерки за обезщетяване при твърдени нарушения на Конвенцията за правата на човека и основните свободи на Съвета на Европа и капацитета за изпълнение на решенията на Европейския съд за правата на човека“, с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2009–2014 г. по Програмна област 31 „Повишаване на капацитета и изграждане на сътрудничество в съдебната система“.

Цялата отговорност за неговото съдържание се носи от бенефициента – Дирекция „Процесуално представителство на Република България пред Европейския съд по правата на човека“, Министерство на правосъдието и при никакви обстоятелства не може да се приема, че то отразява официалното становище на Програмния оператор или на Донора.

Предговор

Първото издание на този наръчник е публикувано в Англия през 2002 г. Оттогава то е преведено на шестнадесет други езика.* Повече от 70 000 екземпляра са отпечатани и няколко от версиите са налични за изтегляне от интернет.

Сега той се използва редовно от междуправителствени организации и други международни органи в работата им по реформата на затворите.

“*Наръчникът ще бъде много полезен инструмент за справка предвид преобладаващите условия в затворите ... в региона на Африка в рамките на работната програма на Института.*

(Директор, Институт на ООН за предотвратяване на престъпността и отношение към правонарушителите за Африка)

“*Наръчникът ще бъде от изключително значение в нашите пенитенциарни дейности както в Сан Хосе в ILANUD, така и в страните от региона ... Ние ще се радваме да го използваме в нашите курсове за обучение и за техническа помощ.*

(Директор, Институт на ООН за предотвратяване на престъпността и отношение към правонарушителите за Латинска Америка)

Той се използва от затворническите администрации в редица страни като инструмент за разработване на стратегии за реформи. Друга удовлетворителна особеност на първото издание е начинът, по който то е прието от пенитенциарните служители по целия свят като практическа помощ в ежедневната им работа.

“*Толкова съм впечатлен от наръчника, че съм го раздал на всички служители тук за справка.*

(Заместник-директор, Отдел по изправителни услуги към Министерството на Правосъдието, Сеул, Република Корея)

Публикуването на това второ издание на наръчника предостави възможност да включим позовавания на нови международни и регионални стандарти, като Факултативния протокол към Конвенцията

---

* Албански, амхарски, арабски, китайски, хърватски, фарси, френски, грузински, японски, корейски, португалски, испански, руски, турски, сръбски и вьетнамски

на ООН против изтезанията, а също и да споменем увеличаващата се съдебна практика на регионалните съдилища по права на човека като тези в Америка и в Европа. Също така сме използвали полезните коментари, направени от читатели и други коментатори, за това как можем да подобрим представянето на някои от главите. Един от най-важните е молбата да имаме отделни глави, които се занимават с пълната забрана на изтезанията и с достойнството на затворника като личност. Освен това са включени нови глави, посветени на затворниците, поставени при високо ниво на сигурност, и на затворниците – чужди граждани, тъй като това са проблеми, които стават все по-актуални през последните години.

Благодарности

Много хора са допринесли за това второ издание на наръчника. Сред тях са всички онези, които са коментирали първото издание и които са направили полезни предложения за подобрения.

В рамките на МЦИЗ, специално внимание трябва да се обърне на сътрудниците, които работят неуморно по целия свят за подобряване на управлението на затворите и които са допринесли косвено или пряко със своя опит и знания. Особено голяма помощ е предоставена от Андрю Баркли, Антон Шелупанов, Джеймс Хейнс, Колин Алън и Алистър Бейли.

Вивиен Стърн даде основен принос за конкретни глави и като цяло на окончателния текст.

Халън Феър провери всички позовавания на международните инструменти и откри много от казусите.

Безценна административна подкрепа беше предоставена от Нефели Дардану и Вероника Мъри.

Роб Алън ръководи целия проект.

Всички тези хора заслужават дълбока благодарност.

И накрая, ръководството нямаше да бъде публикувано без щедрата финансова подкрепа на Министерство на външните работи и Общността на нациите на Обединеното кралство.

Андрю Койл

Професор по изследване на затворите

СЪДЪРЖАНИЕ

1	Въведение.....	11
2	Принципите за добро управление на затворите	17
3	Пенитенциарният персонал и управлението на затворите	23
4	Пълна забрана на изтезанията	51
5	Достойнството на човека	61
6	Затворниците и здравните грижи	73
7	Управление на сигурни и безопасни затвори, в които има ред	91
8	Управление на затворници, поставени при високо ниво на сигурност	113
9	Дисциплинарни производства и наказания	125
10	Конструктивни дейности и социална реинтеграция.....	137
11	Връзка с външния свят.....	155
12	Чуждестранни затворници	167
13	Молби и жалби.....	173
14	Признаване на многообразието	181
15	Процедури за проверки.....	189
16	Лицата с наложена мярка „задържане под стража“ и всички други задържани без влязла в сила присъда	201
17	Непълнолетни и млади затворници	213
18	Жените, лишени от свобода	221
19	Затворници с доживотни и дългосрочни присъди	233
20	Затворници със смъртна присъда.....	241

Списък на приложимите инструменти за правата на човека	247
Библиография	251
Индекс	257

Въведение

За кого е този наръчник

Този наръчник е предназначен да помогне на всеки, който има някаква връзка със затворите. Читатели могат да бъдат министри, чиято дейност обхваща парламентарната отчетност относно пенитенциарната политика, длъжностни лица, които работят в министерствата на правосъдието, и други министерства, които имат надзорни функции върху проблемите в местата за лишаване от свобода, както и международни организации като Организацията на обединените нации, Организацията на американските държави, Африканския съюз, Съвета на Европа, Европейския съюз, Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа и Световната здравна организация. Той ще представлява също така интерес за организации като Международния комитет на Червения кръст, за различни неправителствени организации и групи от гражданското общество, които работят в затворите. Наръчникът трябва да бъде предоставен при възможност на затворници. Но основната му аудитория е предназначена да бъдат хората, които работят пряко в затворите и със затворници. Тук се включват национални и регионални затворнически администрации, но най-вече е предназначен за тези, които ежедневно работят със затворници в затворите.

Набор от ясни принципи

Темите в наръчника показват сложността на управлението на затворите и широката гама от умения, които се изискват от тези, чиято задача е да управляват местата за лишаване от свобода. Обхванатите въпроси показват, че има общ набор от фактори, които, взети заедно, представляват модел за добро управление на пенитенциарно заведение. Въпреки това не е достатъчно тези теми да се разглеждат абстрактно, а е важно да се основават на набор от ясни принципи. Тъй като се цели този наръчник да има приложение във всяка пенитенциарна система в света, е изключително важно наборът от принципи, който ще се използва като отправна точка, да бъде приложен във всяка страна. Те не трябва да се основават на определена култура или на стандартите, които са приети в една страна или регион. Наръчникът отговаря на това изискване, като използва за отправна точка за всяка глава съответните международни стандарти за правата на човека.

Международни стандарти

Тези стандарти са договорени от международната общност, обикновено чрез Организацията на обединените нации. Основните международни инструменти за правата на човека като Международният пакт за граждански и политически права и Международният пакт за икономически, социални и културни права са правнообвързващи договори за всички държави, които са ги ратифицирали или са се присъединили към тях. Повечето от тях съдържат препратки относно отношението към лишените от свобода.

В допълнение съществуват редица международни инструменти, занимаващи се конкретно със затворниците и условията на задържане. По-подробните стандарти, които са изложени в тези принципи, минимални правила или насоки предоставят ценно допълнение към общите принципи, съдържащи се в правните договори. Те включват *Минималните стандартни правила за отношение към затворниците (1957 г.)*, *Съвкупността от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода (1988 г.)*, *Основните принципи за отношение към затворниците (1990 г.)* и *Минималните стандартни правила за правораздаване при непълнолетните (1985 г.)*. Има и редица международни инструменти, които се отнасят конкретно до служителите, които работят с лишените от свобода. Те включват *Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи (1979 г.)*, *Принципи за медицинска етика във връзка с ролята на здравния персонал, особено лекари, за защита на затворниците и задържаните лица от изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание (1982 г.)*, както и *Основни принципи за употреба на сила и огнестрелно оръжие (1990 г.)*.

Регионални стандарти

Тези международни стандарти се допълват от редица регионални международни инструменти за правата на човека. В Европа това са *Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (1953 г.)*, *Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (1989 г.)* и *Европейските правила за затворите (1987 г., преработени през 2006 г.)*. *Американската конвенция за правата на човека* влиза в сила през 1978 г., докато *Африканската харта за правата на човека и народите* влиза в сила през 1986 г.

Регионалните съдебни органи са полезна отправна точка за измерване на степента, в която отделните държави прилагат международните стандарти. В Северна и Южна Америка тази роля се изпълнява от Междоамериканския съд за правата на човека, докато в Европа подобна роля играе Европейският съд по правата на човека.

Международни наблюдатели

В рамките на страните членки на Съвета на Европа, спазването на стандартите за права на човека в местата за задържане се наблюдава от *Комитета за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание*, а от първото издание на този наръчник неговите доклади стават все по-значими. През 1997 г. *Африканската комисия по правата на човека и народите* назначава *Специален докладчик за условията в затворите*. През 2002 г. ООН приема *Факултативния протокол към Конвенцията против изтезанията*. Той влиза в сила през 2006 г. и установява система за редовни посещения в местата за задържане от подкомитет, назначен от Комитета на ООН против изтезанията, допълнени от редовни посещения, извършвани от национални независими групи за проверка.

Легитимност

Легитимността на този наръчник за добро управление на местата за лишаване от свобода идва от факта, че той се основава на тези международни стандарти за правата на човека, признати в целия свят.

През втората половина на ХХ век се приема принципът за универсалното приложение на правата на човека. Този принцип се заражда не от теоретици и учени, а от ужасите на Втората световна война. Въпреки че от време на време са налице отстъпления да се достигнат тези стандарти на практика, съществува разбиране, че трябва да се направи всеки опит те да се прилагат без изключение. Затворниците не трябва да се изключват от тези права. Всъщност поредица от тях са приложими конкретно към лишените от свобода.

В началото на ХХI век някои среди се опитаха да твърдят, че настоящите заплахи за световния мир и сигурност са от такава безпрецедентна сериозност, че стандартите за правата на човека, разработени в рамките на последните 50 години на ХХ век, вече не могат да се разглеждат като универсални; по-конкретно те не могат да се прилагат за някои задържани, обвинени или дори заподозрени за заплахи срещу националната или международна сигурност.

Това е сериозно неразбиране и е важно да се покаже, че спазването на универсалните стандарти за правата на човека е по-необходимо от всякога в един несигурен свят. Необходимо е да се защитят тези, които, независимо от обстоятелствата, са лишени от свобода; необходимо е като етичен контекст за всички онези, чиято задача от името на обществото е да лишават хората от свобода; и е важно като напомняне за всеки, който живее в демократично общество, за това какво осигурява основата на демокрацията и свободата.

Практически опит

Не е достатъчно за лицата, които отговарят за затворите, да бъдат запознати и да се позовават на тези международни стандарти. За да могат да прилагат стандартите в ежедневната си работа, те трябва да могат да ги тълкуват и да ги прилагат в реални работни ситуации. Наръчникът си поставя за цел да им помогне с това. Неговата легитимност в това отношение идва от практическия опит на тези, които са участвали в написването му. Основният автор на наръчника е прекарал 24 години като началник на затвор. По време на подготовката на първото издание се получи значителна подкрепа от международна консултантска група, всички членове на която имат богат опит в работата в затвори в различни региони на света. Те са:

- М. Рязудин Ахмед, заместник-главен инспектор на затворите, Хайдерабад, Индия;
- Ричард Куире, главен директор, Затворническа служба на Гана;
- Жулита Лемгрубер, бивш главен директор на затворите за щата Рио де Жанейро, Бразилия;

ВЪВЕДЕНИЕ

- Патрик Макманъс, бивш директор на Изправителния департамент на Канзас, Съединени американски щати;
- Дмитрий Панкратов, заместник-ръководител на Академията по право и мениджмънт, Министерство на правосъдието, Руска федерация.

В допълнение служителите и сътрудниците на Международния център за изследване на затворите се възползваха от големия опит, който са придобили чрез работа с колегите си в затвори от всички региони на света при голямо разнообразие от проекти, свързани с човешките права и управлението на затвори.

Правата на човека са неразделна част от доброто управление на затворите

Международният център за изследване на затворите извършва всички свои практически проекти за управление на затворите в контекста на правата на човека. Той прави това по две причини. Първата е, че това е правилният подход. Наръчникът показва в много глави важността на управлението на затворите в рамките на етичен подход, който зачита човешката същност на всеки, който има връзка със затворите: затворници, служители и посетители. Този етичен подход трябва да бъде универсален в своето прилагане и тази универсалност се осигурява от международните инструменти за правата на човека.

Има и по-прагматична обосновка на този подход към управлението на затворите: той работи. Този подход не представлява либерален или мек начин за управлението на затворите. Членовете на първоначалната консултативна група за съставяне на наръчника и другите участващи в написването му са работили в едни от най-проблемните затвори в света. Те са убедени, че този стил на управление е най-ефективният и най-сигурният начин за управление на затворите. Персоналът на Центъра е установявал отново и отново, че пенитенциарните служители, работещи на терен в различни страни и от различни култури, реагират положително на този подход. Той свързва международните стандарти с ежедневната им работа по начин, който е незабавно разпознаваем.

Това, което този подход подчертава е, че концепцията за правата на човека не е просто още един предмет, който трябва да се добави към програмата за обучение. Вместо това, той се разпростира върху всички аспекти на доброто управление на затворите и е неразделна част от него.

Допълнителни инструменти

През последните години има редица полезни публикации, които се занимават с някои от въпросите, включени в този наръчник. Те включват:

- Права на човека и затвори: Наръчник за обучение по правата на човека за затворническите служители, публикуван от Службата

на върховния комисар на ООН по правата на човека, Ню Йорк и Женева, през 2005 г.

- Жените, лишени от свобода, и тяхната социална реинтеграция, публикувано от Службата на ООН по наркотиците и престъпността, Виена, през 2007 г.
- Здраве в затворите: Наръчник на СЗО за най-важното относно здравето в затворите, публикуван от Световната здравна организация, Копенхаген, през 2007 г.
- Прилагане на стандартите, публикувано от Международна наказателна реформа (Penal Reform International), Лондон, през 2001 г. (второ издание)
Наръчник за докладване на изтезания, публикуван от Университета в Есекс, Великобритания, през 2000 г.
- Медицинско разследване и документиране на изтезания: Наръчник за професионалисти по здравни грижи, публикуван от Центъра за правата на човека, Университета в Есекс, Великобритания, през 2005 г.
- Факултативен протокол към Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание: Ръководство за превенция, публикувано от Асоциацията за предотвратяване на изтезанията, Женева, и Междумериканския институт за правата на човека, Сан Хосе, Коста Рика, през 2005 г.
- Наръчник за създаването и определянето на национални превантивни механизми, публикуван от Асоциацията за предотвратяване на изтезанията през 2006 г.

В допълнение Международният център за изследване на затворите е създал набор от инструменти за подпомагане на правителствата и други органи, които желаят да развиват структури, които ще приведат националните затворнически администрации в съответствие с международните стандарти за правата на човека.

Бъдещето **Затвори**

В някои юрисдикции се използват различни термини за назоваване на местата за задържане, в които са настанени хора в очакване на процес, осъдени или които са обект на различни условия на сигурност. В Съединените американски щати например местата, в които са настанени лица в очакване на процес в по-малки съдилища или които са осъдени на кратки присъди, обикновено се наричат „затвори“ (jail); тези, в които са настанени осъдени затворници, често са наричани „изправителни институции“ (correctional institutions). В Руската федерация има много малко „затвори“, тъй като този термин обозначава местата за задържане с най-високо ниво на сигурност. Заведенията за други осъдени лица обикновено се наричат „наказателни колонии“.

Затворници

В някои юрисдикции се използват различни думи за различни групи от задържани лица. Тези в очакване на съдебен процес могат да се наричат „предварително задържани“, „в процес“ или „под стража“, а и често се наричат „задържани“.

В този наръчник думата „затвор“ е използвана за всички места за задържане и лишаване от свобода, а думата „затворник“ – за да опише всички лица, настанени в такива места. Контекстът, в който се използват тези думи, ще стане ясен от текста.

Принципите за добро управление на затворите

Рамката

Свободата на човека е едно от най-ценните права на всички човешки същества. При определени обстоятелства съдебните органи могат да решат, че е необходимо да лишат някои хора от това право за определен период от време като последица от действията, за които те са осъдени или в които са обвинени. Когато това се случи, съответните лица се предават от съдебния орган на грижите на затворническата администрация. След това те се описват като затворници.

Същността на затварянето в затвор е лишаване от свобода и задачата за затворническите власти е да се гарантира, че това се осъществява по начин, който не е по-ограничителен, отколкото е необходимо. Не е функция на затворническия орган да налага допълнителни лишения на лицата, поверени на неговата грижа.

Какво казват международните инструменти

Международен пакт за граждански и политически права, член 10:

Всяко лице, лишено от свобода, има право на хуманно отношение и на уважение на присъщото на човешката личност достойнство.

Основни принципи за отношение към затворниците, принцип 1:

Всички затворници трябва да бъдат третирани с уважение поради присъщото им достойнство и стойност като човешки същества.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 1:

Всяко лице под каквато и да било форма на задържане или лишаване от свобода има право на хуманно отношение и на уважение на присъщото на човешката личност достойнство.

Африканска харта за правата на човека и народите, чл. 5:

Всеки човек има право на зачитане на достойнството, присъщо на едно човешко същество, и на признаване на правния му статут.

Американска конвенция за правата на човека, чл. 5(2):

Всяко лице, лишено от свобода, има право на уважение на присъщото на човешката личност достойнство.

Приложение в практиката

Етичната база на управлението на затворите

Управлението на затворите трябва да се случва в етична рамка. Без силен етичен подход ситуация, в която на една група от хора се дава значителна власт върху друга, може лесно да се превърне в злоупотреба с власт. Етичният подход не се ограничава само до поведението на отделните служители към затворниците. Чувство за етичната основа на лишаването от свобода трябва да присъства в процеса на управление, от най-високото до най-ниското ниво. Акцент от страна на затворническите власти върху правилните процеси, търсене на оперативна ефективност, натиск за постигане на управленски цели без предварително съобразяване с етичните императиви могат да доведат до голяма жестокост. Концентрация от страна на затворническите власти върху техническите процеси и процедури ще накара персонала да забрави, че затворът не е като фабрика, която произвежда автомобили или перални машини. Управлението на затворите е преди всичко управление на човешки същества – както персонала, така и затворниците. Това означава, че има въпроси, които надхвърлят ефективността и ефикасността. Когато се вземат решения за третирането на човешки същества, има едно основно съображение; първият въпрос, който винаги трябва да бъде зададен, е: „Правилно ли е това, което правим?“.

Достойнството, присъщо на всички човешки същества

В демократичните общества законът подкрепя и защитава основните ценности на обществото. Най-важната от тях е зачитането на достойнството, присъщо на всички човешки същества, независимо от тяхното лично или обществено положение. Едно от най-големите изпитания пред зачитането на човешкото достойнство се крие в начина, по който обществото се отнася към лицата, нарушили или обвинени, че са нарушили наказателните закони. Това са хора, които може и сами по себе си да са показали неуважение към достойнството и правата на другите. Персоналът на затворите има специална роля от името на останалата част от обществото да зачита достойнството на тези лица, въпреки престъпленията, които те са извършили. Принципът за уважение на всички човешки същества, независимо от грешките, които са допуснали, е посочен от Нелсън Мандела – известен бивш затворник и бивш президент на Република Южна Африка:

“ Казва се, че никой не познава наистина една нация, докато не попадне в нейните затвори. За една нация се съди не по начина, по който третира високопоставените си граждани, а тези, които са най-ниско в обществото. (1)

Това е причината за поставяне на управлението на затворите преди всичко друго в етична рамка. Този императив никога не трябва да бъде изпускан от поглед от висшите администратори, от ръководството на затворите или от служителите на затворите, работещи на терен. Без етичен подход управленската ефективност в затворите може да поеме по път, който води в крайна сметка до варварството на концентрационните лагери и ГУЛАГ.

Ясно послание към персонала

Лицата, отговорни за управлението на затворите, трябва да отчитат този принцип по всяко време. Прилагането му при много трудни обстоятелства изисква ангажираност. Служителите на затвора, работещи на терен, ще бъдат в състояние да спазват тази ангажираност само ако получат ясно и последователно послание от тези, които отговарят за системата, че това е задължително.

Кои права са отнети?

Трябва да се направи внимателна преценка на това кои права се отнемат вследствие лишаването от свобода и какво предполага това отнемане.

По-долу са посочени примери за проблеми, които трябва да бъдат разгледани:

- Правото на свободно придвижване (Всеобща декларация за правата на човека, чл. 13) очевидно е ограничено от естеството на лишаването от свобода, както и това на свободно сдружаване (ВДПЧ, чл. 20). Въпреки че тези права не са изцяло отнети, тъй като затворниците рядко са държани в пълна изолация, а ако са, трябва да има много сериозна и конкретна причина за това.
- Правото на контакт със семейството (ВДПЧ, чл. 12) не е отнето, но неговото упражняване може да бъде ограничено. Един баща например не разполага с неограничен достъп до децата си, нито те до него, в затворническа обстановка. Възможността да се създаде и поддържа семейство (ВДПЧ, чл. 16) е друго право, което се разглежда по различен начин в различните юрисдикции. В някои страни затворниците нямат право да имат каквито и да било интимни отношения с партньори или съпрузи; в други – те могат да имат сексуални отношения при много ограничени условия; в трети – им се разрешава да имат почти нормални отношения за определени периоди от време. Тези въпроси също са разгледани в глава 11 от този наръчник.

- Правата на майките и децата на семеен живот изискват специално внимание. Някои от най-важните въпроси, възникващи в този контекст, са разгледани в глави 17 и 18 от този наръчник.
- Правото на всеки да участва в управлението на своята държава пряко или чрез свободно избрани представители (ВДПЧ, чл. 21) също може да бъде ограничено с лишаването от свобода. Чл. 25 от Международния пакт за граждански и политически права показва, че това право се упражнява чрез гласуване в избори. В някои юрисдикции затворници, които все още не са осъдени, имат правото да гласуват; в други – всички затворници могат да гласуват. В трети страни – никой, който е задържан, няма право да гласува на избори, като забраната за гласуване може да се разшири до тези, които са изтърпели присъдата си и са напуснали затвора.

Човешката същност – обща за за- творници и персонал

Мъжете, жените и децата, които са в затвора, все пак са човешки същества. Тяхната човешка същност се простира далеч отвъд факта, че са лишени от свобода. Също така и служителите в затворите са човешки същества. Степента, в която тези две групи признават и зачитат своята обща човешка същност, е най-важната мярка за добър и хуманен затвор. Когато такова признаване липсва, ще има реална опасност от злоупотреби с правата на човека.

Защитата на правата на човека подобрява оперативната ефективност

Правилното поведение на персонала към затворниците е ключов урок на настоящия наръчник. Ако служителите не се държат по начин, който уважава затворника като човек и който признава присъщото на човека достойнство, е невъзможно зачитането на индивидуалните права на човека. Поведението на персонала и хуманното и достойно отношение към лишените от свобода трябва да обхване всяка оперативна дейност в затворите. Това не е само въпрос на принципи на правата на човека. В оперативен план това е и най-ефективният и ефикасен начин, по който да се управлява затвор. Освен че представлява злоупотреба с правата на човека, неспазването на това задължение може понякога да има правни последици за администрацията на затворите.

Минималните стандартни правила на ООН за от- ношение към затворниците

Практическите измерения на този подход са описани по-подробно в Минималните стандартни правила на ООН за отношението към затворниците (МСП), които са одобрени от Общото събрание на Организацията на обединените нации през 1957 г. и към които има чести препращания в този наръчник. МСП се занимават с основните характеристики на ежедневието в затвора. Докато изяснява, че някои аспекти от отношението към затворниците са задължителни и са свързани с правни задължения, текстът на МСП признава също, че в света преобладават различни правни, социални, икономически и географски условия. В документа се посочва, че Минималните стандартни правила са предназначени да „стимулират постоянен стремеж за преодоляване на практическите трудности“ и да насърчат опита,

при условие че той е в синхрон с принципите, изразени в Правилата (Предварителни бележки 2 и 3 към МСП).

Един факт е ясен както от Минималните стандартни правила на ООН, така и от принципа, формулиран в чл. 10 от Международния пакт за граждански и политически права, на който се основават МСП. Това е, че задължението за третиране на всички затворници по всяко време с „хуманност и със зачитане на достойнството, присъщо на човешката личност“ не е отменимо при никакви обстоятелства, включително и конфликтни и следконфликтни ситуации.

“*Обстоятелства като състояние на война, заплаха от война, вътрешна политическа нестабилност или друго извънредно положение не трябва да се използват като оправдание за изтезания, жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание. Понятия като „необходимост“, „извънредно национално положение“ и „обществен ред“ не се използват като оправдание за изтезания, жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание.*

Африканска комисия по правата на човека и народите, Резолюция относно насоки и мерки за забрана и предотвратяване на изтезанията, жестокото, нечовешко или унижително отнасяне или наказание в Африка (Насоки от Робен Айлънд), 2002 г.

“*Обстоятелства като война, изключителни състояния, спешни ситуации, вътрешна политическа нестабилност или други национални или международни извънредни ситуации не могат да бъдат използвани, за да се избегне изпълнението на задължения, наложени от международното право за зачитане и гарантиране на правото на хуманно отношение към всички лица, лишени от свобода.*

Африканска комисия по правата на човека и народите, Резолюция относно насоки и мерки за забрана и предотвратяване на изтезанията, жестокото, нечовешко или унижително отнасяне или наказание в Африка (Насоки от Робен Айлънд), 2002 г.

Пенитенциарният персонал и управлението на затворите

*Важна
обществена
длъжност*

Рамката

Работата в затвора е обществена длъжност. Затворническите власти трябва да носят отговорност пред избран законодателен орган и обществото следва да бъде редовно информирано за състоянието и развитието на затворите. Министрите и висшите държавни служители трябва ясно да обяснят, че оценяват работата на пенитенциарните служители, а на обществото трябва често да се припомня, че работата в затворите е важна обществена служба.

Създаването на затвори под граждански контрол, свързани с националните системи за здравеопазване и социално осигуряване, както и със силни местни връзки, за да се подпомогне социалната реинтеграция и превъзпитание и поправка, може да даде важен принос към борбата с престъпността и към мира и стабилността в общността. (2)

Организация за икономическо сътрудничество и развитие, Комитет за подпомагане на развитието, Наръчник за подпомагане на сигурността и правосъдието, 2007 г.

*Повишаване на
обществената
информирани-
ност относно
затворите*

В много страни обществото знае малко за затворите, пенитенциарните служители или тяхната работа. И докато обществото като цяло признава присъщата стойност например на здравните работници и учителите, служителите в затворите не привличат подобно публично признание. Министрите и висшите администратори на затворите трябва да обмислят организирането на програма за обществено информиране и стимулиране на медиен интерес, за да се образова обществото за важната роля, която имат пенитенциарните служители в опазването на гражданското общество.

*Взаимо-
отношения-
та между
персонала
и затворници-
те са ключът*

Когато хората мислят за затворите, те са склонни да ги свързват с техния физически аспект: стени, огради, сграда със заключени врати и прозорци с решетки. Реалността е, че най-важният аспект на затвора е човешкото измерение, тъй като най-важната грижа на местата за лишаване от свобода са хората. Двете най-важни групи от хора в затвора са затворниците и персоналът, който се грижи за тях. Ключът към един добре управляван затвор е естеството на взаимоотношенията между тези две групи.

Нуждата от качествен персонал

Затворите обикновено не могат да избират своите затворници; те трябва да приемат всеки, който им е изпратен от съд или от друг оправомощен орган. Те могат обаче да изберат своите служители. От съществено значение е персоналът да бъде внимателно подбран, правилно обучен, наблюдаван и подпомаган. Работата в затвора е изисквателна. Тя включва работа с мъже и жени, които са били лишени от свобода, много от които е вероятно да са с нарушена психика, да страдат от пристрастяване, да имат лоши социални и образователни умения и да идват от маргинализирани групи в обществото. Някои от тях ще са заплаха за обществеността; други – ще бъдат опасни и агресивни; трети ще се опитват усилено да избягат. Никой от тях не иска да бъде в затвора. Всеки от тях е индивидуална личност.

Ролята на персонала

Ролята на персонала е:

- да се отнася с лишените от свобода по начин, който е уважителен, хуманен и справедлив;
- да гарантира, че всички затворници са в безопасност;
- да се увери, че опасните затворници няма да избягат;
- да се увери, че в затворите има добър ред и контрол;
- да осигури на затворниците възможност да използват времето си в затвора положително, така че те да бъдат в състояние да се върнат отново в обществото, когато бъдат освободени.

Лична почтеност

Изисква се голямо умение и лична почтеност, за да се върши тази работа по професионален начин. Това означава на първо място, че мъжете и жените, които работят в затворите, трябва да бъдат внимателно подбрани, за да е сигурно, че притежават необходимите лични качества и образователен ценз. След това трябва да им се предостави подходящо обучение за принципите, които трябва да са в основата на тяхната работа, и за човешките качества и технически умения, които се изискват. През цялата си кариера те трябва да получават възможност да напредват и развиват тези умения и да бъдат информирани за новите моменти, свързани с проблемите на затворите.

Опасността от консерватизъм

Служителите на затвора по принцип работят в затворена и изолирана среда, която с течение на времето може да ги направи ограничени и неадаптивни. Начинът, по който те са обучавани и управлявани, трябва да бъде проектиран да ги предпазва от този консерватизъм. Персоналът трябва да остава чувствителен към промените в общество, от което затворниците идват и в което ще се върнат. Това е особено важно, когато затворите са разположени на отдалечено място и служителите живеят в квартири към затвора.

Статутът на персонала в затвора

Най-общо казано, пенитенциарните служители са уважавани по-малко от други хора, които работят в областта на наказателното правосъдие, например полицията. Това често се отразява във възнагражда-

дението на служителите в затворите, което в много страни е много ниско. В резултат на това често е много трудно да се наеме добре квалифициран персонал за работа в затворите. С цел да се привлекат и задържат качествени кадри е от съществено значение заплатите да бъдат на подходящо ниво и другите условия на работа да бъдат същите като в сравнима работа на друго място в общественния сектор.

Нуждата от професионализъм

Служителите в затворите, работещи на терен, трябва да разберат, че не са просто охранители, чиято единствена задача е да лишават хората от тяхната свобода. Те със сигурност не са отмъстителни, чиято задача е да наложат по-тежко наказание от това, което вече е определено от съдебните органи. Вместо това те трябва да съчетаят ролята си в лишаването от свобода с образователна и поправителна роля. Това изисква голям личен талант и професионални умения.

Лични качества на персонала

Работата в затвора изисква уникална комбинация от лични качества и технически умения. Служителите в затворите се нуждаят от лични качества, които им позволяват да се справят с всички затворници, включително трудните и опасните, по балансиран, хуманен и справедлив начин. Това означава, че трябва да съществуват строги процедури за подбор и селекция, така че само лицата с точните качества да бъдат наети. Само когато тези процедури са налице, би било възможно да се опише работата в затворите като професия.

Опасностите от ниското ниво на персонала

В много страни е много трудно да се наеме някой, който да работи в затвор. В резултат на това единствените хора, които биха работили там, са тези, които не могат да си намерят друга работа. Понякога те ще идват на работа в затворническите служби като алтернатива на задължителната военна служба и ще напускат веднага щом могат. Тъй като също така те ще са зле обучени и ниско платени, е предвидимо, че ще имат ниско професионално самочувствие, че ще бъдат уязвими на изкушения да участват в корупционни практики и че ще им липсва чувството, че изпълняват значима обществена служба.

Ясна и последователна стратегия

За да се внуши на персонал като този чувство за визия или убеждение, че това, което те правят, е значимо, е огромна задача за тези, които отговарят за пенитенциарната система. Това не може да бъде направено без ясен план, нито ще стане от само себе си. Може да се постигне само ако е налице последователна стратегия, основана на идеята, че добрите служители, които са публично ценени, са ключът към по-добра пенитенциарна система.

Управленската отговорност

Тези, които отговарят за затворите и за пенитенциарната система, трябва да погледнат отвъд техническите и управленски съображения. Също така трябва да са лидери, способни да внушат на служителите, за които отговарят, чувство за ценност за начина, по който изпълня-

ват своите трудни, ежедневни задачи. Това следва да са мъже и жени, които имат ясна визия и решителност да поддържат най-високите стандарти в трудната работа на управление на затворите. Те трябва постоянно да уверяват служителите, че работата, която вършат, е важна за обществото и се цени високо от него.

Какво казват международните инструменти

Основни принципи за отношение към затворниците, принцип 4:

Отговорността на затворите за надзора над затворниците и за защита на обществото срещу престъпността ще бъде изпълнявана в съответствие с другите социални цели на държавата и основните ѝ отговорности за насърчаване на благосъстоянието и развитието на всички членове на обществото.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 46(2):

Администрацията на затвора трябва постоянно да се стреми да събуди и поддържа в съзнанието както на персонала, така и на обществото убеждението, че тази работа е социална услуга от голямо значение, и за тази цел трябва да се използват всички подходящи средства за информиране на обществеността.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 48:

Всички членове на персонала по всяко време трябва да се държат и да изпълняват служебните си задължения по такъв начин, че да влияят на затворниците положително със своя пример и да предизвикват тяхното уважение.

Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, чл. 2:

В изпълнение на своите задължения, служителите на правоохранителните органи трябва да зачитат и защитават човешкото достойнство и да поддържат и защитават човешките права на всички лица.

Приложение в практиката

*Ясно
декларирана цел*

За да се гарантира, че тези ценности са правилно разбрани и приложени от персонала, е важно администрацията на затвора да декларира ясно своите цели. Такава декларация ще се основава на международ-

ните инструменти и стандарти и ще бъде ясно съобщена на всички, които са ангажирани в работата на затворите. Като пример Отделът по изправителни услуги на Свазиленд определя основната си дейност като „безопасната грижа и надзор на престъпниците съгласно правните гаранции, прилагане и признаване на общи правила за правата на човека в съответствие с Минималните стандартни принципи на ООН“. Той също има ясна декларация за ценности, на които основава цялата си работа.

“ **Министерство на правосъдието и конституционните въпроси на Свазиленд, Отдел по изправителни услуги**
Нашите ценности

Ръководството и персоналът на Изправителните служби на Негово Величество се ръководят в работата си от ценностите, изброени по-долу:

Ние зачитаме достойнството на хората, правата на всички членове на обществото, както и потенциала за човешки растеж и развитие. Това ни мотивира да предприемаме изправителни мерки чрез Програми за превъзпитание и поправка и интеграция.

Ние признаваме, че правонарушителят има потенциала да живее като спазващ закона гражданин: факторите на средата най-вече са в основата за противното.

Ние вярваме, че нашата сила и нашият основен ресурс за постигане на целите ни са нашите служители и че човешките взаимоотношения са крайъгълният камък на нашите усилия.

Ние вярваме, че споделянето на идеи, знания, ценности и опит на национално и международно ниво е от съществено значение за постигането на нашата мисия.

Ние вярваме в управлението на Службата с откритост и почитеност, и сме отговорни пред министъра на правосъдието и конституционните въпроси.

Ние вярваме в хуманното задържане и третиране на правонарушителите и използването на разумни, безопасни и справедливи мерки за контрол на лишениите от свобода. (3)

Правителство на Свазиленд, интернет страница на Министерство на правосъдието и конституционните въпроси, начална страница на Отдела за изправителни услуги

Без значение колко добра е декларацията на ценности, тя може да бъде ефективна само ако е ясно съобщена на всички служители чрез примера и лидерството на затворническата администрация.

Информиране на обществеността

Важно е също така обществеността и медиите да са наясно с ценностите, с които затворите работят. Ако ролята на затвора в гражданското общество е правилно разбрана, е по-вероятно обществеността да оцени усилията, положени от затворническите власти да прилагат добри практики. За да може това да се случи, е важно висши служители в затвора да развият добри отношения с местна общественост и медии. Погрешно е обществеността да чува за затворите само когато нещата не вървят добре; тя също трябва да бъде информирана за всекидневната действителност на живота в затвора. Администрациите, отговорни за пенитенциарната политика, трябва да насърчават директорите на затворите да се срещат редовно с групи на гражданското общество, включително неправителствени организации, и когато е подходящо – да ги поканят в затвора.

“ Затвор в Шанхай отваря врати за посетители

Затворът Baoshan в Шанхай представи новата си политика на отворени врати в четвъртък. Сега всеки китайски гражданин над 16-годишна възраст може да посети затвора, разположен в северните предградия на града.

Денят на отворените врати се провежда всеки последен четвъртък в месеца. Поради ограничението от 40 посетители на месец се изисква предварителна регистрация.

Също в четвъртък затворът прие първата си група от индивидуални посетители, предимно студенти, представители на местните власти и роднини на затворници.

„Искрено приветстваме обикновени посетители и очакваме нашата затворническа администрация да бъде контролирана от обществото като цяло“, казва надзирателят Chen Yaohin. „Такава инициатива ще бъде много смислена.“ (4)

China Daily, 26 март 2004 г.

Място на затворите в държавната структура

Обществено- то благо

Точно както училищата и болниците, затворите са институции, които трябва да бъдат управлявани от публичната власт с цел да се допринесе за благо на обществото. Държавата има задължението да защитава обществото срещу престъпността, докато в същото време насърчава благосъстоянието на всички членове на обществото. Правилното управление на затворите е важен принос към тези задължения.

Гражданска функция

Не военна Лишаването от свобода е част от процеса на наказателното правораздаване и в демократичните общества хората са изпращани в затвора от независими съдии, назначени от гражданската власт. Пенитенциарната система трябва да бъде под контрола на гражданската, а не на военната власт. Администрацията на затворите не трябва да бъде директно в ръцете на армията или друга военна сила. Има обаче държави, в които ръководителят на администрацията на затворите е активен член на въоръжените сили, който е бил командирован или изпратен за ограничен период от време в затворническата администрация, за да поеме тази роля. Когато ситуацията е такава, правителството трябва да изясни, че това лице действа в цивилно качество като ръководител на администрацията на затвора.

“ В държави с военно управление затворите могат да бъдат под контрола на военните. В държави с история на военна диктатура, едно от наследствата може да бъде затвори да работят по военизирана линия – служителите в затворите да имат военни звания и да се налага военната дисциплина. Когато реформа на отбранителните сили е в ход, откъсването на военните от гражданската пенитенциарна система трябва да е част от реформата. (5)

Организация за икономическо сътрудничество и развитие, Комитет за подпомагане на развитието, Наръчник за подпомагане на сигурността и правосъдието, 2007 г.

Не полиция От гледна точка на разделение на функциите, важно е да има ясно организационно разделение между полицията и администрациите на затворите. Полицията обикновено отговаря за разследването на престъпленията и задържането на престъпниците. След като човек е бил задържан или арестуван, той или тя трябва възможно най-скоро да се яви пред съдебен орган, а след това да бъде задържан под стража в затворническа служба. В много държави администрацията на полицията е под шапката на Министерството на вътрешните работи, докато администрацията на затворите е към Министерството на правосъдието. Това е един от начините за гарантиране на разделението на властите и за подчертаване на тясната връзка, която трябва да съществува между съдебната власт и пенитенциарната система.

“**Персоналът на местата за лишаване от свобода**

Персоналът следва да включва подходящи служители и ръководители от двата пола, за предпочитане с опит в държавната служба и граждански статус. Като общо правило, на служители на полицията или на въоръжените сили се забранява да охраняват лица, лишени от свобода, освен ако не е полицейска или военна институция.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода, в Северна и Южна Америка, Принцип XX, 2008 г.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 46(3):

(За да се осигурят гореизложените цели,) персоналът се назначава на пълно работно време като професионални затворнически служители и има статут на държавни служители с гарантирана несменяемост, ограничена единствено от изискванията за добро поведение, ефективност и физическа годност.

Приложение в практиката

Демократичен контрол

В демократичните страни затворническите администрации по принцип са публични органи, които обикновено са под контрола на министерство от правителството. В някои страни като Бразилия, Индия и Германия това министерство е в рамките на щатско или местно управление. В повечето страни пенитенциарната системата се организира на национално ниво и отговаря пред отдел на централното управление. В други – като Съединените щати и Канада, има комбинация от двата модела. Все по-често отговорният правителствен отдел е Министерството на правосъдието, когато има такова.

Отделяне на полицията от затворите

Поставянето на администрацията на затворите в рамките на Министерството на правосъдието подчертава тясната връзка между работата на съдебната система и задържането на граждани. То също така отделя работата на полицията от тази на пенитенциарната система. Това е важно, тъй като процесът на разследване трябва да бъде отделен от предварителното задържане, така че заподозрените да не са поставени под натиск.

Друга причина за насърчаване на това прехвърляне е фактът, че полицейските власти в много от тези страни на практика представляват

военни единици, носещи военни звания, организирани на военна основа, и е възможно да бъдат повикани от правителството, когато е необходимо, за да действат като военна сила. Това не се съчетава лесно с изискването затворническият персонал да има граждански статус.

“ Прехвърлянето на отговорността към Министерството на правосъдието в Русия «е една от най-значимите стъпки, насочени към осигуряване на по-надеждни гаранции за спазване на нормите на законност и на правата на човека. Министерството на правосъдието е по-свободно да действа в това отношение, тъй като то не е обременено с наследството на миналото и не е било свързано с упражняването на психологически натиск върху тези, които са нарушили закона и са изтърпявали наказания лишаване от свобода. (б)

Юрий Калинин, заместник-министър на правосъдието на Руската федерация, Руската наказателна система: минало, настояще и бъдеще, 2002 г.

Последиците от прехвърляне на отговорността

Трябва да се признае, че такова прехвърляне на отговорност в рамките на правителството може да има тежки последици за персонала в страни, където военните имат специални схеми за възнаграждения и за други условия на работа, например безплатен достъп до здравни грижи за тях и техните семейства, безплатно пътуване, субсидирани жилища и отпуски. Тези въпроси са разгледани по-нататък в тази глава.

Връзки със социални агенции

Има и друга причина, поради която затворите следва да се управляват от гражданската власт. На практика всички затворници един ден ще се върнат към живот в гражданското общество. Ако те ще живеят в рамките на закона, би било важно да имат къде да живеят, да имат възможност за заетост и да имат подходяща структура за социално подпомагане. Следователно е много важно администрацията на затвора да има тесни връзки с други агенции за обществени услуги, като социалните власти и органите на здравеопазването. Това е по-вероятно да се случи, ако самата затворническа администрация е гражданска организация, а не военна.

Йерархична организация с дисциплина

В същото време трябва да се разбере, че въпреки че служителите в затворите трябва да имат граждански статут, самата система на затвора обикновено ще остане йерархична организация, в която се следва определена дисциплина. Затворите не са демокрации. За да функционират правилно, трябва да има ясно обособена йерархична структура. Това се отнася и за повечето големи организации. Това е особено вярно в рамките на затвора, където трябва винаги да има

съзнание, дори и в най-добре управляваните затвори, за възможността от вълнения и безредици. Съвсем възможно е да има система, която има граждански статут и все пак е има добра дисциплина. Както ще бъде обсъдено в глава 7 от настоящия наръчник, в интерес на всички заинтересовани лица, служители и затворници е затворите да бъдат добре структурирани институции. Това е много по-вероятно да се случи, ако те са организирани по дисциплиниран начин.

Управление на затворите

Управлението на затворите преди всичко се отнася до управлението на хора, най-вече на затворниците и персонала. Човекът, начело на затвора, описан в различни юрисдикции като директор, началник, инспектор или комисар, е ключовата фигура в задаването на тона в целия затвор, и, на едно по-общо ниво, неговият или нейният метод на управление може да определи дали затворът е място на уважение, хуманност и справедливост.

В много страни по-скоро няма концепция за управлението на затворите като професия или дори умение, което изисква специално обучение и развитие. Новоназначен началник на затвор може да е имал предишно общо юридическо, административно или военно обучение или ще се очаква просто да притежава интуитивно специфичните умения, които са необходими за управление на затвора. Това е изненадващо, като се има предвид комплексното естество на много затвори. Големи затвори като Тихар в Ню Делхи и комплекса Райкърс Айлънд в Ню Йорк могат да помещават между 10 000 и 17 000 затворници, а най-малките могат да помещават не повече от около една дузина затворници. Управлението им изисква определен набор от умения, някои от които са характерни за общото управление и някои от които са специфични за затворите.

Как една държава използва лишаването от свобода е вероятно да повлияе на вътрешното управление на затворите. Когато затворите са пренаселени и недостатъчно финансирани, управлението може да се ограничава до предоставяне на основните потребности за живот на тези, които са под тяхна грижа. Да се гарантира просто, че затворниците имат достатъчно храна и чиста вода, имат легло, на което да спят, и достъп до свеж въздух, може да се превърне в единствената задача в някои затворнически администрации.

В други юрисдикции е възможно да се поставят много по-високи цели. Това може да включва да се прави всичко възможно, за да се гарантира, че вредите, нанесени на лицата, лишени от свобода, са сведени до минимум чрез поддържане на семейните и обществени връзки. Това може да означава насърчаване на затворниците да се изправят пред престъпленията, които са довели до тяхното наказание с лишаване от свобода, и да се опитат да подобрят своите лични, социални и трудови

качества. Всички тези дейности се предприемат с цел да се помогне на затворниците да водят спазващ закона живот, след като бъдат освободени.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 50:

- (1) Директорът на дадена институция трябва да бъде адекватно квалифициран за задачата си по характер, административни способности, подходящо обучение и опит.
- (2) Той трябва да посвети цялото си време на служебните си задължения и не трябва да бъде назначаван на непълно работно време.
- (3) Той трябва да живее в помещенията на институцията или в непосредствена близост до нея.
- (4) Когато две или повече институции са под контрола на един директор, той трябва да посещава всяка от тях на чести интервали. Отговорно длъжностно лице, пребиваващо на място, трябва да бъде начело на всяка от тези институции.

Приложение в практиката

Управлението на затвора трябва да отчита политическата и културна среда, която го заобикаля. Това е особено вярно в климата на радикални промени, които съществуват в много части на света през последните около двадесет и пет години. Това означава, че доброто управление на затворите трябва да бъде динамично, а не статично, и че всеки процес на подобрене трябва да бъде продължаван.

Доброто лидерство е от жизненоважно значение

Тези, които отговарят за затворите и пенитенциарните системи, трябва да погледнат отвъд техническите и управленски съображения. Те също така трябва да бъдат лидери, които са способни да внушат на служителите чувство за ценност за начина, по който те изпълняват своите трудни, ежедневни задачи. Те трябва да са мъже и жени с ясна визия и решителност да поддържат най-високите стандарти в трудната работа на управление на затворите.

“

Специалният докладчик би искал да спомене положените усилия за подобряване на живота при много трудни обстоятелства от директора на Главния затвор Bafang. Скромният подход на директора към огромното предизвикателство, пред което той е бил изправен, да се отнася с лишените от свобода с уважение и смирение, без да прави компромис със своята власт, е наистина образцов, както се вижда от стабилните му отношения на сътрудничество с лишените от свобода. (7)

Затворите в Камерун: Доклад на специалния докладчик по затворите и местата за задържане в Африка, 2002 г.

Набиране на персонал

Гарантиране на високи стандарти

Значимостта на добрия персонал

Високи лични и професионални стандарти следва да се изискват от целия персонал на затворите, но най-вече от тези, които ще работят пряко със затворници в каквото и да било качество. Те включват униформени служители, работещи на терен, или пазачи, както и професионален персонал като учители и инструктори. Персоналът, който влиза в контакт с лишените от свобода всеки ден, трябва да бъде избран с особено внимание. Така че набирането на персонал е много важно. Администрацията на затвора трябва да има ясна политика за насърчаване на подходящи лица да кандидатстват за работа в затворите. Ако затворническата служба вече е установила своите ценности и етичния подход в своята работа, е важно те да бъдат ясно артикулирани на всички материали или процеси за набиране на персонал. На всеки, който желае да кандидатства за такава работа, трябва да се изясни какво ще се очаква от него или нея по отношение на поведението и отношението му/й. Това също така ще показва, че всеки, който има неприемливи лични стандарти, например по отношение на третирането на расовите малцинства или жените, или чужденците, няма нужда да кандидатства за работа в пенитенциарната системата.

Избор на подходящи кандидати

Дори когато е налице политика, която гарантира, че кандидатите разбират естеството на работата в затворите, не всички, които кандидатстват, ще бъдат подходящи за тази длъжност. Трябва да съществува ясен набор от процедури, гарантиращи, че само тези кандидати, които в действителност са подходящи, се избират да се присъединят към системата на затворите. На първо място, тези процедури трябва да са способни да проверят почтеността и хуманността на кандидатите и по какъв начин е вероятно те да реагират в трудните ситуации, пред които може да се изправят в хода на своята ежедневна работа. Тази част

от процедурата е най-важната, тъй като тя обхваща качествата, които са основно изискване за работа в затвора. Само когато кандидатите са показали, че отговарят на тези изисквания, процедурите могат да продължат с проверка на въпроси като образователните стандарти на кандидатите, техните физически възможности, предишния им трудов опит и техния потенциал да усвояват нови умения.

Липса на дискриминация

Не трябва да има дискриминация при подбора на персонала. Това означава, че жените трябва да разполагат със същите възможности да работят в затворите както мъжете и следва да получават същите заплати, да преминават през същото обучение и да имат равни възможности за повишение. По-голямата част от затворниците са мъже и по традиция в много страни работата в затворите е разглеждана като преимуществено мъжка. Няма причина това да е така.

В някои затвори значителен брой затворници идват от расови или етнически малцинствени групи. Това засилва аргумента, че пенитенциарните администрации следва да положат усилия за наемане на достатъчен дял служители с подобен произход.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 46:

- (1) Пенитенциарната администрация осигурява внимателен подбор на всеки клас служители, тъй като от тяхната почтеност, хуманност, професионален капацитет и лична годност за работа зависи правилното управление на пенитенциарните заведения.
- (2) За да се осигурят гореизложените цели, персоналът се назначава на пълно работно време като професионални затворнически служители и има статут на държавни служители с гарантирана несменяемост, ограничена единствено от изискванията за добро поведение, ефективност и физическа годност. Заплатите трябва да са достатъчни, за да се привлекат и задържат подходящи мъже и жени; социалните придобивки и условията на работа трябва да бъдат благоприятни от гледна точка на взискателния характер на работата.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 49:

- (1) Доколкото е възможно, персоналът трябва да включва достатъчен брой специалисти като психиатри, психолози, социални работници, учители и технически инструктори.
- (2) Услугите на социалните работници, учителите и техническите инструктори трябва да бъдат гарантирани с постоянен договор, без по този начин да се изключват работници на непълно работно време или доброволци.

Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, чл. 18:

Правителствата и правоприлагащите органи трябва да гарантират, че всички, отговорни за прилагането на законодателството, са избрани чрез надлежни процедури за проверка, имат подходящи морални, психологически и физически качества за ефективно изпълнение на функциите им и получават непрекъснато и задълбочено професионално обучение. Продължаващата им годност да изпълняват тези функции следва да подлежи на периодично проверка.

Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, чл. 2:

Държавите участнички осъждат дискриминацията по отношение на жените във всички нейни форми, съгласяват се незабавно с всички възможни методи да се провежда политика на ликвидиране на дискриминация по отношение на тях и с тази цел се задължават:

- (a) Да включат принципа на равноправие на мъжете и жените в своята национална конституция или друго съответно законодателство, ако това още не е било направено, и да осигурят с помощта на закона и други съответни средства практическото осъществяване на този принцип;**
- (b) Да приемат съответни законодателни и други мерки, включително и санкции, там, където това е необходимо, забраняващи всякаква дискриминация по отношение на жените;**
- (c) Да установят юридическа защита на правата на жените на равна основа с мъжете и да осигурят с помощта на компетентни национални съдилища и други държавни учреждения ефективна защита на жените срещу всеки акт на дискриминация;**
- (d) Да се въздържат от извършване на каквито и да е дискриминационни актове или действия по отношение на жените и да гарантират, че държавните органи и учреждения ще действат в съответствие с това задължение;**
- (e) Да приемат всички надлежни мерки за ликвидиране на дискриминацията по отношение на жените от страна на което и да е лице, организация или предприятие;**
- (f) Да приемат всички надлежни мерки, в това число и законодателни, за изменение или отмяна на действащи закони, постановления, обичаи и практика, които представляват дискриминация по отношение на жените;**
- (g) Да отменят всички разпоредби от наказателното си законодателство, които представляват дискриминация по отношение на жените.**

Приложение в практиката

Активна политика за набиране на персонал

Много пенитенциарни администрации имат големи трудности при набирането на висококачествени кадри за работа. Това може да се дължи на различни причини: може да е заради ниското ниво на заплащане; защото престижът на работата в затвора в местната общност е много нисък; или да се дължи на конкуренцията от страна на други правоохранителни органи като полицията. Каквато и да е причината, затворническите администрации ще трябва да провеждат активна политика за набиране на персонал, вместо само да чакат потенциални кандидати да се свържат с тях.

Програма за повишаване на обществената информираност

Необходимостта от активна политика за набиране на персонал дава допълнителна подкрепа на довода, посочен по-горе в тази глава, за нуждата от програма за обществено информиране за това, което се случва вътре в затворите. Това ще помогне да се опровергаят неверни предположения и може да предизвика интерес сред обществеността като цяло и потенциалните кандидати за работа в частност. Ако членовете на гражданското общество са неинформирани за действителния живот в затвора, ще бъде малко вероятно някой от тях да обмисли възможността за кариера в пенитенциарната система. Обществено информиране може да се извърши по различни начини. Може да включва насърчаването на отговорни членове на общността да посещават затворите, за да видят сами какво представляват те; както и редовен контакт с медиите, така че да бъдат насърчавани да публикуват широк спектър от информация, а не просто да докладват с критичен тон, когато са възникнали проблеми.

Пенитенциарната администрация трябва да са насочи към определени институции, които могат да предоставят бъдещи кадри за системата на затворите. Такива могат да са образователни институции, например колежи и университети, или общностни групи. На тях следва да се даде конкретна информация за ролята на персонала, за това какви хора биха искали да работят в системата на затворите и за факта, че това е кариера в публичния сектор, която си заслужава.

Специализиран персонал

Трябва да се обърне особено внимание на набирането на специализиран персонал. Това вероятно ще бъдат лица, които вече са обучени в конкретна професия. Те ще включват учители, инструктори и медицински персонал. В някои затвори ще има нужда и от психиатри и психолози. Не трябва да се приема, че хората, които имат професионално обучение, например като учители, автоматично ще бъдат подходящи за работа в затворническа среда. Те също трябва да бъдат избрани внимателно и трябва да има яснота относно ролята, която се очаква да изпълняват в организацията.

Женският персонал на затвора

Опитът в редица страни показва, че жените могат да извършват обичайните задължения за служител в затвора толкова добре, колкото и мъжете. Наистина в ситуации на възможна конфронтация присъствието на жените служители често може да предотврати потенциално критични инциденти. Съществуват няколко ситуации, например контрол на санитарните зони и извършване на личен обиск, в които служителят, който участва, трябва да бъде от същия пол като затворника. Извън тези ситуации, на жените, работещи в затвора, могат да бъдат възлагани всички задължения.

Обучение на персонала

Основополагащите ценности

След като служителите са били правилно подбрани, трябва да им се предостави подходящо обучение. Повечето нови служители ще имат малък или никакъв опит или познания за света на затвора. Първото изискване е да се създаде у всички тях уважение към етичния подход, с който затворите трябва да се управляват, както е описано по-рано в тази глава. Трябва да се изясни, че всички технически умения, на които впоследствие ще бъдат научени, имат в основата си вяра в достойнството и човешката същност на всеки, свързан със затворите. Това включва всички затворници, които и да са те и за каквито и престъпления да са били осъдени, всички служители и посетители. Необходимо е персоналетът да бъде научен на основните умения, които са необходими, за да се работи по достоен и хуманен начин с други човешки същества, някои от които могат да бъдат много особени и трудни. Това не е просто въпрос на теория, а е ключова първа стъпка към техническото обучение, което ще последва. Понякога дори и в най-развитата пенитенциарна система е налице липса на разбиране за това на какво се обучават служителите. Съществува липса на разбиране за основните характеристики, които са в основата на добрата работа в затвора.

Техническо обучение

След това на персонала трябва се предостави необходимото техническо обучение. Служителите трябва да са наясно с изискванията за сигурност, което включва научаването на всичко за използването на технологиите за сигурност: ключове, брави, оборудване за наблюдение. Те трябва да се научат как да водят точен регистър и какви доклади трябва да пишат. Преди всичко трябва да разберат значението на преките си отношения с лишените от свобода. Сигурността на ключалката и ключа трябва да бъде допълнена със сигурността, която идва от знанието кои са затворниците и как те биха могли да се държат. Това са въпросите, свързани с динамичната сигурност, описани в глава 5 от настоящия наръчник.

Предотвратяването на безредици

Що се отнася до запазването на добрия ред, новите служители в затворите трябва да се научат, че предотвратяването на безредици е винаги по-добро решение, отколкото да се налага да се справят с тях, след като са настъпили. Безредиците се простират от инциденти, свързани с един единствен затворник, до масов метеж и бунт. Много рядко е безредиците да избухнат спонтанно. Обикновено има много предупредителни знаци, че приближава конфликт. Добре обучен служител ще разпознае тези предупредителни знаци и ще действа за избягване на проблема. Това е умение, което може да се научи.

Продължаващо обучение

Подходящото обучение на персонала е изискване, което продължава от момента на постъпване на работа до пенсиониране. Трябва да съществува редовен набор от възможности за продължаващо обучение на персонала от всички възрасти и всички рангове. Това ще помогне служителите да бъдат информирани за най-новите техники. Ще осигури и обучение по специфични умения за служители, които работят в специализирани области, и възможности за по-висшите кадри да развиват своите управленски умения.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 47:

- (1) Персоналът трябва да притежава адекватно ниво на образование и интелигентност.
- (2) Преди да поеме задълженията си, служителят трябва да получи обучение за общите и специфичните си задължения и да се изисква от него да положи теоретичен и практически изпит.
- (3) След поемане на задълженията си и по време на кариерата си, служителят трябва да поддържа и усъвършенства своите знания и професионални способности, като посещава курсове за обучение на работното място, които да бъдат организирани на подходящи интервали.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 51:

- (1) Директорът, неговият заместник и по-голямата част от останалите служители на институцията трябва да могат да говорят на езика на мнозинството от затворниците или език, разбираем за най-голям брой от тях.
- (2) Когато е необходимо, трябва да се използват услугите на преводач.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 52:

- (1) В институциите, които са достатъчно големи, за да се изискват услугите на един или повече медицински служители на пълно работно време, поне един от тях трябва да пребивава на територията на съответното пенитенциарно заведение или в непосредствена близост.
- (2) В другите заведения медицинският служител трябва да прави посещения ежедневно и трябва да живее достатъчно близо, за да може да пристигне незабавно в спешни случаи.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 53:

- (1) В пенитенциарно заведение, предназначено за мъже и за жени, частта, определена за жените, трябва да бъде под контрола на отговорен служител от женски пол, който да съхранява ключовете за цялата тази част от заведението.
- (2) Член на персонала от мъжки пол не трябва да влиза в частта от заведението, определена за жени, освен ако не е придружен от жена служител.
- (3) Жените, лишени от свобода, се управляват и контролират само от жени служители. Това не ограничава членовете на персонала от мъжки пол, особено лекари и учители, да изпълняват професионалните си задължения в заведения или части от заведения, определени за жени.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 54:

- (1) В отношенията си с лишените от свобода служители на пенитенциарни заведения не трябва да използват сила освен при самозащита или в случаи на опит за бягство, или активна, или пасивна физическа съпротива на заповед, издадена въз основа на закон или подзаконови разпоредби. Служителите, които прибегват до сила, трябва да използват не повече, отколкото е строго необходимо, и трябва да докладват за инцидента незабавно на директора на институцията.
- (2) Пенитенциарните служители трябва да бъдат обект на специална физическа подготовка, за да могат да ограничават агресивни затворници.
- (3) Освен при специални обстоятелства служителите, изпълняващи задължения, които ги поставят в пряк контакт със затворници, не трябва да бъдат въоръжени. Освен това на служителите не трябва при никакви обстоятелства да се предоставят оръжия, освен ако не са били обучени за използването им.

Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, чл. 3:

Правоохранителните органи могат да използват сила само когато е строго необходимо и в рамките на необходимото за изпълнението на задълженията си.

Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, чл. 4:

Въпроси от поверителен характер, в притежание на служители на правоохранителните органи, трябва да се пазят в тайна, освен ако изпълнението на задълженията им или нуждите на правосъдието строго изискват друго.

Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, чл. 5:

Никой служител на правоохранителните органи не може да нанесе, предизвика или толерира какъвто и да било акт на изтезание или други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание, както и никой служител на правоохранителните органи не може да се позове на заповеди от висшестоящо лице или изключителни обстоятелства, например състояние на война или заплаха от война, вътрешна политическа нестабилност или каквото и да е друго извънредно положение, като оправдание за изтезания или други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание.

Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, чл. 6:

Правоохранителните органи трябва да осигуряват пълна защита на здравето на хората, поверени на техните грижи, и по-конкретно трябва да предприемат незабавни действия за осигуряване на медицинска помощ, когато е необходимо.

Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, чл. 7:

Правоохранителните органи трябва да спазват закона и настоящия кодекс. Те също така трябва да предотвратяват и енергично да се противопоставят на всякакви техни нарушения, доколкото им е възможно.

Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи, принцип 4:

Правоохранителните органи при изпълнение на своите функции следва да използват доколкото е възможно ненасилствени средства преди да използват сила или огнестрелно оръжие. Те не могат да използват сила или огнестрелни оръжия, ако другите средства останат без ефект или не позволяват достигането до желания резултат.

Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи, принцип 9:

Правоохранителните органи са длъжни да не употребяват огнестрелно оръжие срещу граждани, освен в случаите на неизбежна отбрана при непосредствена заплаха от смърт или сериозно нараняване, за предотвратяване извършването на особено тежко престъпление, включващо сериозна заплаха за живота, за задържането на лице, представляващо такава заплаха и оказващо съпротива, или за предотвратяване бягството на такова лице, и то само в случай, че по-леките мерки са недостатъчни за постигането на тези цели. Във всички случаи, умишлена смъртоносна употреба на огнестрелно оръжие е допустима единствено ако тя е абсолютно неизбежна за защитата на живота.

Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи, принцип 15:

Правоохранителните органи, в отношенията си със лишени от свобода или задържани лица, са длъжни да не използват сила, освен когато е строго необходимо за поддържането на сигурността и обществения ред в рамките на институцията, или когато е застрашена личната сигурност.

Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи, принцип 16:

Правоохранителните органи, в отношенията си със лишени от свобода или задържани лица, са длъжни да не използват огнестрелно оръжие, освен при самозащита или защита на други лица срещу непосредствена заплаха от смърт или сериозно нараняване или когато е строго необходимо да се предотврати бягството на лишено от свобода или задържано лице, представляващо опасността, посочена в принцип 9.

Принципите за медицинска етика във връзка с ролята на здравния персонал, особено лекарите, за защита на затворниците и задържаните лица от изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, принцип 1:

Здравният персонал, особено лекарите, ангажирани с медицинските грижи за затворници и задържани лица, са длъжни да осигурят защита на тяхното физическо и психическо здраве и лечение на заболявания със същото качество и стандарт, каквито са предоставени на тези, които не са лишени от свобода или задържани.

Декларация за премахване на дискриминацията по отношение на жените, чл. 10:

1. **Предприемат се всички необходими мерки, за да се гарантират на жените, омъжени или неомъжени, равни права с мъжете в сферата на икономическия и социалния живот, и по-конкретно:**
  - (a) **Правото без дискриминация въз основа на семейно положение или на други основания да получават професионално обучение, да работят, правото на свободен избор на професия и заетост, както и на професионално израстване;**
  - (b) **Правото на равно възнаграждение с мъжете и на равно третиране по отношение на труд с еднаква стойност;**
  - (c) **Правото на платен отпуск, пенсионни привилегии и мерки за осигуряване по отношение на безработица, болест, старост или друга нетрудоспособност;**
  - (d) **Правото на получаване на семейни помощи при равни условия с мъжете.**
2. **С цел предотвратяване на дискриминацията срещу жените въз основа на брак или майчинство и за да се гарантира тяхното ефективно право на труд, трябва да се вземат мерки за предотвратяване на тяхното уволнение в случай на брак или майчинство и да се предостави платен отпуск по майчинство с гаранция за връщане на предишната работа, както и да се предоставят необходимите социални услуги, включително и детски заведения.**

Правила за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 82:

Администрацията трябва да осигури внимателен подбор и наемане на работа на всякакъв клас и вид служители, тъй като правилното управление на местата за задържане зависи от тяхната почтеност, хуманност, способности и професионален капацитет да работят с непълнолетни, както и лична годност за работата.

Правила за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 85:

Служителите трябва да получават такова обучение, което ще им позволи да изпълняват ефективно своите отговорности, по-конкретно обучение по детска психология, закрила на детето и международни стандарти и норми за правата на човека и правата на детето, включително настоящите правила.

Минимални стандартни правила за правораздаване при непълнолетните, правило 22:

1. За да се осигури и поддържа необходимата квалификация на служителите, занимаващи с младежи в конфликт със закона, трябва да се използват разнообразни средства като: професионално обучение, курсове за квалификация, опреснителни курсове и други подходящи средства за обучение.
2. Служителите, занимаващи с младежи в конфликт със закона, трябва да вземат под внимание различията, които съществуват между отделните нарушители. Трябва да се положат усилия да се осигури справедливото участие на жените и малцинствата в службите за борба с престъпността на непълнолетните.

Приложение в практиката

Първоначално обучение

Стандартът и продължителността на обучението за работа в затвора на новите служители се различава значително в отделните държави. Най-базисното положение е това, в което се очаква новите служители да се научат, докато работят заедно с опитен персонал. Дават им се само най-елементарни съвети, преди да им бъде поверена връзка с ключове и да бъдат оставени да се заемат със своите задачи. Това е много опасна практика. В най-добрия случай това означава, че новите служители няма да разберат какво наистина включва работата им и ще усвоят навици от по-стари служители, които не представляват най-добрите практики. В най-лошия случай това означава, че новите служители ще бъдат уязвими на натиск от страна на влиятелни затворници, които ще се възползват от тяхната уязвимост и ще имат власт над тях по начин, който ще отслаби сигурността и добрия ред.

В някои страни новите попълнения се изпращат в продължение на няколко седмици в школа или колеж, където получават основните познания за своята работа, преди да поемат функциите си в затвора. В други страни служителите, работещи на терен, преминават през двугодишно обучение, преди да започнат работа като квалифицирани служители в затворите. Пенитенциарните системи в редица страни

изискват новите служители да преминат през комбинация от теоретично и практическо обучение. В Гана например новите служители прекарват три месеца в школата, последвани от три месеца в затвора, и след това още три месеца в школата.

По какъвто и начин да се постигне, всички нови служители в затворите трябва да получат ясен набор от принципи за това какво включва тяхната работа и достатъчно технически познания за извършване на основната им работа, преди да влязат в затворите. След това те трябва да работят заедно с опитни служители, определени от ръководството като имащи най-голяма възможност да дадат на новите членове на персонала най-добрия пример и да внушат в тях увереност в работата им.

“ На служителите на местата за лишаване от свобода се осигурява начално обучение и периодично специализирано обучение, с акцент върху социалния характер на работата им. Такова обучение и подготовка трябва да включват най-малко обучение по правата на човека, правата, задълженията и забраните, свързани с упражняването на техните функции, и националните и международни принципи и правила по отношение на употребата на сила, огнестрелни оръжия и физическо ограничаване.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, Принцип XX, 2008 г.

Обучение на висш персонал

Висшият персонал в затворите трябва да има по-сложна форма на обучение. Това е така, независимо дали те са наети на работа директно на това ниво или са се издигнали от по-младши служители. Не може да се приеме, че опитът сам подготвя хората за по-високите нива на управление на затворите. Дори и служители, които са работили в затвор в продължение на много години на по-ниско ниво, имат нужда да бъдат подпомогнати да развият допълнителни умения, преди да заемат управленска позиция. В някои страни като Русия и Либия служителите са директно наети на ръководни длъжности и от тях се изисква да завършат курс за диплома или степен с продължителност от няколко години, преди да отидат да работят на управленско ниво в затвор.

Директорът на затвора и неговите заместници са ключови лица в процеса на създаване на културата и етиката на един затвор. Те трябва да бъдат избирани със специално внимание върху техните лични качества и следва да им се предостави разширено обучение.

*Обучение на
специализиран
персонал,
особено меди-
цински
персонал*

Служителите, които имат специализирани функции, например учители и инструктори, се нуждаят от допълнително обучение, за да изпълняват правилно своите роли. Това важи особено за медицинския персонал. Лекарите трябва да разберат, че когато идват да работят в затвор, те носят със себе си всички етични задължения на своята професия. Въпреки че тези хора са в затвора, първата отговорност на лекаря е да лекува заболяването им, било то физическо или психическо. Това трябва да бъде изяснено на всеки лекар, който постъпва на работа в затвор.

“ Здравната служба на изправителните заведения в Нов Южен Уелс в Австралия, организация извън пенитенциарната система, но работеща в тясно сътрудничество с нея, за да осигури здравни услуги за всички затворници в затворите на Нов Южен Уелс, създаде Етичен кодекс за служителите си през 1999 г., който беше актуализиран през 2006 г. (8)

Здравеопазване и съдебно здравеопазване на Нов Южен Уелс,
Етичен кодекс, 2006 г.

*Обучение за
работа със спе-
циални групи
затворници*

Служители, които трябва да работят с конкретни групи затворници, трябва да получат специалното обучение, необходимо за работата с тях. Това важи особено за персонала, който работи с непълнолетни и млади затворници. Понякога има тенденция този вид работа да се разглежда като по някакъв начин по-малко важна или взискателна, отколкото работата с възрастни затворници. Реалността често е доста по-различна. Непълнолетните затворници често са по-непостоянни и взискателни, отколкото възрастните затворници. Има и по-голяма вероятност те да реагират положително на подходящо обучение и охрабяване. Една от основните задачи на служителите, които работят с млади затворници, е да им помогнат да се превърнат в зрели възрастни хора, които ще живеят по законен начин. Подобни съображения за обучението се отнасят за служителите, които работят с жени, лишени от свобода, със затворници с нарушена психика и със затворници, поставени при високо ниво на сигурност.

*Развитие и
продължаващо
обучение*

Първоначалното обучение, което служителите получават, трябва да бъде само началото на тяхното развитие. Затворите са динамични институции, непрекъснато променящи се, влияещи се от разширяването на знанията и външните влияния. Необходимо е да се предоставят редовни възможности за осъвременяване на техните знания и подобряване на уменията им. Това изисква развитие в рамките на пенитенциарната администрация, а също и с други органи на наказателното правосъдие и за социално подпомагане. Развитието продължава през цялата кариера на служителя.

*Обучение
за използване
на сила*

В повечето затвори по-голямата част от времето затворниците ще реагират спокойно на законни нареждания. Те не желаят да бъдат в затвора, но приемат реалността и се занимават с делата си така, както им е указано. От време на време отделни лица или малки групи могат да действат по насилствен начин и да трябва да бъдат контролирани с помощта на сила. Този въпрос е разгледан в глава 6 от настоящия наръчник. Важно е всички служители в самото начало на тяхното обучение да бъдат запознати с обстоятелствата, при които може да се използва сила срещу затворници.

*Процедури за
използването
на сила*

Първият принцип е, че сила може да се използва само когато това е абсолютно необходимо и само до степента, която е необходима. Това означава, че трябва да има ясен набор от процедури, които определят обстоятелствата, при които може да бъде използвана сила, както и естеството на тази сила. Решението да се използва какъвто и да било вид сила трябва да бъде взето само от най-висшия член на персонала, който е дежурен в затвора в момента. Всяка употреба на сила трябва да бъде отбелязана в регистъра, както и причината за употребата ѝ.

*Минимално
използване на
сила*

Всички служители трябва да бъдат обучени за законните средства за физическо ограничаване на затворници, склонни към насилие, които действат самостоятелно или в група, чрез използване на минимална сила. Избрани членове на персонала трябва да бъдат обучени на високо ниво. Формата на обучение за контрол и ограничаване, използвана от затворническите служби в Обединеното кралство, е пример за минимална употреба на сила.

*Обучение за
използване на
огнестрелно
оръжие*

В някои затворнически служби има служители, които носят огнестрелно оръжие. Трябва да се вземат специални мерки, за да се гарантира, че тези служители са подходящо обучени и че имат ясно разбиране за обстоятелствата, при които могат да използват огнестрелно оръжие. Не е препоръчителна практика служителите, които работят пряко със затворници, да бъдат въоръжени. Това е така, за да се гарантира, че огнестрелно оръжие никога не се използва прибързано и че такова никога не може да попадне в ръцете на затворници.

*Използване
само за да се
предотврати
загуба
на човешки
живот*

Смъртоносни огнестрелни оръжия следва да се използват само когато са пряко необходими за предотвратяване на загуба на човешки живот. Това означава, че трябва да има непосредствена и ясна заплаха за живота на някого. Например смъртоносен огън не трябва да се използва само защото затворник бяга. Използването на смъртоносен огън е допустимо само тогава, когато такова бягство представлява непосредствена заплаха за живота на някого.

Условията на работа за персонала

Нуждата от добри условия

Ако принципите на добро управление на затворите, както са описани в този наръчник, бъдат реализирани, от съществено значение е да има добре мотивирани служители, които са добре обучени и ангажирани с обществената служба, която изпълняват. Тази глава описва по-подробно какво включва това. Не е достатъчно обаче да се наемат способни хора, да им бъде внушено чувство за професионализъм и да бъдат обучени до висок стандарт. Ако те нямат подходящо ниво на възнаграждение и условия на работа, ще бъде малко вероятно да останат да работят в пенитенциарната система. Вместо това те могат да се възползват от обучението, което им е предоставено, и след това да използват тези умения на друга работа, която предлага по-добри условия. През 90-те години на XX век това се превърна в истински проблем за много затворнически служби в страните от бившия Съветски съюз, които все още осигуряваха високо равнище на образование за входящия персонал, особено на високо ниво, но след това не успяваха да им плащат достатъчно, за да ги задържат в службата за повече от няколко години.

Нива на възнаграждение

В днешния свят репутацията на дадена професия се измерва в голяма степен от нивото на заплащане, което предлага. Малко вероятно е най-качествените кадри да бъдат привлечени да работят за много ниски нива на възнаграждение. Работата в затворите е една от най-сложните обществени служби. Това трябва да бъде отразено в нивото на заплатите, плащани на служителите в затворите на всички нива. Има редица възможни сравнителни групи, които могат да се различават в отделните държави. В някои случаи те са други структури на наказателното правосъдие, като полицията. В други те могат да бъдат държавни служители, като учители или медицински сестри. Каквато и сравнителна група да се използва, правителствата трябва да приемат, че служителите в затворите имат право на подходящо възнаграждение за тяхната трудна, а понякога и опасна работа. Допълнително съображение в някои страни е, че ако на служителите не се заплаща на подходящо ниво, те могат да бъдат отворени към корупция от пряк или непряк характер.

Други условия на труд

В много страни затворите са много изолирани, далеч от населени места, което има ефект не само по отношение на служителите, но и на техните семейства. Това засяга достъпа до училища, до лечебни заведения, до магазини и други социални занимания. Освен това от много служители в затворите се очаква да се местят редовно от един затвор в друг, понякога преселвайки техните семейства на стотици или дори хиляди километри. При такива обстоятелства другите условия на труд са толкова важни, колкото и нивото на възнаграждение.

В някои случаи на служителите се предоставят безплатни или субсидирани жилища, било поради отдалечеността на затвора, разходите за намиране на жилище в конкретното място или защото това е предвидено за всички държавни служители. По подобни причини служителите и техните семейства имат свободен достъп до медицинските съоръжения на затвора. През последните години в редица страни отговорността за администрацията на затворите е прехвърлена от Министерството на вътрешните работи към Министерството на правосъдието. Съветът на Европа очаква новоприсъединяващите се държави в Източна Европа да прехвърлят отговорността за своите пенитенциарни администрации от министерствата на вътрешните работи към министерствата на правосъдието. През октомври 2002 г. Отделът по изправителни услуги в Тайланд се мести в Министерството на правосъдието след 69 години в Министерството на вътрешните работи.

От гледна точка на отчетността на системата съществуват добри причини защо това е положително развитие. Това, което трябва да се вземе под внимание като последица обаче, е, че като служители на Министерството на вътрешните работи служителите и техните семейства са имали достъп до безплатно здравеопазване, безплатно образование, безплатно жилище и безплатен или субсидиран транспорт и почивки. В много случаи тези ползи са компенсация за ниските нива на заплащане. При прехвърлянето към Министерството на правосъдието много от тези привилегии се губят и за служителите става много трудно да издържат семействата си по нормален начин. Решаването на тези проблеми е да се дава на служителите разумно заплащане, така че те да не трябва да зависят от плащане в натура. Понякога това е много трудно в страни, където има оскъдни публични ресурси.

Желателно е да се живее в общността

От полза за служителите и техните семейства е да могат да живеят в местната общност, а не в общност, съставена само от другите служители на затвора. Това ще ги улесни да развиват други интереси извън тяхната работа и да общуват с хора от други сфери на живота.

Също така ще позволи на партньорите и децата им да живеят нормален живот извън гетото на затвора. По-пълноценен начин на живот също е в състояние да направи персонала по-ангажиран, докато е на работа.

Равно третиране

Глава 14 от настоящия наръчник разглежда необходимостта да се гарантира, че няма дискриминация към затворниците, които принадлежат към някаква малцинствена група. Както беше посочено по-рано в тази глава, същите принципи се прилагат по отношение на персонала. Жените служители трябва да имат равни условия относно възнаграждението и другите условия на труд спрямо колегите си мъже. Те също

трябва да имат същите възможности за повишение и за работа в области, които изискват специални умения. Същите принципи се прилагат по отношение на персонала от малцинствени групи, независимо дали става дума за малцинства на основата на раса, религия, култура или сексуална ориентация.

Преместване

В някои затворнически системи персоналет трябва да приема премествания в други затвори. Когато това се случи, трябва да се обърне внимание не само на нуждите на служителите, но и тези на техните семейства. Например ако децата на служителите са в особено чувствителен момент в обучението си, преместването може да има съществено отрицателно въздействие върху тяхното образование. Фактори като този трябва да се вземат под внимание. Освен в редки спешни ситуации, преди се извършва преместване, то следва винаги да се обсъди със служителите, а когато е възможно, те трябва да бъдат поканени да се съгласят с такова преместване. Преместванията не трябва да се използват като форма на дисциплинарни действия срещу член на персонала.

Представителство на персонала

Повечето пенитенциарни системи са организации, където се прилага дисциплина. Това не означава, че служителите трябва да бъдат третирани необосновано или без зачитане на тяхната позиция. В повечето страни служителите имат право да членуват в синдикати, които преговарят с ръководството от тяхно име за нивата на възнаграждение и условията на труд. Тази договореност трябва да се признава. Ако няма официален синдикат, персоналет трябва поне да има признат инструмент за преговори. Синдикатът и другите представители на персонала не трябва да бъдат наказвани за работата, която вършат в представляването на своите колеги.

Пълна забрана на изтезанията

Рамката

Човешко достойнство

Затворниците имат право на защита на правата на човека

Хората, задържани или лишени от свобода, не престават да бъдат човешки същества, без значение колко е тежко престъплението, в което са обвинени или за което са осъдени. Съдът или друг орган със съдебни функции, който е разгледал техния случай, е постановил, че те трябва да бъдат лишени от свобода, а не че трябва да бъдат лишени от човешката си същност.

Затворникът като човешко същество

Пенитенциарните служители никога не трябва да забравят факта, че затворниците са човешки същества. Те трябва постоянно да устояват на изкушението да гледат на затворника просто като на номер, а не като на личност. Служителите в затворите нито пък имат право да налагат допълнителни наказания на затворници чрез третирането им като по-нисши човешки същества, на които е отнето правото да бъдат уважавани заради това, което са направили или са обвинени, че са направили. Малтретирането на затворници винаги е незаконно. Освен това подобно поведение принизява човешката същност на служителя, който действа по такъв начин. Необходимостта пенитенциарните администрации и служителите в затворите да работят винаги при зачитането на етичния подход е разгледана в глава 2 от този наръчник. Тази и следващите глави ще разгледат практическите последици от това.

Пълна забрана на изтезанията

Лицата, задържани или лишени от свобода, запазват всички свои права като човешки същества с изключение на тези, които са загубили като конкретна последица от лишаването от свобода. Затворническите власти и служителите в затворите трябва да имат ясно разбиране за последствията от този принцип. Някои аспекти са много ясни. На лице е например пълна забрана на изтезанията и на умишлено проявеното жестоко, нечовешко или унижително отношение. Трябва да е ясно, че тази забрана не се прилага само за директно физическо или психическо насилие. Тя се отнася също така и за всички условия, при които затворниците се държат.

Изтезанията и малтретирането никога не са разрешени

Никакви обстоятелства не оправдават изтезанията

Международните инструменти за правата на човека не оставят място за съмнение или несигурност по отношение на изтезанията и малтретирането. Те посочват ясно, че няма абсолютно никакви обстоятелства, при които изтезания или други форми на жестоко, нечовешко

или унизително отнасяне или наказание могат да бъдат оправдани. Изтезанието се определя като всяко действие, с което на човек се причинява умишлено силна болка или страдание, независимо дали физическо или психическо, различно от болката или страданието, присъщи на задържането или лишаването му от свобода.

Извличането на признания чрез изтезания е забранено

Забраната за изтезания е особено важна по отношение на местата, където са задържани лица, подложени на разпит или разследване, тъй като може да се появи изкушение да се използва принуда с цел получаване на информация от съществено значение за решаването на криминален случай. Най-очевидният пример за това е, когато затворник признава за престъпление като пряка последица от нанесено малтретиране по време на разследване. Това е важен аргумент за разделянето на органите, които разследват престъпления, от тези, които задържат обвиняеми лица.

Изтезанието никога не трябва да се разглежда като нещо нормално

Затвореното и изолирано естество на лишаването от свобода може да предложи възможност за извършване на злоупотреби безнаказано, понякога по организиран начин, а в други случаи поради действията на отделни членове на персонала. Съществува опасност в страни или институции, в които се дава приоритет на наказателната функция на затворите, действия, които представляват изтезания, като рутинно, неправомерно използване на сила и побой, да се разглеждат от персонала като „нормално“ поведение.

Какво казват международните инструменти

Всеобща декларация за правата на човека, член 5:

Никой не трябва да бъде подлаган на изтезания или на жестоко, нечовешко или унизително третиране или наказание.

Конвенция против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание, чл. 1.1:

... терминът „изтезание“ означава всяко действие, с което умишлено се причинява силно физическо или психическо страдание или болка на дадено лице, за да се получат от него или от трето лице сведения или признания, за да бъде то наказано за действие, което то или трето лице е извършило или в извършването на което е заподозряно, или за да бъде то или трето лице сплашвано или принуждавано, или по каквато и да е причина, основаваща се на каквато и да е дискриминация, когато такава болка или страдание се причинява от длъжностно лице или друго официално действащо лице или по негово подстрекателство или с негово явно или мълчаливо съгласие. В това определение не се включват болката и страданието, които произтичат единствено от законни санкции и които са присъщи на тези санкции или настъпват случайно при тях.

Конвенция против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, чл. 2:

1. **Всяка държава – страна по Конвенцията, предприема ефективни законодателни, административни, съдебни и други мерки за предотвратяване на изтезания на всяка територия под нейна юрисдикция.**
2. **Никакви изключителни обстоятелства от какъвто и да е характер, било то състояние на война или заплаха от война, вътрешна политическа нестабилност или каквото и да е друго извънредно положение, не могат да служат като оправдание за изтезания.**
3. **Заповед от висшестоящо длъжностно лице или от държавен орган не може да служи като оправдание за изтезания.**

Конвенция против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, чл. 10:

Всяка държава – страна по Конвенцията осигурява включването на обучение и информация относно забраната на изтезанията като неразделна част в подготовката на персонала на правоохранителните органи, граждански или военни, на медицинския персонал, на длъжностните и други лица, които могат да са свързани със задържането, разпита или третирането на лице, подложено на каквато и да е форма на задържане или лишаване от свобода.

Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, чл. 3:

Правоохранителните органи могат да използват сила само когато е строго необходимо и в рамките на необходимото за изпълнението на задълженията си.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 34:

Когато настъпи смърт или изчезване на задържано или лишено от свобода лице по време на неговата присъда или лишаване от свобода, разследване на причините за смъртта или изчезването се провежда от съдебен или друг орган или по негова инициатива, или по искане на член на семейството на такова лице или всяко лице, което е запознато със случая.

Междуамериканска конвенция за предотвратяване и наказване на изтезанията, чл. 5:

Нито опасния характер на задържания или затворника, нито липсата на сигурност на затвора или пенитенциарното заведение оправдават изтезанията.

Харта на основните права на Европейския съюз, изтезания, чл. 4:

Никой не може да бъде подложен на изтезания или нечовешко или унижително отношение или наказание.

Приложение в практиката

На персонала трябва да бъде казано, че изтезанията са забранени

Всички органи, отговарящи за управлението на затворите, имат задължението да гарантират, че всички служители и други лица, които имат връзка със затворите, са напълно наясно с пълната забрана на изтезанията.

Опасни моменти за изтезанията

Властите следва да гарантират, че нито една от разпоредбите в правилника за дейността в затвора не може да се тълкува от страна на персонала като разрешение за такова отношение към затворник. Това важи особено за разпоредбите за справяне с трудни или създаващи проблеми затворници и такива, които са държани в сектори за изолация. Има някои ключови моменти, които задават начина за това как се очаква служителите да се държат със затворниците. Първият момент настъпва, когато затворникът постъпва в затвора. Отношението, което той или тя получава в този момент, е важен индикатор за затворника и за другите какво ще последва. При първото постъпване в затвора някои хора ще бъдат смирени и уплашени. Други може да са нападателни или под въздействието на наркотици или алкохол. Важно е служителите да се отнасят с всеки затворник при постъпването му с достойнство и уважение. Друг важен набор от правила се отнася до отношението към затворниците, които са склонни към насилие, които нарушават правилата в затвора или които по някакъв начин са трудноуправляеми. Това отношение може да бъде твърдо и решително, докато в същото време се избягва каквото и да било намек за жестокост или безчовечност.

Сексуално насилие

Затворниците, особено жените, са уязвими на сексуално насилие. То може да бъде чрез сила или в резултат на принуда или сделка в замяна на привилегии. В някои случаи деецът може да бъде служител или по-често друг затворник. В много от случаите сексуалното насилие от страна на затворници може да бъде толерирано от персонала като форма на наказание или контрол. В редица страни изнасилването в затвора се е превърнало в широко разпространен и сериозен проблем. В допълнение към физическите и психологически вреди, които причинява, то увеличава разпространението на ХИВ/СПИН и други болести. Затворническите администрации трябва да гарантират, че затворниците са защитени от заплахата на сексуалното насилие.

“ Законът за премахване на изнасилванията в затвора в САЩ от 2003 г. изисква „нулева толерантност към сексуалното насилие и тормоз сред правонарушителите, както и между служители и правонарушители“. Съгласно закона е създадена Национална комисия за премахване на изнасилванията в затворите. Комисията има за задача да изследва политиките и практиките на федералните, щатските и местните управленски органи, свързани с предотвратяване, разкриване, реакция и мониторинг на сексуално насилие в изправителните институции и местата за лишаване от свобода в Съединените щати. В съответствие със закона, препоръките на Комисията ще бъдат предназначени да направят превенцията на изнасилванията основен приоритет в американските затвори, институции за непълнолетни лица и други в местата за задържане. (9)

От уебсайта на Националната комисия за премахване на изнасилванията в затворите

Регулиране на използването на сила

Трябва да бъде изяснено на служителите, че поведението на затворник никога не може да се използва като оправдание за използването на изтезания или малтретиране. Когато трябва да се използва сила, тя трябва да бъде в съответствие с приетите процедури и само доколкото е изключително важно затворник да бъде ограничен. Трябва да има конкретни изисквания и правила за използване на всички методи на физическа сила, включително средства за ограничаване като белезници, колани и вериги, пръчки и палки. Персоналът не трябва да има неограничен достъп до белезници, колани и усмирителни ризи. Вместо това те трябва да бъдат държани на централно място в затвора и всяко използване трябва да бъде разрешено предварително от висш член на персонала. Трябва да се води пълен запис в регистъра за всеки случай, когато се дава това оборудване, както и за обстоятелствата, при които се използва.

Използване на палки

В много страни на служителите на персонала се дава палка или пръчка за тяхно лично ползване. Трябва да има ясни инструкции по отношение на обстоятелствата, при които те могат да се използват. Това винаги трябва да е свързано с лична защита, а не да бъде като форма на наказание. Палките не трябва да се носят открито в ръка от страна на служителите, докато те изпълняват ежедневните си задължения. Тези и други, свързани с това въпроси, са разглеждани по-подробно в глава 7 от настоящия наръчник, която разглежда сигурността и добрия ред.

*Методи с
минимално
използване
на сила*

Съществува голямо разнообразие от техники за контролиране на затворници, склонни към насилие, чрез методи с минимално използване на сила. Те намаляват вероятността както служителите, така и затворници да бъдат тежко ранени. Персоналът трябва да бъде обучен в тези техники; това обучение трябва да се актуализира редовно. Винаги, когато има инцидент, свързан с насилие, или затворник трябва да бъде усмирен, висш член на персонала трябва да отиде на мястото възможно най-скоро и не трябва да напуска, докато инцидентът не приключи.

*Жалби срещу
изтезания и
малтретиране*

Трябва да има официален и открит набор от процедури, чрез които лишените от свобода могат да се оплакват на независим орган срещу всяко проявление на изтезания или на жестоко, нечовешко или унижително отношение, без страх от обвинения. Глава 13 от настоящия наръчник се занимава с правото на затворниците да подават жалби.

“ Повечето държави имат наказателни разпоредби, които са приложими в случаите на изтезания или подобни практики. Тъй като все пак има такива случаи, от това следва, че ... държавите трябва да осигурят ефективна защита чрез някакъв механизъм на контрол. Жалби срещу малтретиране трябва да се разследват ефективно от компетентните органи. Трябва да се търси отговорност от лицата, признати за виновни, а жертвите трябва да имат на разположение ефективни средства за защита, включително правото да получат обезщетение. (10)

Служба на ООН на Върховния комисар по правата на човека, Сбор от общи коментари и общи препоръки, приети от органите по договорите за правата на човека, 2004 г.

*Достъп за неза-
висими наблю-
датели*

Трябва да има система за редовен достъп от съдия или други независими лица до затворите, за да се гарантира, че не се случват изтезания или жестоко, нечовешко или унижително отнасяне. Необходимостта от независими проверки се разглежда в глава 15 от настоящия наръчник.

*Процедури за
постъпване в
затвора,
които предотвратяват
изтезанията*

Задържаните лица и затворниците са особено уязвими, когато за първи път пристигат в ареста или мястото за лишаване от свобода. Международното право признава, че правото на живот и на защита от изтезания изисква специфична рамка на защита в този момент. Редица международни инструменти описват правата на лишените от свобода лица и задълженията на служителите в затворите в момента на първото постъпване в мястото за задържане с цел защита срещу изтезания, малтретиране, изчезване, извънсъдебни убийства и самоубийства.

ПЪЛНА ЗАБРАНА НА ИЗТЕЗАНИЯТА

Процедури за постъпване в затвора, които зачитат човешкото достойнство

Разработена е добра практика в различни страни по света, показваща как служителите могат да провеждат процедури за постъпване в затвора не само по законен начин, но и с чувствителност към благосъстоянието и достойнството на задържаното лице. Извън тази добра практика е възможно да се направи поредица от препоръки, които имат универсална приложимост и които могат да бъдат адаптирани към местните обичаи, културни традиции и социално-икономическо равнище.

Всички затворници имат тези права

Тези права се отнасят до всички затворници, независимо дали са задържани под стража, в период на досъдебно производство и очакване на присъда или осъдени. Допълнителни важни съображения се отнасят за определени групи от затворници, като например тези, които не са осъдени, чуждестранните затворници, непълнолетните и млади затворници и жените, лишени от свобода. Дипломатическите служители трябва да получат достъп до своите сънародници в затвора.

Какво казват международните инструменти

Принципи за ефективно предотвратяване и разследване на извънсъдебните, произволните и бързите екзекуции, чл. 6:

Правителствата трябва да гарантират, че лицата, лишени от свобода, са настанени в официално признати места за задържане и че точна информация за тяхното задържане под стража и местонахождение, включително премествания, е предоставена своевременно на техните роднини и адвокат или други доверени лица.

Декларация за защита на всички лица от насилствено изчезване, чл. 10:

Официален актуален регистър на всички лица, лишени от свобода, се води на всяко място за задържане. Освен това всяка държава предприема стъпки за водене на подобни централизирани регистри.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 7:

- (1) На всяко място, където затворници са лишени от свобода, се поддържа подвързана регистрационна книга с номерирани страници, в която по отношение на всеки пристигнал затворник се вписват:**
  - (а) Информацията относно самоличността му;**
  - (б) Причините за неговото изпращане в затвора и органът, който го е постановил;**
  - (в) Денят и часът на неговото постъпване и освобождаване.**

- (2) **Никое лице не може да бъде прието в институцията без валидна заповед за изпращане в затвора, информацията от която предварително се вписва в регистъра.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 35:

- (1) **При постъпване на всеки затворник се предоставя писмена информация за правилата, регулиращи третирането на затворници от неговата категория, дисциплинарните изисквания на институцията, разрешените методи за търсене на информация и подаване на жалби, както и всички други въпроси, които са необходими, за да му се даде възможност да разбере своите права и задължения и да се адаптира към живота в институцията.**
- (2) **Ако затворникът е неграмотен, гореспоменатата информация му се предава устно.**

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 13:

На всяко лице в момента на ареста и в началото на задържането или лишаването от свобода или непосредствено след това се предоставя от страна на органа, отговорен съответно за неговия арест, задържане или лишаване от свобода, информация и обяснение на правата му и как да се възползва от тях.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 16:

- (1) **Бързо след ареста и след всяко преместване от едно място на задържане или лишаване от свобода в друго, задържаното или лишено от свобода лице има право да уведоми или да изиска от компетентния орган да уведоми членовете на неговото семейство или други подходящи лица по негов избор за задържането или лишаването му от свобода или за преместването му и за мястото, където е задържан.**
- (2) **Ако задържано или лишено от свобода лице е чужденец, той трябва също така да бъде своевременно информиран за правото си да общува по подходящ начин с консулска служба или дипломатическа мисия на държавата, на която той е гражданин или от която има право по друг начин да получава такава комуникация в съответствие с международното право, или с представителя на компетентната международна организация, ако той е бежанец или по друг начин под закрилата на междуправителствена организация.**

- (3) Ако задържано или лишено от свобода лице е непълнолетно или е неспособно да разбере своето право, компетентният орган по своя собствена инициатива предприема уведомяването, посочено в настоящия принцип. Специално внимание следва да се обърне на уведомяването на родителите или настойниците.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 18:

Задържано или лишено от свобода лице има право да общува и да се консултира с адвокат.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 24:

На задържаното или лишено от свобода лице се предлага адекватен медицински преглед, възможно най-бързо след постъпването му в мястото на задържане или лишаване от свобода, и такива медицински грижи и лечение се предоставят при необходимост. Тези грижи и лечение се предоставят безплатно.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 24:

Медицинският служител се среща и преглежда всеки затворник възможно най-скоро след постъпването му и след това, ако е необходимо, с оглед по-конкретно на откриването на физически или умствени заболявания и вземането на всички необходими мерки, изолирането на затворници, за които се подозират инфекциозни или заразни болести, отбелязването на физически или психически недостатъци, които биха могли да попречат на поправянето, както и определянето на физическите способности на всеки затворник за работа.

Приложение в практиката

Трябва да има валидна съдебна заповед

Всички затворници имат право да бъдат държани само в официално признато място за задържане. Първата задача на затворническите власти е да проверят, че е налице валидна заповед за задържането на всяко лице, доведено в затвора. Тази заповед трябва да бъде издадена и подписана от съдебен орган или друг компетентен орган.

Затворниците трябва да бъдат регистрирани

Затворническите власти трябва да поддържат актуален официален регистър на всички задържани лица както на мястото на задържане, така и, ако е възможно, на централно място. Регистърът трябва да указва датата и часа на постъпване и основанието, на което лицето е изпратено в затвора. Информацията в тези регистри, които понякога

ПЪЛНА ЗАБРАНА НА ИЗТЕЗАНИЯТА

се наричат приемни книги, трябва да бъде достъпна за съдилищата и другите компетентни органи, както и всяко друго лице, което има законен интерес от тази информация.

Регистърът трябва да бъде подвързан и с номерирани вписвания

Информацията, свързана с всеки затворник, трябва да бъде достатъчна, за да може той да се идентифицира. Това се прави, за да се гарантира, че хора са държани в затвора само ако е налице законосъобразна санкция за тяхното задържане, че не са държани по-дълго, отколкото законът позволява, както и с цел да се вземат мерки срещу нарушения на човешките права, например „изчезване“, изтезания или малтретиране и извънсъдебно убийство. Регистърът трябва да бъде подвързан и вписванията номерирани, така че да не е възможно да се изтриват или добавят вписвания извън тяхната последователност.

Регистрация на задържани под стража

В случай на лице, задържано без присъда, писмената заповед за задържане следва да определи следващата дата, на която лицето ще се яви пред съдебен орган.

Консултиране със семейство и адвокати

Всички лица, които са постъпили в затвора, трябва да имат възможност в най-кратки срокове да информират своя процесуален представител и своите семейства за местонахождението си. Тази възможност следва да се предостави всеки път, когато затворник бъде преместен в друг затвор или място за задържане. Правата на задържаните под стража са разгледани в глава 11 от настоящия наръчник. Трябва да се вземат специални мерки, за да се гарантира, че младите затворници могат да осъществят контакт със своите семейства; вижте глава 12 от настоящия наръчник. Допълнително внимание следва да се обърне на затворници, които имат отговорност за стари, млади или болни членове на своите семейства; това често може да важи за жените, лишени от свобода.

ДОСТОЙНСТВОТО НА ЧОВЕКА

Рамката

Задълженията на държавата

Лишаването от свобода е наказанието

Има някои основни физически изисквания, които трябва да бъдат изпълнени, ако държавата иска да спази задължението си да зачита човешкото достойнство на затворника и да изпълни своето задължение за полагане на грижи. Те включват адекватно предоставяне на настаняване, хигиенни условия, дрехи и спално бельо, храна, напитки и упражнения. Когато съдебен орган изпраща някого в затвора, международните стандарти казват ясно, че наложеното наказание следва да бъде единствено лишаване от свобода. Лишаването от свобода не трябва да включва риск от физическо или емоционално насилие от страна на персонала или други затворници. То не трябва да съдържа риск от тежко заболяване или дори смърт заради физическите условия или липсата на подходящи грижи. Затворниците не трябва да бъдат подлагани на условия на живот, които сами по себе си са нечовешки и унижителни.

Използване на ограничени ресурси

На по-прагматично ниво, недостигът на публични средства може да се окаже причина за това държавата да гарантира, че затворите се използват само за най-опасните престъпници и не се използват като начин за отстраняване на маргинализирани лица от обществото.

Здравните рискове

Лишаването от свобода може да означава, че голям брой хора са държани заедно в много ограничена среда с малка или никаква свобода на движение. Това поражда определени притеснения. На първо място, може да има сериозен риск за здравето. Например хора, страдащи от силно инфекциозни заболявания като туберкулоза, могат да се намират в такава близост и в помещения с лоши вентилационни условия, че другите затворници да са в значителен риск от заразяване с болестта. Хора, лишени от възможността да се мият или да си перат дрехите, могат да се заразят с кожни болести или паразити и, поради липсата на спално бельо или легла, да предадат заболяването си на други хора. В студен климат затворник, който не разполага с топло облекло, може да се разболее от пневмония. Затворник, лишен от движение и достъп до слънчева светлина и свеж въздух, може да се разболее от тежка загуба на мускулен тонус и недостиг на витамини. Затворник, лишен от достатъчно количество храна и/или течности, е вероятно да претърпи тежко увреждане на здравето.

Ежедневен живот

Какво казват международните инструменти

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 6:

Никой при каквато и да било форма на задържане или лишаване от свобода не трябва да бъде подлаган на изтезания или на жестоко, нечовешко или унижително третиране или наказание.* Никакво обстоятелство не може да бъде използвано като оправдание за изтезания или други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правила 9–21:

9. (1) Когато спалното настаняване е в самостоятелни килии или стаи, всеки затворник трябва да заема нощна килия или стая сам.
9. (2) Когато се използват спални помещения, те се заемат от затворници, внимателно подбрани като подходящи да бъдат настанени заедно в тези условия. Трябва да има редовен надзор през нощта в съответствие с характера на институцията.
10. Местата за настаняване, предоставени за използването от затворниците, и по-конкретно спалните помещения, трябва да отговарят на всички здравни изисквания, да се обръща нужното внимание на климатичните условия и по-конкретно на съдържанието на въздух на кубичен метър, минималната жилищна площ, осветлението, отоплението и вентилацията.
11. Във всички помещения, където затворниците живеят или работят:
  - (a) Прозорците трябва да са достатъчно големи, за да се даде възможност на затворниците да четат или да работят на естествена светлина, и да бъдат конструирани така, че да се дава възможност да влиза свеж въздух, независимо дали има изкуствена вентилация.
  - (b) Трябва да се предостави достатъчна изкуствена светлина на затворниците да четат или да работят, без да увреждат зрението си.
12. Санитарните условия трябва са достатъчни, за да се даде възможност на всеки затворник да удовлетворява естествените си нужди, когато е необходимо, по чист и приличен начин.

* Терминът „жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание“ следва да се тълкува така, че да включва възможно най-широка защита срещу насилие, независимо дали физическо или психическо, включително държането на задържано или лишено от свобода лице при условия, които го лишават временно или постоянно от използването на някои от естествените му сетива като зрението или слуха или от знанието му за място и ход на времето.

13. Трябва да бъдат осигурени адекватни условия за къпане, така че всеки затворник да може и да изисква да си взема душ с температура, подходяща за климата, толкова често, колкото е необходимо за общата хигиена според сезона и географски регион, но най-малко веднъж седмично в умерен климат.
14. Всички части на дадена институция, редовно използвани от затворниците, се поддържат подходящо и се държат безупречно чисти по всяко време.
15. Затворниците са длъжни да се поддържат чисти и за тази цел трябва да им се предоставя вода и такива тоалетни принадлежности, които са необходими за здраве и чистота.
16. С цел затворниците да могат да поддържат добър външен вид, съвместим с тяхното самоуважение, трябва да бъдат осигурени средства за подходяща грижа за косата и брадата, а на мъжете трябва да се дава възможност да се бръснат редовно.
17. (1) На всеки затворник, на когото не е позволено да носи собствените си дрехи, се предоставя облекло, подходящо за климата и достатъчно да го поддържа в добро здраве. Такива дрехи не трябва по никакъв начин да бъдат унижителни.
17. (2) Всички дрехи трябва да са чисти и да се поддържат в добро състояние. Бельото трябва да се сменя и пере толкова често, колкото е необходимо за поддържане на хигиена.
17. (3) При изключителни обстоятелства, когато затворник се извежда извън институцията за позволена цел, трябва да му бъде позволено да носи собствените си дрехи или други неприличащи вниманието дрехи.
18. Ако на затворниците се позволява да носят собствените си дрехи, трябва се вземат мерки при тяхното постъпване в институцията да се гарантира, че те ще бъдат чисти и годни за употреба.
19. На всеки затворник, в съответствие с местните или национални стандарти, трябва да бъде предоставено отделно легло, достатъчно спално бельо, чисто при даването и сменяно достатъчно често, за да се гарантира неговата чистота.
20. (1) На всеки затворник се предоставя от администрацията в обичайните часове храна с хранителна стойност, подходяща за здраве и сила, със здравословно качество и добре приготвена и поднесена.
20. (2) Питейна вода трябва да бъде на разположение на всеки затворник, когато той се нуждае от такава.
21. (1) Всеки затворник, който не работи, трябва да прави физически упражнения поне един час на открито, ако времето го позволява.
21. (2) Младите затворници и други в подходяща възраст и с подходяща физика получават през времето, отредено за упражнения, физическа и възстановяваща тренировка. За тази цел трябва да им бъдат предоставени терен, уреди и екипировка.

Европейски правила за затворите, чл. 18.1:

Помещенията, предоставени на затворниците, и особено спалните помещения, трябва да са съобразени със зачитането на човешкото им достойнство, трябва да осигуряват, доколкото е възможно, възможност за усамотение, и да отговарят на хигиенните и здравословни изисквания, като се обръща необходимото внимание на климатичните условия, и особено на съдържанието на въздух на кубически метър, пространство, осветление, отопление и вентилация.

Приложение в практиката

Жилищна площ

Мястото, в което затворниците живеят, трябва да отговаря на някои основни стандарти. Международните стандарти указват ясно, че затворниците трябва да разполагат с достатъчно пространство, в което да живеят, с достъп до достатъчно въздух и светлина, за да се поддържат здрави.

Пренаселеност

Един от основните проблеми в много юрисдикции е нивото на пренаселеност. Той често е най-тежък при задържаните под стража и затворниците в досъдебно производство. Пренаселеността може да приема различни форми. В някои случаи това може да означава, че килиите, които са били построени за един човек, се използват от няколко души. В най-тежките ситуации това може да означава до дванадесет или петнадесет души в килии, които са едва осем квадратни метра. При други обстоятелства това може да представлява до сто души, натъпкани в една по-голяма стая.

Компетентният орган определя максималния капацитет на всяко място за лишаване от свобода в съответствие с международните стандарти, свързани с битовите условия. Тази информация, както и действителното съотношение на заетост на всяка институция или център, трябва да е публична, достъпна и да се актуализира редовно.

Заетостта на една институция над максималния ѝ капацитет се забранява от закона. В случаите, когато такава пренаселеност води до нарушаване на човешките права, тя се смята за жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание. Законът създава средства за защита, предназначени за незабавно решаване на всяка ситуация на пренаселеност. Компетентните съдебни органи вземат адекватни мерки при липса на ефективно правно регулиране.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, Принцип XVII, 2008 г.

Най-общо казано, международните инструменти не уточняват минимално линейно или кубично пространство за всеки затворник. През последните години Комитетът на Съвета на Европа за предотвратяване на изтезанията и други форми на нечовешко или унижително отнасяне прави постъпки към това.

Времето, прекарано в килията или жилищното пространство

Важно съображение, когато се правят опити да се реши колко пространство трябва да има всеки затворник в жилищно помещение, е количеството време, което се прекарва в това пространство в рамките на едно денонощие. По-малко пространство има по-малко вреден ефект, ако ще бъде използвано само за сън и ако затворникът ще бъде в друго пространство през деня, участващ в други дейности. Пренаселеността е очевидно най-тежка, когато затворниците трябва да прекарват почти цялото време в тези килии или помещения, да излизат на групи само за кратък период на упражнения или поединично, когато трябва да бъдат разпитани или имат посетител. Именно това се случва в някои юрисдикции, особено в затворите, в които са настанени предимно задържани под стража лица или такива, които изтърпяват кратки присъди.

Използване на цялото налично пространство

Дори в затворите с изключително висока степен на пренаселеност има вероятност да има пространства, които са използвани. Въпреки че помещенията, в които са настанени затворници, могат да бъдат силно пренаселени, вероятно ще има съседни помещения, които се използват само в редки случаи. В някои затвори има обширни коридори, които могат да бъдат използвани, за да се даде възможност на групи от затворници да излязат от килиите през деня, за да бъдат включени в различни форми на дейност. При такива обстоятелства често ще бъде възможно да се организира широк спектър от образователни, занаятчийски или трудови занимания.

Използване на всички налични ресурси

Аргумент за държането на затворници, заключени в техните килии, е, че няма достатъчно персонал, за да се упражнява надзор върху тях по друг начин. Този довод трябва да се разгледа внимателно на оперативна основа. Обикновено ще има достатъчно персонал, за да се осигури на ротационен принцип излизането навън на групи от затворници. Може също така да бъде възможно някои затворници да помагат на други затворници в образованието, например чрез преподаване на четене и писане или занаятчийска дейност.

Самостоятелни или общи килии

Нагласите към уединението и усамотението се различават в отделните култури. В Западна Европа и Северна Америка например затворниците обикновено предпочитат да спят в самостоятелно помещение. Тази норма е отразена в Европейските правила за затворите. В други култури единична стая може да се разглежда като форма на сегрегация или наказание и може да има предпочитания от страна на затвор-

ниците да живеят в пропорционално големи общи помещения. Ако последното важи, може да е необходимо да се разработят подходящи критерии за разпределяне на затворниците във всяко помещение, така че по-слабите затворници да не са оставени в ръцете на по-силните.

Облекло за затворниците

Международните стандарти определят задължение на държавата да осигури облекло, което да е топло или охлажда затворника според необходимостта за неговото здраве, и забраняват затворниците да бъдат обличани по унизителен начин. Те също така налагат задължение на държавата да поддържат облеклото в чисто и хигиенично състояние или да осигурят средства на затворниците да го правят.

Затворнически униформи

В много страни затворниците са задължени да носят униформа, предоставена от затвора. Това обикновено се обосновава от аргументи, свързани със сигурността и равенството. С изключение може би в случая на някои затворници с доказуемо висока степен на риск за сигурността или от бягство, няма очевидна причина униформеното облекло да бъде норма. Някои юрисдикции не разполагат с достатъчно ресурси, за да осигурят официално облекло за затворниците, и очакват от тях да си осигурят собствено. В други системи на затворници, които не представляват риск за бягство, е разрешено да носят собствените си дрехи. В много страни жените затворници имат право да носят цивилни дрехи. Възможността да носят нещо познато от външния свят и което засилва чувството за идентичност ще бъде оценено от затворниците.

Затворническата униформа не трябва да бъде част от наказателна рамка, нито пък трябва да е насочена към това да унижи носещия я. Поради тази причина затворническите администрации са отстранили ненужната практиката за изискване затворниците да носят униформа със стрелки или на райета.

Всеки затворник трябва да има достъп до перални съоръжения, така че всички дрехи, особено тези, които се носят близо до кожата, да могат да се перат редовно. Това може да се прави общо или самостоятелно от затворника. Специалните нужди на жените, лишени от свобода, в това отношение трябва да се признават, както е описано в глава 18 от настоящия наръчник.

Спално бельо

Естеството на леглото и спалното бельо може да варира според местната традиция. В много страни е норма да се спи на повдигнато легло. В други страни, особено тези в по-топлите райони, може да е обичайно да се поставят легла или постелки направо на земята. Уреденото за затворниците трябва да следва местната норма. Същественото тук е, че всички затворници трябва да имат свое собствено легло или постелка, чисто спално бельо и собствено пространство за сън.

В редица страни нивата на пренаселеност са толкова тежки, че затворниците трябва да спят на смени, като споделят спалните пространства или леглата на ротационен принцип. Това положение е неприемливо. Ако пренаселеността достига такива нива, администрацията на затвора трябва да гарантира, че държавните органи, отговорни за изпращане на хора в затвора, са запознати с положението в затворите и с последиците от изпращането на хора там.

Тоалетни и санитарни помещения

Тъй като движението на хора, които са в затвора, често е строго ограничено, е важно те да имат редовен достъп до санитарни помещения. Затворниците трябва да имат неограничен достъп до тоалетните помещения и до чиста вода. Трябва да има и подходящи помещения, които позволяват редовното къпане или вземане на душ. Тези въпроси са особено важни, когато затворниците са държани за дълги периоди в пренаселени жилищни помещения. Съществуващите уредби не трябва да унижават затворниците, например като ги задължават да се къпят пред останалите.

Затворниците имат магазини-кооперативи за всички затворниците. Приходите, генерирани от този магазин, се спестяват в затворническата кооперация, ръководена от затворниците. Тези пари се използват за купуването на артикули като сапун, както и други артикули за затворници. В затвора в Адис Абеба например комитетата предоставя два сапуна на месец за всички затворници. (11)

Доклад от на специалния докладчик по затворите и местата за задържане в Африка от посещението му в Етиопия, 2004 г.

Както за зачитане на правото на всички хора да се поддържат чисти и да поддържат своето самоуважение, достъпът до подходящи санитарни условия е от съществено значение в затворите като средство за намаляване на възможното разпространение на болести сред затворниците и персонала. Санитарните помещения трябва да бъдат достъпни, чисти и достатъчно уединени, за да се гарантира достойнството и самоуважението на затворника.

Специалните нужди на жените затворници по отношение на санитарните условия трябва да бъдат посрещнати с уважение към тяхното достойнство. Жените не трябва да се налага да търсят помощ за такива нужди от мъжки персонал.

Храна и напитки

Едно от най-основните задължения на грижата е, че затворническите администрации следва да предоставят на всички затворници достатъчно храна и напитки, за да се гарантира, че те не страдат от глад или от заболяване, свързано с недохранване.

ДОСТОЙНСТВОТО НА ЧОВЕКА

В ситуациите, в които има недостиг на храна, администрацията на затвора трябва да проучи всички възможности за използване на наличната земя в рамките на или принадлежаща на затворите за обработване и организиране на затворниците да се заемат с тази задача.

“ За самодостатъчност при производството на храни министерството прави положителни стъпки към постигането на тази цел. Затворниците са ангажирани в различни дейности, насочени към осигуряване на независимостта на министерството в някои други области. Отворената затворническа ферма Divundu има около 260 хектара, където, затворниците произвеждат зеленчуци, царевича, африканско просо и други продукти. (12)

От уебсайта на Затворническата служба на Намибия

Ястията трябва да бъдат предоставяни на равномерни интервали в рамките на период от 24 часа. В много страни не е приемливо последното хранене за деня да се поднася в средата на следобед и да не бъде предоставена повече храна до следващата сутрин.

Трябва също да бъдат разработени мерки за това затворниците да ядат храната си при обстоятелства, които са подходящи. Те трябва да получат индивидуални прибори и възможност да ги поддържат чисти. По правило не трябва да се хранят в същото помещение, в което спят. Ако това е необходимо, следва да се предвиди специална зона за хранене.

От съществено значение е затворниците да имат редовен достъп до чиста вода. Такива водни запаси трябва да бъдат отделени от тези, предоставени за санитарни нужди.

Упражнения на открито

Много затворници, по-конкретно задържаните под стража, прекарват по-голямата част от дните си в закрити помещения, в условията на сравнително строги условия на задържане, с ограничен достъп до светлина и свеж въздух. При тези обстоятелства е от съществено значение както за физическото, така и за психическото здраве, да им се предоставя адекватен период от време всеки ден на открито и те трябва да имат възможност да се разхождат или да правят други упражнения.

Минималното препоръчително време на чист въздух е един час на ден. През този период затворниците трябва да имат възможност да се разхождат на сравнително големи площи и следва също така, ако е възможно, да могат да виждат естествена растителност. Практиката в някои страни за пускане на голям брой затворници в малки оградени

ДОСТОЙНСТВОТО НА ЧОВЕКА

дворове, които по същество са килии без покриви, за един час всеки ден, не отговаря на задължението да се даде възможност за упражнения на открито.

Правото на упражнения на открито се прилага към всички затворници, включително и тези, които са под някаква форма на изолация или наказание.

Задължението за полагане на грижи

В страни, в които стандартът на живот за населението като цяло е много нисък, понякога се твърди, че затворниците не заслужават да бъдат държани при достойни и хуманни условия. Ако мъжете и жените, които не са в затвора, трябва да се борят, за да оцелеят, ако те не разполагат с достатъчно храна за себе си или за децата си, защо трябва някой да се притеснява за условията, при които тези, които са нарушили закона, са държани? Това е труден въпрос, но може да получи отговор. Казано просто, ако държавата поеме правото да лиши някого от свобода, независимо по каква причина, тя също трябва да поеме задължението да се увери, че това лице се третира по един достоен и хуманен начин. Фактът, че на граждани, които не са в затвора, е трудно да живеят достойно, никога не може да се използва като оправдание от страна на държавата за неизпълнение на задължението ѝ да се отнася достойно с тези, които са под нейните грижи. Този принцип стига до сърцето на демократичното общество, в което органите на държавата трябва да се разглеждат като пример за всички граждани по отношение на начина, по който се отнасят към всички граждани.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 26:

- (1) Медицинският служител трябва редовно да проверява и съветва директора за:
  - (a) Количеството, качеството, приготвянето и поднасянето на храната;
  - (b) Хигиената и чистотата на институцията и на затворниците;
  - (c) Санитарните възли, отоплението, осветлението и вентилацията на институцията;
  - (d) Пригодността и чистотата на затворническите дрехи и спално бельо;
  - (e) Спазването на правилата по отношение на физическото възпитание и спорта в случаите, когато няма технически персонал, който отговаря за тези дейности.

Приложение в практиката

Ролята на медицинския служител

Медицинският служител не е отговорен само за предоставянето на здравни грижи на затворниците. В своята по-обща роля медицинският служител поема отговорност за надзора върху последиците за здравето от средата на затвора и гарантира, че недостатъците, които могат да бъдат вредни за здравето, са доведени до знанието на тези, които отговарят за затвора.

Постъпването в затвора е време на уязвимост

Много други аспекти на затворническия режим могат да допринесат за климат, който зачита човешкото достойнство, и те са разгледани в следващите глави на настоящия наръчник. Процедурите, които се прилагат, когато затворникът пристига първоначално в затвора, могат да бъдат особено важни, защото това често е време, когато той ще бъде особено уплашен и дезориентиран. Процедурите за постъпване в затвора също са разгледани в глава 4, тъй като някои аспекти на приема са особено важни за предотвратяването на изтезанията и малтретирането.

Медицинският преглед е от съществено значение

Възможно най-скоро, след като лицето е прието в затвора, трябва да му се предложи медицински преглед от страна на квалифициран медицински служител. Трябва да се предостави всяко необходимо медицинско лечение, което трябва да бъде безплатно.

КПИ многократно е подчертавал в миналото значението на медицинския скрининг на затворниците при постъпване, особено в институции, които представляват входни точки към пенитенциарната система. Такъв скрининг е необходим, особено в интерес на предотвратяването на самоубийствата и на разпространение на заразни болести и за да се осигури навременното регистриране на наранявания. Скринингът при приема може да бъде извършван или от лекар, или от квалифицирана медицинска сестра, която докладва на лекаря. (13)

Доклад на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията за посещение в Дания през 2008 г.

Ролята на квалифицираната медицинска сестра

В някои затвори може да бъде трудно да се организира един лекар да прегледа всички затворници веднага след постъпването им. Може да няма постоянно пребиваващ лекар или обемът на приетите затворници да е толкова голям, че лекарят да не може да направи на всички пълен клиничен преглед веднага, особено ако затворниците пристигат вечерта. При тези обстоятелства следва да бъдат взети мерки квалифицирана медицинска сестра да проведе с всички затворници предварителен разговор. Лекарят ще прегледа само тези, които са очевидно зле или тези затворници, които са му изпратени от медицинската се-

стра. По тази процедура лекарят ще направи на всички нови затворници пълен медицински преглед в деня след постъпването им.

Правото на затворниците да имат достъп до здравни грижи, стандартите относно качеството на тези грижи и други свързани с тях въпроси са разгледани в глава 6 от настоящия наръчник.

Жените се нуждаят от специална защита

Като се има предвид високият дял на жените, лишени от свобода, които ще са претърпели сексуално насилие, служителите, работещи в зоната за прием в женските затвори, трябва да получават допълнително обучение, така че те да са наясно със съответните деликатни въпроси.

“ Ние трябва да намерим по-добри начини да ... подобрим преживяването в затвора ... Един пример е редовното, повтарящо се, ненужно, прекалено използване на личните обиски на тялото в затворите за жени, което е унижително и недостойно и ужасно нахлуване в личното пространство. За жени, които са претърпели насилие в миналото, особено сексуално насилие, то е ужасяващо въведение в затворническия живот и нежелано напомняне за предишна виктимизация. (14)

Home Office, The Corston Report, 2007 г.

Претърсване

Често срещана практика при първо постъпване в затвора е на всички затворници да бъде извършен пълен обиск. Такива претърсвания трябва да се извършват от хора от същия пол и по начин, който съответства на достойнството на лицето, което е претърсвано. Въпросът за претърсването се разглежда по-обстойно в глава 7 от настоящия наръчник.

“ Що се отнася до лично и телесно претърсване, ефективни мерки следва да гарантират, че тези претърсвания се извършват по начин, съвместим с достойнството на лицето, което е претърсвано. Лицата, които са подложени на претърсване от държавни служители или медицински персонал, действащ по искане на държавата, следва да бъдат преглеждани само от лица от същия пол. (15)

Съвет на ООН по правата на човека, правото на зачитане на личния живот, семейството, жилището и кореспонденцията, и защита на честта и репутацията (чл. 17), Общ коментар, 2001 г.

Информация за затворниците

Животът в затвора трябва да започне и да продължи в рамките на справедливостта по начин, който свежда до минимум чувството на безсилие на затворниците и изрично им показва, че те остават граждани с права и задължения. Това вероятно ще бъде особено важно за тези, които влизат в затвора за първи път. Възможно най-скоро

ДОСТОЙНСТВОТО НА ЧОВЕКА

след първоначалното постъпване трябва да се установят процедури, за да се гарантира, че всички затворници са запознати с правилата на затвора, с това, което се очаква от тях, и с това, което те могат да очакват от управата на затвора. Ако е възможно, трябва да им се даде лично копие от правилника на затвора.

Процедури за тези, които не могат да четат

Трябва да се изготвят процедури, за да се гарантира, че тези, които не говорят местния език, които са неграмотни или са с увреждания, все пак могат да получат и да разберат тази важна информация. Това може да стане по различни начини: като някой прочете и обясни правилата, като се гарантира, че има някой, който говори езика на затворника, а в някои страни чрез използване на видео. Особено важно е затворниците да бъдат информирани за правото си да отправят молби или жалби, както е описано в глава 9 от настоящия наръчник.

Справяне с голям брой пристигащи затворници

Начинът, по който служителите в зоната за прием изпълняват служебните си задължения, може да варира в зависимост от броя на затворниците, които се приемат или освобождават в един ден. В затворите за затворници с дългосрочен престой може да има само много малък брой затворници, приети или освободени за един месец. В този случай служителите няма да бъдат под голям натиск и ще бъдат в състояние да отделят разумен период от време, за да се занимават с всеки затворник. В големите градски затвори, които се занимават предимно със затворници, които са в наложена мярка „задържане под стража“ или очакват присъда или които изтърпяват кратки присъди, може да има десетки или дори стотици затворници, преминаващи през зоната за прием всеки ден, често в рамките на няколко часа. В последния случай персоналят трябва да бъде добре подпомаган и контролиран от ръководството.

Обучение на служителите, работещи в зоната за прием

Зоната за прием може да бъде много смущаваща за новопристигналиите в затвора. Посрещашите ги служители трябва да бъдат специално обучени да разпознават как да осъществяват трудния баланс между строг контрол, който показва на лицето, че затворът е добре организирано място, и разбиране за стреса, който е вероятно затворникът да изпитва, докато той или тя се движи в този странен нов свят. Не всички служители са подходящи за този вид работа. Тези, които работят в зоната за прием, ще бъдат специално подбрани и следва да им се предостави специално обучение, за да могат да изпълняват служебните си задължения с чувствителност и увереност.

Затворниците и здравните грижи

Рамката

Правото на добро здраве

Тези, които са в затвора, запазват основното си право да се ползват с добро здраве, както физическо, така и психическо, и запазват правото си на стандарт на медицинско обслужване, който е най-малкото равностоеен на този, предоставян на останалата част от населението. Международният пакт за икономически, социални и културни права (чл. 12) установява: „правото на всеки да се ползва от най-високия достижим стандарт на физическо и психическо здраве.“

Затворниците имат допълнителни гаранции

Доброто здраве е важно за всеки. То засяга това как хората се държат и способността им да функционират като членове на общността. То има особено значение в затворената общност на затвора. По своята същност лишаването от свобода може да доведе до увреждане както на физическото, така и на психическото здраве на затворниците. Затворническата администрация следователно има отговорност не просто да предоставя медицински грижи, но и да създава условия, които насърчават благосъстоянието както на лишените от свобода, така и на служителите в затворите. Затворниците не трябва да напускат затвора в по-лошо състояние, отколкото когато са влезли. Това изискване се отнася за всички аспекти на живота в затвора, но най-вече за здравните грижи.

Затворниците пристигат със здравословни проблеми

Затворниците често пристигат в затвора с предшестващи здравословни проблеми, които може да са причинени от небрежност, насилие или предишния начин на живот на затворника. Затворниците често идват от най-бедните слоеве на обществото и техните здравословни проблеми ще отразят това. Те ще донесат със себе си нелекувани заболявания, зависимости, както и проблеми, свързани с психичното здраве. Тези затворници ще се нуждаят от специална подкрепа, както и многото други, чието психично здраве може да бъде значително и неблагоприятно засегнато от факта на лишаването от свобода.

“ *Пренаселени затвори със заразени затворници и с лоша хигиена са основна заплаха в областта на заразните болести в региона. Здравето в затвора трябва да бъде приоритет.*

Декларация на правителствените ръководители на четвъртата среща на високо равнище на Балтийските държави относно заплахата от заразни болести

Издадена в Санкт Петербург, 10 юни 2002 г.

Преобладаващи заразни заболявания

В много страни голям процент от хората в затвора страдат от заразни заболявания като туберкулоза, хепатит и ХИВ/СПИН. Затворническата администрация носи отговорност пред тези, които идват в затвора – най-вече затворници, но и персонала и посетителите – да гарантира, че те не са изложени на риск от заразяване. Неуспех за управление на тези условия ще означава, че те се превръщат в здравословни проблеми на общността в резултат на контакта между затвора и широкото общество чрез персонала и посетителите и в резултат на евентуалното освобождаване на затворници.

Затворници в напреднала възраст

При някои законодателства нарастващото използване на дълги или безсрочни присъди води до нарастване на свързаните с възрастта медицински проблеми в затворническата популация. Някои затворнически системи сега са изправени пред работата със затворници, които са физически болни или страдащи от деменция. Това ще постави допълнителни изисквания към затворническите администрации да гарантират, че планират подходящо предоставяне на здравни грижи. Основните проблеми по отношение на затворници в напреднала възраст са разгледани в глава 19 от настоящия наръчник.

Задължение дори във времена на икономически затруднения

Редица страни изпитват големи затруднения в предоставянето на здравни грижи с разумен стандарт на населението като цяло. Дори и при тези обстоятелства затворниците имат право на най-добрите възможни условия за здравни грижи и те трябва да се предоставят безплатно. Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията (КПИ) е заявил, че дори във времена на тежки икономически трудности нищо не може да освободи държавата от нейната отговорност за осигуряване на жизнените потребности на тези, които е лишила от свобода. КПИ също изяснява, че жизнените потребности включват достатъчно и подходящи медицински консумативи. (16)

Правото на здравни грижи

Какво казват международните инструменти

Затворниците, независимо от естеството на тяхното деяние, запазват всички тези основни права, на които те имат право като човешки същества, включително правото да се ползват с най-високите постижими стандарти на физическото и психическото здраве. Конкретни международни инструменти определят по-ясно какво означава това от гледна точка на предоставянето на здравни грижи от страна на затворническите администрации.

Основни принципи за отношение към затворниците, принцип 9:

Затворниците трябва да имат достъп до здравното обслужване в страната, без да бъдат дискриминирани въз основа на правния им статут.

Спазването на правилата по отношение на физическото възпитание и спорта в случаите, когато няма технически персонал, който отговаря за тези дейности.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 24:

На задържаното или лишено от свобода лице се предлага адекватен медицински преглед възможно най-бързо след постъпването му в мястото на задържане или лишаване от свобода, и такива медицински грижи и лечение се предоставят при необходимост. Тези грижи и лечение се предоставят безплатно.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 10:

Помещенията, предоставени за ползване от затворниците, и по-конкретно спалните помещения, трябва да отговарят на всички здравни изисквания, при обръщане на нужното внимание на климатичните условия и по-конкретно съдържанието на въздух на кубичен метър, минималната жилищна площ, осветлението, отоплението и вентилацията.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 22:

- (1) Във всяка институция трябва да са на разположение услугите на поне един квалифициран медицински служител, който трябва да има известни познания по психиатрия. Медицинските услуги в затвора трябва да бъдат организирани в тясна връзка с общата здравна администрация на местно или нацио-нално равнище. Те трябва да включват психиатрична помощ за диагностика и в подходящите случаи лечение на състояния на умствена аномалия.**
- (2) Болните затворници, които се нуждаят от специализирано лечение, се прехвърлят към специализирани институции или граждански болници. Когато е предвидено болнично заведение в институция, неговото оборудване, обзавеждане и фармацевтични доставки трябва да са подходящи за медицинските грижи и лечение на болни затворници и трябва да има персонал от подходящи обучени служители.**
- (3) За всеки затворник трябва да бъдат достъпни услугите на квалифициран стоматолог.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 25:

- (1) Медицинският служител трябва да има грижата за физическото и психическото здраве на лишените от свобода и трябва ежедневно да се вижда с всички болни затворници, всички, които се оплакват от заболяване, както и всеки затворник, към когото вниманието му е конкретно привлечено.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 62:

Медицинските служби на институцията трябва да се стремят да откриват и лекуват всяко физическо или психическо заболяване или дефект, които могат да попречат на поправянето на затворника. Трябва да се предоставят всички необходими медицински, хирургически и психиатрични услуги за тази цел.

Принципи на ООН за медицинска етика във връзка с ролята на здравния персонал, особено лекарите, за защита на затворниците и задържаните лица от изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, принцип 1:

Здравният персонал, особено лекарите, ангажирани с медицинските грижи за затворници и задържани лица, са длъжни да им осигурят защита на тяхното физическо и психическо здраве и лечение на заболявания със същото качество и стандарт, каквито са предоставени на тези, които не са лишени от свобода или задържани.

Приложение в практиката

*Трябва да
бъдат
предоставени
сравними
грижи*

Когато е възможно, затворниците трябва да имат пълен достъп до медицинските заведения, които са на разположение за населението извън затвора. В повечето юрисдикции този достъп е ограничен до специализираните грижи, докато общата медицинска помощ се предоставя в рамките на отделния затвор или в конкретни затворнически медицински заведения. Всяко медицинско лечение или медицински грижи, предоставени от администрацията на затвора, трябва да са поне сравними с тези, които са на разположение на населението извън затвора.

*Общи
медицински
грижи*

Като минимум, затворническата администрация трябва да осигури във всеки затвор:

- първоначален медицински преглед при постъпване в затвора;
- редовни извънболнични консултации;
- спешно лечение;

ЗАТВОРНИЦИТЕ И ЗДРАВНИТЕ ГРИЖИ

- подходящо оборудвани помещения за консултация и лечение на затворници;
- адекватно предлагане на подходящи лекарства, отпускани от квалифицирани фармацевти;
- съоръжения за физиотерапия и рехабилитация след лечението;
- каквито и да било специални диети, които могат да бъдат определени като необходими от медицинска гледна точка.

Затворническата администрация трябва да гарантира, че достъп до обща медицинска помощ съществува по всяко време и без забавяне в спешни случаи.

“ Четирима затворници, които са ХИВ-позитивни, заведоха дело пред Върховния съд на Република Южна Африка през 1997 г., тъй като те твърдят, че те и други ХИВ-позитивни затворници не са получавали подходящи медицински грижи за тяхното състояние, включително специални лекарства като AZT.

Те твърдят, че трябва да получат такова лечение безплатно. Отделът по изправителни услуги твърди, че не са били налични пари, за да се осигури такова високо ниво на грижи. Съдията отсъжда в полза на затворниците и казва, че те трябва да получават подходящо медицинско лечение за сметка на държавата. (17)

Van Biljon v. Minister of Correctional Services, 1997 г.

Връзки с общественото здравеопазване

Във всички аспекти на медицинските грижи, затворническите власти следва да се стремят да създават и поддържат тесни връзки с доставчици на здравни услуги извън затвора. Това не само ще позволи непрекъснатост на лечението, но и ще даде възможност на затворниците и персонала да се възползват от по-широките развития в лечението, в професионалните стандарти и в обучението.

“ Делегатите на Международната среща за затворите и здравето в Москва на 23 и 24 октомври 2003 г., които представляват висши служители от затворите и службите за обществено здравеопазване в цяла Европа, искат да привлекат вниманието на всички страни в Европа към крайно необходимите тесни връзки или интеграция между общественото здравеопазване и здравеопазването в затвора. (18)

Московска декларация, Световна здравна организация, 2003 г.

*Не трябва да
има
заплащане за
здравни грижи*

Важен принцип на здравните грижи в затвора е да бъдат предоставени всички необходими медицински грижи и лечение безплатно. Това може да изисква специално внимание в тези юрисдикции, в които безплатното предоставяне на медицинска помощ в гражданското общество е ограничено. Особен проблем може да възникне, когато има все повече затворници с дългосрочни присъди, които могат да изискват скъпо лечение за сложни или терминални заболявания. Затворническата администрация трябва да гарантира, че предприема подходящи мерки, които са базирани на нуждите на затворниците, и че необходимото лечение не се ограничава с мотива, че то се счита за твърде скъпо само защото пациентът е затворник.

*Първоначален
скрининг*

Въпросът за медицински скрининг при първоначалното постъпване в затвора се разглежда в глава 5 от наръчника. Има няколко важни причини, поради които на затворниците трябва да се предложи медицински преглед, когато за първи път пристигнат в затвора:

- той дава възможност на медицинския персонал да установи всички предварително съществуващи заболявания и да гарантира, че е осигурено подходящо лечение;
- той позволява да бъде предложена подходяща подкрепа на тези, които страдат от последиците от спирането на наркотици;
- той ще помогне да се установят всички наранявания, които са претърпени по време на първоначалното задържане;
- той ще позволи на обучен персонал също така да направи оценка на психическото състояние на затворника и да предостави подходяща подкрепа за тези, които може да бъдат склонни към самонараняване.

Не винаги е възможно да се гарантира, че един лекар е в състояние да извърши медицински преглед на всички затворници, веднага след като те са приети в затвора. Затворническите администрации трябва да гарантират, че всеки затворник е най-малко прегледан от подходящо квалифицирана медицинска сестра, която да докладва за всички проблеми на медицинския служител.

Като част от процедурата за постъпване, затворниците трябва да получат ясна информация за условията за здравни грижи в затвора, както и за метода за искане на медицинска консултация.

*Специализирани
заведения*

В допълнение към заведенията за обща медицинска, стоматологична и психиатрична помощ, затворническата администрация също трябва да гарантира, че разполага с подходящи условия, за да осигури специализирани консултации и болнична помощ. Това ще изисква тясна връзка между затвора и медицинските услуги в гражданското общество, тъй като е малко вероятно здравните служби в затвора сами да бъдат в състояние да уредят пълната гама от специалности. При пла-

нирането за специализирани грижи, специално внимание трябва да се обърне на нуждите на уязвимите групи, особено жени и по-възрастни затворници.

Достъп до специализирани заведения често може да изисква преместването на затворника на друго място. Затворническата администрация трябва да гарантира, че условията за придружаване на затворници са подходящи и не водят до забавяне на лечението или допълнително безпокойство за затворника. Условията, при които се транспортират затворници, трябва да бъдат подходящи за здравословното им състояние.

Когато затворници се нуждаят от болнична помощ

От време на време някои затворници ще имат здравословни проблеми, които се налага да бъдат лекувани в болница. Има няколко различни начина за предоставяне на такава услуга. Много затворнически администрации са създали затворнически болници, които са в състояние да се справят с по-леки случаи, изискващи болнично лечение. В други случаи проблемите на сигурността се решават чрез създаване на специални затворнически отделения в граждански болници. Често обаче затворниците могат да получат болнично лечение в нормалните помещения на гражданска болница. В такива случаи трябва да се обърне специално внимание на подходящите мерки за сигурност, особено за жени по време на раждане и за терминално болни.

“ ... от време на време КПИ среща примери за бременни жени, на които са поставени белезници или ограничени по друг начин към легла или други предмети по време на гинекологични прегледи и/или раждане. Подобен подход е напълно неприемлив и със сигурност може да се окаже като нечовешко и унижително отношение. Може и трябва да се намерят други средства за гарантиране на сигурността. (19)

Европейски комитет за предотвратяване на изтезанията,
10-ти общ доклад, 1999 г.

Здравословна среда

Какво казват международните инструменти

В допълнение към задоволяване на потребностите на тези затворници, които са болни, затворническите администрации също са отговорни за гарантиране на това, че условията на лишаване от свобода не застрашават физическото и психическо благополучие.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 10:

Местата за настаняване, предоставени на затворниците, и по-конкретно спалните помещения, трябва да отговарят на всички здравни изисквания, да се обръща нужното внимание на климатичните условия и по-конкретно на съдържанието на въздух на кубичен метър, минималната жилищна площ, осветлението, отоплението и вентилацията.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 12:

Санитарните условия трябва са достатъчни, за да се даде възможност на всеки затворник да удовлетворява естествените си нужди, когато е необходимо и по чист и приличен начин.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 13:

Трябва да бъдат осигурени адекватни условия за къпане, така че всеки затворник да може и да изисква да си взема душ с температура, подходяща за климата, толкова често, колкото е необходимо за общата хигиена според сезона и географски регион, но най-малко веднъж седмично в умерен климат.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 26:

- (1) Медицинският служител трябва редовно да проверява и съветва директора за:
  - (a) Количеството, качеството, приготвянето и поднасянето на храната;
  - (b) Хигиената и чистотата на институцията и на затворниците;
  - (c) Санитарните възли, отоплението, осветлението и вентилацията на институцията;
  - (d) Пригодността и чистотата на затворническите дрехи и спално бельо;
  - (e) Спазването на правилата по отношение на физическото възпитание и спорта в случаите, когато няма технически персонал, който отговаря за тези дейности.

Приложение в практиката

Влияние на затворническата среда

Има абсолютно задължение на държавата да се запази и, ако е необходимо, да възстанови здравето на тези лица, за които тя поема отговорност, като ги лишава от свобода. Условието, при които са задържани затворниците, ще имат голямо влияние върху тяхното здраве и благополучие. Следователно, за да се справят със задълженията си, затворническите администрации трябва да гарантират подходящи стандарти във всички тези области, които могат да повлияят на здравето и хигиената на затворниците. Физическите условия на настаняването, храната и уредбите за хигиена и чистота трябва да бъдат планирани по такъв начин, който да помогне на тези, които не са добре, да се възстановят, и да се предотврати разпространението на инфекции към здравите.

Много юрисдикции са изправени пред непреодолими проблеми, например пренаселеност, а острият недостиг на ресурси представлява голяма пречка за постигане на здравословни условия в затворите. Количеството на пространството, което е на разположение на всеки затворник, и достъпът до естествена светлина и свеж въздух имат значително въздействие върху разпространението на инфекциозни заболявания и върху психическото състояние на затворниците.

“ Най-добрите битови условия се наблюдават на ниво 3, което е оборудвано като зона за задържане през 2004 г. и е в добро състояние; килиите на това ниво имат големи прозорци, които не са препречени с каквито и да било предмети с изключение на разумно раздалечени решетки, а достъпът до естествена светлина, изкуственото осветление и вентилацията е задоволителен. В ярък контраст, килиите на нива 1 и 2 са с малки прозорци, покрито с гъсто окабеляване, което не допуска почти никаква естествена светлина и свеж въздух; освен това изкуственото осветление е слабо и килиите са порутени и не много чисти.

... КПИ препоръчва в затвор № 7 в Тбилиси да бъдат предприети стъпки за: ремонт на килиите на нива 1 и 2, за да бъдат приведени поне до стандарта на тези на ниво 3 (особено по отношение на достъпа до естествена светлина, свеж въздух и изкуствено осветление). (20)

Доклад на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията за посещение в Грузия през 2007 г.

Заразни заболявания

Заразните заболявания са се превърнали в основен проблем за много затворнически администрации. В някои страни от Източна Европа и Централна Азия в края на 90-те години на XX век проявленията на

туберкулоза достигат епидемични размери, изискващи извънредни мерки. Заразяване с ХИВ/СПИН и хепатит В и С са вече широко разпространени в затворите в много части на света. Редица администрации са работили по тези проблеми чрез първоначален скрининг и програми за лечение, често в сътрудничество с международни агенции и неправителствени организации.

“ Затворите в Киргизстан са благодатна почва за смъртоносното и силно инфекциозно белодробно заболяване туберкулоза. Вероятността от поява на туберкулозата в затворите е 30 пъти по-висока, отколкото в общата популация. Потрeвожно е нарастването на разновидности, познати като MDR – мултирезистентна туберкулоза .... МКЧК е работил с властите, за да се създаде една цялостна програма за страдащите от мултирезистентна туберкулоза в затворите. След като са идентифицирани, те са прехвърляни в специална затворническа болница, която е ремонтирана и оборудвана с лаборатории и лекарски кабинети. (21)

Международен комитет на Червения кръст, Борба с мултирезистентна туберкулоза в затворите в Киргизстан, 2008 г.

Обучение на персонала за предаването на болести

В юрисдикциите с висока честота на заразни заболявания затворническите администрации трябва да създадат програма за обучение на служителите за предаването на болестта и формите на защита, така че да им се даде възможност да изпълняват служебните си задължения нормално. В някои страни на персонала се предлага редовно безплатна ваксинация срещу хепатит.

Психично разстройство

Условията на лишаване от свобода ще имат сериозно въздействие върху психическото благосъстояние на затворниците. Затворническата администрация трябва да се стреми да намали степента на това въздействие и също трябва да установи процедури за мониторинг на неговото влияние върху отделните затворници. Трябва да се вземат мерки да се идентифицират онези затворници, които биха могли да бъдат изложени на риск от самонараняване или самоубийство. Персоналът трябва да бъде обучен да разпознава показателите за потенциално самонараняване.

Когато затворници са диагностицирани като психично болни, те не трябва да бъдат държани в затвора, а трябва да се преместят в подходящо оборудвано психиатрично заведение.

“ Хоселито Ренолде почина на 20 юли 2000 г., след се обеси в килията си в затвора в Боа д'Арси във Франция, където е бил задържан под стража. В светлината на задължението на държавата да предприеме превантивни оперативни мерки за защита на лице, чийто живот е в опасност, е можело да се очаква, че властите, които се сблъскват със затворник, за когото е известно, че страда от сериозно психично разстройство и че представлява риск за самоубийство, ще предприемат специални мерки, насочени към състоянието му, за да се гарантира неговата съвместимост с продължителното задържане под стража. (22)

Решение на Европейския съд по правата на човека по делото
Renolde v. France, 2008 г.

Мониторинг на общите условия в затворите

Международни инструменти поставят специално задължение пред затворническите медицински служители да използват своя професионален опит, за да проверят и докладват за всички тези условия, които могат да повлияят на здравето и хигиената на затворниците. Служителите по здравни грижи имат важна роля в създаването на концепцията, че здравеопазването не обхваща само лечение, а всички аспекти на създаването на здравословна среда, и че това изисква сътрудничеството на всички в затвора. Това ще бъде особено трудно, когато ресурсите са ограничени.

Индивидуално лечение

Какво казват международните инструменти

Отделните затворници имат право на редовен, поверителен достъп до подходящи нива на медицинска консултация, които са най-малко равни на тези, достъпни за обществото, извън затвора. Всякакви медицински решения и лечения ще се основават на потребностите на отделния затворник, а не на нуждите на администрацията.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 25:

- (1) Медицинският служител трябва да има грижата за физическото и психическото здраве на лишените от свобода и трябва ежедневно да се вижда с всички болни затворници, всички, които се оплакват от заболяване, както и всеки затворник, към когото вниманието му е конкретно привлечено.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 62:

Медицинските служби на заведението трябва да се стремят да откриват и лекуват всяко физическо или психическо заболяване или проблем, които могат да попречат на поправянето на затворника. Трябва да се предоставят всички необходими медицински, хирургически и психиатрични услуги за тази цел.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 26:

Фактът, че задържано лице или затворникът е преминал през медицински преглед, името на лекаря и резултатите от такъв преглед трябва да бъдат надлежно записани в регистър. Трябва да се гарантира достъп до такъв регистър. Условието за това трябва да са в съответствие с приложимите правила на националното право.

Приложение в практиката

Достъп до медицинска консултация

Затворническите администрации трябва да вземат подходящи мерки, за да гарантират, че затворниците, които са болни или които са загрижени за здравето си, имат достъп всеки ден до подходящо квалифициран медицински служител. Условието, при които тези консултации се провеждат, трябва да бъдат такива, че да зачитат достойнството на затворника и да позволяват да се осигури поверителност. Когато трябва да се вземат предвид въпроси за сигурността, може да е необходимо да се позволи консултациите с медицинския служител да се проведат на място с видимост за служителите на затвора, но не и с възможност за чуване.

Личен живот

Условието, при които затворници провеждат разговори относно здравето си, трябва да бъдат подобни на тези, които се прилагат в гражданската медицинска практика. Когато е възможно, трябва да се провеждат в подходящо оборудвани кабинети. Недопустимо е консултация да се провежда с групи от затворници или в присъствието на други затворници или немедицински персонал.

Поверителност

Правото на поверителност също изисква затворниците да не трябва да представят своите искания за достъп до лекар на други служители на затвора. При никакви обстоятелства не трябва да бъдат задължени да оповестяват причините да търсят консултация. Условието и редът за търсене на медицинска консултация трябва да бъдат доведени до знанието на затворниците при постъпването им в затвора.

Медицинско досие

Медицинските досиета на отделните затворници трябва да останат под контрола на медицинския служител и не следва да бъдат оповестявани без предварителното писмено разрешение на затворника. В някои страни здравните услуги в затворите попадат под юрисдикцията на гражданското здравеопазване. В допълнение към ползите от това, обсъдени в раздела „Правото на здравни грижи“ по-горе, тези условия също помагат да се определи ясно, че медицинското досие не е част от общите записи в затворите.

Лечение

Лечението, предоставено в резултат на консултация и диагностика, трябва да бъде това, което е в най-добрия интерес на отделния затворник. Решенията не трябва да се основават на относителните разходи или удобството на администрацията на затвора.

Лечение преди и след присъдата

В допълнение към управлението на здравните проблеми, които се появяват в затвора, медицинските служители също имат отговорност да гарантират, че те са взели мерки, за да идентифицират и да реагират на всички предварително съществуващи заболявания. Това отново ще изисква подходящи общи договорености с външните медицински органи.

Терминално болни затворници

В някои страни съществува възможност терминално болните затворници да бъдат предсрочно освободени от изтърпяване на наложените им наказания. Всяка поставена диагноза или даден съвет от медицинския персонал на затвора трябва да се основава на професионална преценка и при зачитане на най-добрите интереси на затворника. Задача на затворническите власти е да разгледат и оценят всички рискове, свързани с предсрочното освобождаване на такива затворници.

“ През март 2004 г. Върховният съд в Претория, Република Южна Африка, нарежда незабавното освобождаване на затворник, изтърпяващ 15 години лишаване от свобода за въоръжен грабеж, защото той страда от сериозна терминална болест. Властите отказват да предоставят право на помилване на затворника, въпреки че лекарите казват, че му остават между един и три месеца живот. Постановявайки решението си, съдията казва: «Жалбоподателят е в критично състояние. Той умира. Лишаването от свобода е твърде тежко за него поради неговото бързо влошаващо се здравословно състояние, за да остане в затвора и да трябва да се лекува в болницата на затвора. Това, от което той има нужда, е човечност, съпричастност и състрадание. Това са ценности, които по своята същност са въплътени в Убунту. Когато тези ценности се съпоставят с продължаващото лишаване от свобода на жалбоподателя, то по мое мнение продължаващото му лишаване от свобода нарушава неговото човешко достойнство и сигурност, а самото наказание става жестоко, нечовешко и унижително. (23)

Du Plooy v. Minister of Correctional Services and others, 2004 г.

Дисциплинарни действия при самонараняване и опит за самоубийство

Наказанието не трябва да бъде отговора за затворници, които се осакатяват, нанасят си наранявания умишлено или извършват опит за самоубийство. Макар че обстоятелствата могат да се различават от отделни затворници, които се самонараняват или извършват опит за самоубийство от стрес или психично заболяване, до групи от затворници, които използват самонараняването като крайна форма на протест, дисциплинарният отговор е неподходящ. Отговорът трябва да бъде грижа и лечение за индивида или внимание към причините, които са довели затворниците до такова крайно действие като самонараняване.

“ През февруари 2008 г. Конституционният съвет на Казахстан постанови, че законната разпоредба, която прави самонараняването от страна на затворници престъпление, трябва да бъде отменена. Решението идва след съдебно дело срещу затворници, след като повече от сто затворници се нарязват в знак на протест срещу малтретирането и неуспеха на властите да се вслушат в техните оплаквания. Законът криминализира самонараняването като подривно за работата на затворите. (24)

От уебсайта на Конституционния съвет на Република Казахстан

Здравен персонал

Какво казват международните инструменти

Всеки затвор трябва да има на разположение достатъчно здравен персонал с подходяща квалификация, за да отговори на нуждите на лишените от свобода.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 22:

- (1) Във всяка институция трябва да са на разположение услугите на поне един квалифициран медицински служител, който трябва да има известни познания по психиатрия. Медицинските услуги в затвора трябва да бъдат организирани в тясна връзка с общата здравна администрация на местно или национално равнище. Те трябва да включват психиатрична помощ за диагностика и в подходящите случаи лечение на състояния на ментални аномалии.
- (3) За всеки затворник трябва да бъдат достъпни услугите на квалифициран стоматолог.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 49:

- (1) Доколкото е възможно, персоналят включва достатъчен брой специалисти като психиатри, психолози, социални работници, учители и технически инструктори.
- (3) За всеки затворник трябва да бъдат достъпни услугите на квалифициран стоматолог.

Приложение в практиката

Етичен кодекс на здравните професионалисти, работещи в затворите

През 1979 г. Международният съвет на затворническите медицински служби одобрява етичен кодекс, известен като Атинска клетва, според който те полагат следната клетва:

“ ... в съответствие с Хипократовата клетва ще положим всички усилия за осигуряване на възможно най-добро медицинско обслужване на всички лишени от свобода, в рамките на нашата професионална етика и независимо от причините за постъпването им в затвора.

Ние признаваме правата на лишените от свобода да получават качествена професионална медицинска помощ.

Ние се задължаваме:

- 1 *Да не разрешаваме или да одобряваме прилагането на физически наказания.*
- 2 *Да не участваме в никакви форми на изтезания.*
- 3 *Да не провеждаме никакви медицински експерименти без съгласието на лишените от свобода.*
- 4 *Да спазваме конфиденциалност на всяка информация, получена в процеса на професионалните ни взаимоотношения с лишените от свобода пациенти.*
- 5 *Да обосноваваме медицинските си заключения единствено въз основа на нуждите на нашите пациенти, които имат приоритет пред всички други немедицински фактори.*

Еквивалентност на грижите

Пенитенциарните администрации трябва да гарантират, че затворниците имат достъп до квалифициран медицински персонал, достатъчен както на брой, така и по отношения на опит, за да отговори на техните нужди. Това често се урежда най-добре чрез установяването на връзки с общата система на здравеопазване. Всички медицински и здравни служители трябва да бъдат подходящо квалифицирани, най-малко на същото ниво, каквото би се изисквало за подобни длъжности извън затвора. По същия начин техните заплати и условия на труд трябва да бъдат еквивалентни на тези извън затвора.

ЗАТВОРНИЦИТЕ И ЗДРАВНИТЕ ГРИЖИ

Затворниците като пациенти

Принципите на ООН за медицинска етика налагат на всички здравни работници и по-конкретно на лекарите задължението да осигурят на затворниците опазване на физическото и психическото им здраве и лечение на заболяванията. Техният първи приоритет следователно е здравето на техните пациенти, а не управлението на затвора. Атинската клетва, цитирана по-горе, допълнително показва, че медицинските решения трябва да се основават на нуждите на пациентите и да имат предимство пред всякакви немедицински въпроси.

Медицинският персонал, работещ в затворите, не е част от дисциплинарния или административния персонал на затвора. В някои юрисдикции, в които медицинският персонал се назначава пряко от администрацията на затвора, той има отделна структура на управление, която е независима от отделния затвор.

Лекарите ... не трябва да се уговарят да изолират или ограничават движението на затворници освен по чисто медицински причини, и не трябва да удостоверяват затворник като годен за дисциплинарна изолация или всяка друга форма на наказание. (25)

Световна здравна организация, Здравеопазването в затворите:
Наръчник на СЗО за най-важното относно здравето в затворите,
2007 г.

Има редица проблеми, при които медицинският персонал трябва да прави разлика между нуждите на администрацията на затвора и етиката на здравния професионалист. Някои важни примери и подходящият медицински отговор на тях са изброени по-долу.

Подпомагане за здравния персонал

Пенитенциарните администрации трябва да гарантират, че медицинският персонал, работещ в затворите, получава адекватно подпомагане и обучение както за специфичните изисквания на затворническата медицина, така и в по-общ план. Квалифицираният медицински персонал, който е готов да работи в затворите, често не достига. Затворническите администрации трябва да гарантират, че техните професионални умения не се насочват към неподходящи задачи, като им предоставят подходяща техническа и административна подкрепа.

Подпомагане за медицински- те сестри в затвора

Международният съвет на медицинските сестри през 1998 г. изготвя декларация, която казва наред с другото, че националните сдружения на медицинските сестри трябва да предоставят достъп на медицинските сестри, работещи в затворите, до конфиденциална консултация, съвет и подпомагане. (Роля на медицинската сестра в грижите за затворници и задържани лица, Международен съвет на медицинските сестри, 1998 г.)

Документиране на изтезания

През 1999 г. коалиция от професионални организации и такива за защита правата на човека, както и частни физически лица разработват набор от принципи за ефективно документиране на изтезания или малтретиране, известни като Протокол от Истанбул (Принципи за ефективно документиране на изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание (Протокол от Истанбул), 1999 г.).

Обиск на тялото

През 1993 г. Световната медицинска асоциация приема декларация относно обиска на тялото на затворници, която включва клаузата, че задължението на лекаря да осигури медицинска помощ на затворника не трябва да бъде компроментирано от задължението да участва в системата за сигурност на затвора. Следователно, когато трябва да бъде извършен обиск на тялото на затворника, то той трябва да се извършва от лекар, различен от лекаря, предоставящ медицински грижи на лишения от свобода. (Декларация за претърсвания на затворници, Световната медицинска асоциация, 1993 г. и редакционно ревизирана в 170-та сесия на Съвета, Дивон ле Бен, Франция, май 2005 г.).

Гладни стачки

През 1991 г. и 1992 г. Световната медицинска асоциация приема насоки за лекари, участващи в грижата за участници в гладни стачки, които подчертават важността на съгласието и поверителността в отношенията между лекаря и пациента, както и че решенията за намеса или ненамеса трябва да бъдат оставени на отделния лекар, без вмешателство от страна на трети лица, чийто основен интерес не е благосъстоянието на пациента. (Декларация от Малта относно участващите в гладни стачки, Световна медицинска асоциация, 1991 г., 1992 г. и ревизирана от Общото събрание на СМА, Пиланесбург, Република Южна Африка, октомври 2006 г.).

Участие в изпълнение на смъртно наказание

През 1981 г. и отново през 2000 г. Световната медицинска асоциация решава, че не е етично лекарите да участват в изпълнение на смъртно наказание по какъвто и да било начин, както и по време на всеки етап от процеса на изпълнението му. (Резолюция относно участието на лекарите в смъртно наказание, Световната медицинска асоциация, 1981 г., 2000 г., изменена от Общото събрание на СМА, Сеул, Корея, октомври 2008 г.).

Обучение за целия персонал

Естеството на затворническата общност е такова, че освен осигуряване на наличието на пълен набор от медицински услуги, пенитенциарните администрации също така трябва да признаят нуждата всички служители в затвора да имат познания по основни здравни въпроси. Много често, когато в затвора се случи инцидент, в който някой се нуждае от незабавна първа помощ, немедицински служители са тези, които ще бъдат първи на мястото и ще трябва да окажат незабавна помощ. Те трябва да бъдат подходящо обучени да предоставят тази помощ.

Управление на сигурни и безопасни затвори, в които има ред

Рамката

Сигурност и справедливост

В речта си по време на официалното откриване на проекта за пре-квалификация и права на човека на Отдела по изправителни услуги на Република Южна Африка, бившият президент на Република Южна Африка Нелсън Мандела подчертава значението както на сигурността, така и на справедливостта в управлението на затворите:

“ Сигурните затвори са от съществено значение за това да направим нашата съдебна система ефективно оръжие срещу престъпността. Когато затворници – осъдени или очакващи процес – са поверени на грижите ви, те трябва да знаят и обществото трябва да знае, че те ще останат там, докато не бъдат законно освободени...

Цялостният принос, който могат да направят нашите затвори към постоянно намаляване на нивото на престъпност в страната, се крие и в начина, по който се третират затворниците. Не можем да подчертаем достатъчно силно значението както на професионализма, така и на зачитането на човешките права. (26)

Крунстад, 25 юни 1998 г.

Правилният баланс

Една от най-важните констатации в доклада, изготвен от съдия Улф след няколко много сериозни размирици в английските затвори през 1990 г. е, че поддържането на правилния баланс между сигурност, контрол и справедливост е ключът към ефективно управляван затвор.

“ (И)ма три изисквания, които трябва да бъдат изпълнени, за да бъде стабилна пенитенциарната система: те са сигурност, контрол и справедливост.

За настоящите цели „сигурност“ се отнася до задължението на затворническата администрация да предотвратява бягството на затворници. „Контрол“ се отнася до задължението на затворническата администрация да предотвратява подривни дейности от страна на затворниците. „Справедливост“ се отнася до задължението на затворническата администрация да се отнася към затворниците с човечност и справедливост и да ги подготви за завръщането им в общността ... (27)

Съдия Улф, Вълнения в затворите, април 1990 г.

(Докладът Улф), 1991 г.

Безопасна среда

Значението на постигането и поддържането на този баланс между сигурност, контрол и справедливост трябва да се разбира от всички ръководители на затвори. Съвсем погрешно е да се предположи, че отнасянето към затворниците с човечност и справедливост ще доведе до намаляване на сигурността или контрола. Напротив, целта за предотвратяване на бягства и осигуряване на контрол може да бъде постигната най-добре в рамките на добре организирана среда, която е безопасна за затворниците и служителите,

- в която всички членове на общността на затвора възприемат, че са третирани справедливо,
- в които затворниците имат възможност да участват в конструктивни дейности и да се подготвят за освобождение.

Професионалният управител на затвор трябва да се стреми постоянно да гарантира, че този баланс се поддържа.

Физическа сигурност

Аспектите на физическата сигурност включват архитектурата на сградите на затворите, здравината на стените на тези сгради, решетките на прозорците, вратите на спалните отделения, спецификациите на стената и оградите по периметъра, наблюдателните кули и така нататък. Те включват също така предоставянето на помощни средства за сигурност като ключалки, камери, алармени системи, радиостанции и други подобни.

При проектирането на физическите аспекти на сигурността трябва да се намери баланс между най-добрия начин за постигане на нужното ниво на сигурност и необходимостта от зачитане на достойнството на личността. Например е възможно да се използват архитектурни проекти, които отговарят на необходимостта прозорците на килиите и спалните помещения да бъдат подсигурени, докато в същото време отговарят на стандартите за достъп до естествена светлина и свеж въздух. Физически устройства, подпомагащи сигурността, като камери, алармени и системи за наблюдение по дефиниция нарушават личната неприкосновеност. При вземане на решения за това къде те трябва да бъдат поставени, трябва да има баланс между законните изисквания за сигурност и задължението за зачитане правото на лична неприкосновеност.

Безопасността на отделните затворници също трябва да се вземе предвид. Дизайнът на много затвори води до създаването на места, в които затворниците могат да се събират ненаблюдавани. Това може да бъде източник на потенциална заплаха както за сигурността на затвора, така и за безопасността на отделните затворници. Затворническите администрации трябва да разработят процедури за идентифициране и управление на тези зони.

Процедурна сигурност

Това се отнася до процедурите, които трябва да се спазват, за да се предотврати бягство и да се поддържа добър ред. Някои от най-важните от тях са свързани с процедурите по претърсване както на физически пространства, така и на отделни лица. Във всеки затвор трябва да има ясно разбран набор от процедури, които описват подробно обстоятелствата, при които следва да бъдат извършвани претърсвания, методите, които се използват, и тяхната честота. Тези процедури трябва да са планирани така, че да предотвратяват бягство и също така да защитават достойнството на затворниците и техните посетители.

Трябва да съществуват процедури за редовно претърсване на всички места, където затворниците живеят, работят или се събират. Те следва да включват претърсване на жилищното пространство като килии и спални помещения, за да се провери, че елементите на сигурността, включително врати и брави, прозорци и решетки, не са манипулирани. В зависимост от категорията на сигурност на затворника, неговата или нейната лична собственост трябва да бъде обект на претърсване от време на време. Персоналът трябва да бъде специално обучен да извършва тези претърсвания по такъв начин, че да открива и предотвратява всеки опит за бягство или укриване на забранени вещи, докато в същото време зачита достойнството на затворниците и демонстрира уважение към техните лични вещи. Процедурата за тези претърсвания трябва да позволява на затворника да присъства, докато се извършва претърсването.

Трябва да има и процедури, които уреждат честотата на извършване на проверките на броя на затворниците и как те се извършват. Същото важи и за условията за движение на затворници от една зона на затвора в друга.

Динамична сигурност

Докато физическите и процедурни правила за сигурност са съществени характеристики на затворническия живот, те не са достатъчни сами по себе си. Сигурността зависи и от бдителните служители, които си взаимодействат със затворниците, които имат съзнание за това, което се случва в затвора, и които гарантират, че затворниците са поддържани активни по позитивен начин. Това често се описва като динамична сигурност. В Съединените щати затвори, основаващи се на принципите на динамичната сигурност, понякога са известни като затвори с пряк надзор. Този вид сигурност е много по-качествен от статичните мерки за сигурност. Там, където има редовни контакти със затворниците, бдителен член на персонала ще бъде готов за реакция на ситуации, които са различни от нормата и които могат да представляват заплаха за сигурността. Служителите, които са ангажирани със затворниците по тези начини, ще бъдат в състояние да предотвратяват по-ефективно бягства, бидейки наясно с това, което се случва в затворническата общност, преди да настъпи инцидент. Силната стра-

на динамичната сигурност е, че е вероятно да бъде проактивна по начин, който разпознава заплаха за сигурността на много ранен етап. Тя ще работи най-добре, когато съществува професионален и добре обучен персонал.

Изследвания в САЩ съобщават, че затворите с пряк надзор са довели до по-добър контрол на затворниците със значително намаляване на насилието, шума и вандализма. Повишеното взаимодействие между персонала и затворниците означава, че служителите са в състояние да предвиждат проблемите и да се справят с тях активно.

Също така се предполага, че лишението от свобода в затвори с пряк надзор имат по-голям шанс да водят продуктивен живот след изтърпяване на присъдите си. (28)

От уебсайта на шерифа на окръг Осуего, Прекият надзор:
По-безопасен и по-ефективен затвор

Необходимостта от ясен набор от правила и разпоредби

Всички добре организирани общности, включително затворите, трябва да функционират в рамките на набор от правила и норми, които се възприемат от членовете на общността като честни и справедливи. В затворите тези разпоредби ще бъдат насочени към гарантиране на безопасността на всеки човек както от персонала, така и затворниците, и всяка група има отговорност да спазва тези правила и разпоредби. Затворниците трябва да получават награда за добро поведение, както и наказание за лошо поведение. Служителите трябва да знаят, че от тях също се очаква да спазват правилата по всяко време. Затворническата общност ще има ясно определена система на изслушвания, дисциплина и санкции за отклоняващите се от приетите правила, която се прилага по справедлив и безпристрастен начин.

*Правилна
оценка на
подходящото
ниво на
сигурност*

Затворническите администрации са длъжни да пазят задържани тези, за които съдебните органи са решили, че трябва да загубят своята свобода. На затворниците не им харесва да бъдат в затвора, но по-голямата част от тях приемат реалността на своето положение; при условие че те са обект на подходящи мерки за сигурност и справедливо отношение, те няма да се опитат да избягат или сериозно да нарушат нормалното ежедневие на затвора. От друга страна, един малък брой може и да направи всичко по силите си, за да се опита да избяга. Ако те избягат, някои затворници ще бъдат опасни за общността; други не биха били заплаха за обществото. Всичко това означава, че затворническите власти трябва да имат възможност да оценят степента на опасност от всеки отделен затворник, за да гарантират, че всеки от тях е обект на подходящи условия на сигурност, нито твърде високи, нито твърде ниски.

Прекомерната сигурност и контрол може да бъдат опасни

В затворите в целия свят има ситуации, в които има прекомерна сигурност и контрол от страна на затворническите власти за сметка на справедливостта:

- репресивни мерки за сигурност, които изключват програми за превъзпитание и поправяне;
- брутални методи за контрол;
- липса на справедливост в дисциплинарни изслушвания;
- незаконни наказания.

В затворническите системи в някои страни тези, които управляват затворите, са загубили контрол върху своите институции и са позволили на мощни групи затворници да упражняват незаконна система за контрол както върху другите затворници, така и върху персонала.

И в двете ситуации добре организираната общност се разпада, което води до възможността за насилие и злоупотреби от страна на затворници и служители, вероятността от безредици, възможността за бягства и липсата на конструктивни дейности за затворниците.

Използване на сила като крайна мярка

Само при екстремни обстоятелства, когато е налице пълно разрушаване на реда и всички други мерки са се провалили, индивидуално или колективно, използването на сила може да се обоснове като законен метод за възстановяване на реда. Това трябва да е крайна мярка. Тъй като затворите са затворени общности, в които злоупотреба с власт може лесно да се появи при такива обстоятелства, трябва да има конкретен и прозрачен набор от правила за използване на сила. Този въпрос е разгледан също в глави 3 и 4.

Балансът между сигурността и програмите за социална реинтеграция

Международните инструменти дефинират целите на лишаването от свобода като защита на обществото срещу престъпността не просто чрез премахване на правонарушителите от обществото, но и чрез опит да се осигури, доколкото е възможно, тяхното превъзпитание и поправяне. За да може това да се случи, затворническите администрации трябва да постигнат подходящ баланс между сигурността и тези програми, които са предназначени да дадат възможност на затворниците да се реинтегрират в обществото. Този баланс е по-вероятно да бъде постигнат, ако има ясен набор от процедури, които определят подходящото ниво на сигурност за затвора и за отделните затворници.

Какво казват международните инструменти

Основни принципи за отношение към затворниците, принцип 4:

Отговорността на затворите за грижата за затворниците и за защита на обществото срещу престъпността ще бъде изпълнявана в съответствие с другите социални цели на държавата и основните ѝ отговорности за насърчаване на благосъстоянието и развитието на всички членове на обществото.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 58:

Целта и обосновката на наказание в затвора или подобна мярка, лишаваша от свобода, е в крайна сметка да се предпази обществото от престъпността. Тази цел може да бъде постигната само ако периодът на лишаване от свобода се използва, за да се гарантира доколкото е възможно, че при завръщането си в обществото правонарушителят има не само желание, но и възможност да води зачитащ закона и самостоятелен живот.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 63(2):

Желателно е да се предостави различна степен на сигурност според нуждите на различните групи. Откритите институции със самия факт, че те не осигуряват физическа защита срещу бягство, а разчитат на самодисциплината на лишените от свобода, предоставят най-благоприятните условия за поправяне и превъзпитание на внимателно подбрани затворници.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 33:

Средствата за ограничаване като белезници, вериги, усмирителни ризи никога не трябва да се прилагат като наказание. Освен това вериги не трябва да се използват като средства за ограничаване. Други средства за ограничаване не трябва да се използват, освен при следните обстоятелства:

- (а) Като предпазна мярка срещу бягство по време на преместване, при условие че те трябва да бъдат свалени, когато затворникът се явява пред съдебен или административен орган;
- (б) На медицински основания по инструкция на медицинския служител;
- (с) Със заповед на директора, ако други методи на контрол са неуспешни, с цел предпазване на затворника от самонараняване или нараняване на други лица или от повреждане на имущество; в такива случаи директорът трябва веднага да се консултира с медицинския служител и да докладва на по-висш административен орган.

Европейски правила за затворите, чл. 68:

Това правило добавя следните условия към МСП 33:

68.1 Забранява се използването на вериги.

68.2 Забранява се използването на белезници, усмирителни ризи и други средства за ограничаване на движенията, с изключение: а. при необходимост като предпазна мярка срещу бягство по време на преместване на затворниците, при условие че бъдат свалени, когато затворникът се явява пред съдебен или административен

орган, освен ако този орган не вземе друго решение; или б. по нареждане на началника на затвора, при положение че всички други методи за контрол не дават резултат, за да бъде предпазен затворникът от самонараняване, нараняване на други лица или за да се предотвратят сериозни имуществени щети; в такива случаи началникът незабавно уведомява лекаря и докладва на висшестоящия орган.

Приложение в практиката

Класификация на нивото на сигурност

Мерките за сигурност, които се прилагат спрямо затворниците, следва да бъдат минимум необходими за постигане на тяхното безопасно задържане. Има най-малко три валидни причини за този подход:

- Вероятно е служителите да са по-наясно с тези затворници, които се нуждаят от по-високо ниво на сигурност, ако броят им е ограничен.
- Колкото по-ниско е нивото на сигурност, толкова е по-вероятно отношението да е по-хуманно.
- Третата причина е прагматична; сигурността е скъпа и колкото по-високо е нивото ѝ, толкова по-големи са разходите за поддържането ѝ. Има финансов смисъл да няма затворници в по-висока категория на сигурност, отколкото е необходимо.

При първото постъпване всеки затворник трябва да се оцени, за да се определи:

- рискът, който затворникът може да представлява за обществото, ако той или тя избяга
- вероятността това лице да се опита да избяга само или с външна помощ.

След това затворникът трябва да бъде държан при условия на сигурност, съответстващи на това ниво на риск. Класификацията за сигурност следва да бъде постоянно преразглеждана в рамките на срока на присъдата.

Различни нива на сигурност

- Минимално ниво на сигурност (наричано понякога открити условия) трябва да се използва за тези затворници, които представляват малък или никакъв риск за обществото и на които може да се има доверие, че няма да се опитат да избягат. При тези условия нивото на физическа сигурност ще бъде ниско. Много често няма да има охрана по периметъра. Вътрешната сигурност може да се ограничи до заключване на вратите на спалните отделения през нощта. Затворници, които са осъдени за някои ненасилствени престъпления, могат да бъдат подходящи за тези условия, както и затворници с дългосрочни присъди, които се доближават до датата на своето освобождаване.
- Условията на средното ниво на сигурност са подходящи за по-голямата част от затворниците, които не са решени да избягат, но

на които не може да се има доверие при условията на минимално ниво на сигурност. Обикновено тези условия ще включват защитен периметър като ограда. Всички вътрешни врати в затвора обикновено се заключват, но на затворниците може да се има доверие да се движат от една зона на затвора в друга без непрекъснат контрол от страна на персонала.

- Условията на максималното ниво на сигурност трябва да означават, че бягството е почти невъзможно, и трябва да се използват само за най-опасните затворници. При тези условия ще има висок стандарт на физическата сигурност както по периметъра, така и в затвора. Вътрешното движение на затворниците ще бъде внимателно наблюдавано от персонала, ако е необходимо поединично с придружител. Вероятно само една малка част от затворниците във всяка система имат нужда от това ниво на сигурност. Правилното управление на тази група от затворници се разглежда по-подробно в глава 8 на наръчника.

Изоляция в единична килия

Продължителната изолация в единична килия като форма на класификация на сигурността винаги трябва да се избягва. Този въпрос е разгледан в глава 9.

Оценка на риска

Оценката на риска може да помогне да се идентифицират онези затворници, които представляват заплахата за себе си, за персонала, за други затворници и за широката общественост. Критерии за оценка на риска за сигурността са разработени в много страни. Въпросите, които трябва бъдат взети под внимание, включват:

- заплахата за обществото, ако затворникът избяга;
- история на опити за бягство и достъп до външна помощ;
- в случаите на предварително задържане, всяка потенциална заплахата за свидетели;
- естеството на престъплението, за което затворникът е осъден;
- дължината на присъдата, която обикновено отразява естеството на престъплението;
- потенциала за заплахата спрямо други затворници.

Ниво на сигурност на задържаните под стража

В много пенитенциарни системи съществува предположение, че всички лица с наложена мярка “задържане под стража” трябва да бъдат държани в условия на високо ниво на сигурност. Това не винаги е така и трябва да бъде възможно да се прилага оценка на риска за сигурността на затворниците в тази група точно както при тези, които са осъдени.

Класификацията на нивото на сигурност да бъде решавана от ръководството на затвора

В някои страни съдията, който постановява присъдата, определя нивото на сигурност на режима, при който трябва да бъде държан затворникът. В други страни затворници, които са осъдени на доживотен затвор или които са осъдени по конкретен закон, автоматично се държат при най-високите условия за сигурност, независимо от каквато и да било индивидуална оценка на риска. Това не е най-добрият начин за определяне на нивото на сигурност. Съдебната власт трябва да определи подходящата продължителност на присъда за определено престъпление, но е по-добре затворническите власти да отговарят за определянето на изискванията за сигурност, използвайки професионално приети критерии.

Редовно преразглеждане на нивото на сигурност

Нивата на сигурност за отделните затворници трябва да се преразглеждат на редовни интервали от време, докато се изтърпява присъдата. По принцип е вярно, че човек носи по-малък риск за сигурността с напредване на присъдата му. Перспективата за достигане до по-ниска категория на сигурност по време на присъдата може да действа като стимул за добро поведение.

Претърсване на затворници

Отделните затворници, по-конкретно тези, подложени на ограничението на средното или максимално ниво на сигурност, ще трябва също да бъдат редовно обискирани, за да се гарантира, че не носят предмети, които могат да бъдат използвани в опит за бягство или за нараняване на други хора или на тях самите, или предмети, чието държане е забранено, като наркотици например.

Интензивността на тези претърсвания ще варира в зависимост от обстоятелствата. Например, когато затворниците се движат в големи групи от мястото им на работа обратно до жилищните помещения, е нормално да бъдат подлагани на претърсване с опипване на тялото, което сега е общоприет метод, прилаган за пътуващите със самолет. В други случаи, особено ако има основания да се счита, че при отделни затворници е налице нещо съмнително или когато са определени като високорискови затворници, ще бъде необходимо да се извърши това, което е известно като обиск със събличане. Това изисква от затворниците да отстранят всички дрехи и да покажат, че нямат нищо скрито в себе си.

Процедури за претърсване

Трябва да има подробен набор от процедури, които служителите трябва да спазват при извършване на личен обиск. Тези процедури:

- трябва да определят обстоятелствата, при които са позволени такива претърсвания;
- трябва да гарантират, че процесът на претърсване не унижава затворниците, например ако трябва да бъдат напълно голи в който и да било момент;
- трябва да посочват, че затворниците трябва да бъдат претърсвани от служители от същия пол;

- трябва да забраняват на персонала по сигурността да извършва вътрешни претърсвания на тялото на затворника.

“

Претърсванията на тялото на лица, лишени от свобода, и посетители на местата за лишаване от свобода, се извършват при адекватни санитарни условия от квалифициран персонал от същия пол, и трябва да бъдат съвместими с човешкото достойнство и със зачитането на основните права. В съответствие с изложеното по-горе, държавите-членки използват алтернативни средства чрез технологично оборудване и процедури или други подходящи методи.

Интрузивни вагинални или анални претърсвания се забраняват със закон. (29)

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, Принцип XXI, 2008 г.

Претърсване на посетители

Също така трябва да има ясно определени правила, гарантиращи, че посетителите на затворниците няма да се опитат да нарушат разумните изисквания за сигурност. Те могат да включват правото на извършване на личен обиск на посетителите. Тези правила трябва да отчитат факта, че посетителите сами по себе си не са затворници и че задължението да се защити сигурността на затвора трябва да бъде балансирано спрямо правото на посетителите на лична неприкосновеност. Процедурите за претърсване на посетителите трябва да бъдат чувствителни към потребностите на децата, жените и други уязвими групи.

“

През януари 1997 г. майка посещава сина си, който е затворник в затвор в Лийдс в Англия. Другият ѝ син, който страда от детска церебрална парализа и някои умствени увреждания, я придружава. Двамата посетители са претърсени със събличане... Съдът не е убеден, че претърсванията са пропорционални по начина, по който те са извършени. Поради това Съдът установява, че претърсванията, извършени на жалбоподателите, не биха могли да се разглеждат като „необходими в едно демократично общество“ по смисъла на чл. 8(2). (30)

Решение на Европейския съд по правата на човека по делото *Wainwright v. The United Kingdom*, 2006 г.

Процедурите за претърсване на професионални посетители като процесуални представители, социални работници и лекари трябва да бъдат съгласувани със съответните професионални организации за осигуряване на баланс между сигурност и правото на поверителен професионален достъп.

Претърсване на персонала

Важно е да се признае, че служителите в затворите също могат да представляват заплаха за сигурността чрез внасяне на забранени или незаконни предмети. Те също трябва да бъдат обект на подходящи процедури за претърсване. Подобни правила могат също така да намалят вероятността служителите да бъдат поставени под натиск да внасят забранени предмети в затвора от страна на затворници и други лица.

Други процедури за сигурност

Съществува голямо разнообразие от други процедури за сигурност, които трябва да се използват текущо. Те включват:

- поименна проверка в определено време на деня;
- условия за освобождаване, които да гарантират, че е освободен правилният затворник;
- селективна проверка на поща и телефонни разговори. Това е разгледано по-подробно в глава 11.

Затворници информатори

Поредица пенитенциарни администрации събират разузнавателна информация за планираните нарушения на контрола или сигурността чрез използване на определени затворници, които дават информация анонимно за другите затворници. Тази процедура крие големи опасности. Ако информатор бъде разкрит, другите затворници могат да изляят гнева си, използвайки насилие. Информаторите могат да дават неточна информация с цел да виктимизират други затворници или да запазят контрола си върху тях. Самият факт на съществуването на система за информатори или съмнението за нея може да създаде среда на напрежение, подозрителност и насилие в затвора. Разработването на система, при която служителите да опознаят затворниците като личности, както е описано в този наръчник, ще доведе до много по-достоверна информация по въпросите на сигурността и контрола.

Използването на средства за физическо ограничаване

Всяка затворническа система трябва да има ясни и прозрачни процедури за използване на средства за физическо ограничаване и ключови служители трябва да бъдат обучени в използването им. Тези процедури трябва да бъдат конкретни по отношение на:

- обстоятелствата, при които може да се използват средства за ограничаване;
- кой може да разрешава използването им;
- как трябва да се прилагат;
- кой трябва да следи, че предписаните процедури се извършват правилно.

Използване на средства за физическо ограничаване като крайна мярка

Средствата за физическо ограничаване като белезници, вериги и усмирителни ризи трябва да се прилагат само при извънредни обстоятелства. Те не трябва да се използват като алтернатива на други физически мерки за сигурност. Например никога не е допустимо да се държат затворници с вериги на глезена или китката, оковани към стени или към железни стълбове, поотделно или в групи, само защото физическата сигурност на сградите е много слаба.

Средствата за физическо ограничаване не трябва да се използват редовно, когато един затворник се премества от едно място на друго в рамките на затвора или извън затвора. Във всеки конкретен случай тяхното използване трябва да се основава на индивидуална оценка на риска, създаван от затворника.

Средствата за ограничаване могат да бъдат използвани като крайна мярка, за да се контролира затворник, склонен към насилие, който е заплаха за безопасността на другите. Веднага след като това лице прекрати агресивното си поведение, средството за ограничаване трябва да бъде премахнато. Само при изключителни обстоятелства трябва да се използват средства за ограничаване за предпазване на затворника от самонараняване. Добрата практика показва, че това трябва да се налага рядко, защото има алтернативни методи за предотвратяване на самонараняване.

Разрешаване на използването на средства за физическо ограничаване

Висшият дежурен член на персонала трябва да разреши използването на средства за физическо ограничаване и трябва да гарантира, че те се използват правилно. Началникът на затвора и медицински служител трябва да видят възможно най-скоро всеки затворник, задържан заради агресивно поведение или самонараняване, и да разрешат продължаването на използването на средства за физическо ограничаване, ако е необходимо. Решението и процедурата за всяко използване на средства за ограничаване трябва да се следи внимателно от по-висша инстанция, а според най-добрите практики – от упълномощен независим наблюдател.

Сигурност извън затвора

Затворническите власти или друг подходящ орган трябва да отговаря за задържането на затворника, когато е извън периметъра на затвора, например при преместване до друг затвор, съд или гражданска болница. Когато затворници трябва да бъдат предадени на грижите на друг ескортиращ орган, трябва да има съгласуван протокол между затворническия орган и ескортиращия орган за процедурите, които да бъдат следвани. Той трябва да покрие стандарта за сигурност в превозни средства или друг транспорт и отношението към затворниците, докато са ескортирани.

Необходимо е да се полагат специални грижи за нивото на сигурност, което следва да се прилага, когато затворник има нужда от болнично лечение. Каквито и да са обстоятелствата, сигурността не трябва да пречи на медицинското лечение.

Естеството на физическата сигурност, необходимо през тези периоди, може да варира в зависимост от индивидуалния риск за сигурността, но принципът винаги трябва да бъде, че трябва да се прилага възможно най-ниската класификация на сигурност, необходима за безопасно задържане. Най-обичайното средство за ограничаване, когато е необходимо при такива обстоятелства, са белезниците.

Когато затворник е ескортиран до съда със средства за физическо ограничаване, те трябва да бъдат свалени преди съдебното заседание, освен ако председателят на съдебния състав или съдията разпореди друго.

*Балансът
между сигур-
ност и контак-
та с външния
свят*

Необходимостта да се държат затворниците при подходящи условия на сигурност трябва да бъде балансирана с правото им да поддържат връзка с външния свят. Колкото и да са сериозни съображенията за сигурност, контактите с външния свят при разумни условия трябва да продължат да бъдат разрешени. Това е важен елемент от защитата на правата на отделния затворник. Това също така може да помогне в процеса на превъзпитание и поправяне на отделните затворници. В допълнение към това е в интерес на администрацията на затвора да насърчава затворниците да имат връзка с външния свят, защото това може да подобри стабилността в затвора. Глава 11 разглежда по-подробно контакта с външния свят по време на лишаването от свобода.

Какво казват международните инструменти

Декларация за защита на всички лица от насилствено изчезване, чл. 7:

Никакви обстоятелства от какъвто и да е характер, било то заплаха от война, състояние на война, вътрешна политическа нестабилност или каквото и да е друго обществено извънредно положение, не могат да служат като оправдание за насилствено изчезване.

Декларация за защита на всички лица от насилствено изчезване, чл. 10(2):

Точна информация за задържането на тези лица и на тяхно място или места на задържане, включително премествания, се предоставя своевременно на членовете на техните семейства, адвокатите им и на всички други лица, които имат законен интерес от информацията, освен ако не е проявено желание за противното от страна на засегнатото лице.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 18:

Разговори между задържано или лишено от свобода лице и неговия адвокат могат да бъдат наблюдавани от служители на правоохранителни органи, но не трябва да бъдат чувани от тях.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 19:

Задържано или лишено от свобода лице трябва да има право на свиждания и да поддържа връзка, по-конкретно, с членовете на семейството си и да му се даде адекватна възможност да общува с външния свят при разумни условия и ограничения, определени в закон или подзаконови нормативни актове.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 29:

- 1. За да следят за стриктното спазване на съответните закони и наредби, местата за задържане се посещават редовно от квалифицирани и опитни лица, назначени и отговорни пред компетентен орган, различен от органа, пряко отговарящ за администрирането на мястото за задържане или лишаване от свобода.**
- 2. Задържано или лишено от свобода лице има право да общува свободно и при пълна поверителност с лицата, които посещават местата за задържане или лишаване от свобода в съответствие с ал.1 от настоящия принцип, при разумни условия за гарантиране на сигурността и добрия ред в такива места.**

Факултативен протокол към Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, чл. 4:

Всяка държава – страна по протокола, разрешава посещения в съответствие с този протокол посредством механизмите, предвидени в членове 2 и 3, на всяко място, намиращо се под нейна юрисдикция и контрол, където се задържат или могат да бъдат задържани лица, лишени от свобода, по разпореждане на държавен орган или по негово подстрекателство или с негово явно или мълчаливо съгласие (наричани по-долу „места за задържане“).

Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, глава III, чл. 8, 2(в):

[Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията има] неограничен достъп до всяко място, където има лица, лишени от тяхната свобода, включително правото за движение вътре в тези места без ограничения.

Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, глава III, чл. 8, 3:

Комитетът може да провежда разговори без свидетели с лица, лишени от тяхната свобода.

Приложение в практиката

Право на контакт със семейството и адвокатите

Секцията в глава 5 относно процедурите за постъпване в затвора посочва необходимостта да се информират членовете на семейството и процесуалните представители, когато човек е лишен от свободата си. Това е особено важно като предпазна мярка срещу това, което е известно като насилствено изчезване, при което може да няма никаква информация относно какво се е случило със задържаното лице. Никога няма да са налице обстоятелства, които да оправдаят отказ от страна на затворническите власти да информират членове на семейство или адвокат дали лицето е било задържано и къде е настанено. Единственото изключение е, когато самото лице поиска това да не се прави.

Всички лица, лишени от свобода, имат право на достъп до адвокат, в поверителни условия; това означава кореспонденцията между тях да не бъде чувана от персонала. Правото на достъп до адвокат за лица с наложена мярка „задържане под стража“ се разглежда в глава 16.

Независимият мониторинг като елемент на външния контакт

Глава 15 разглежда независимия мониторинг и проверки на местата за задържане. Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание е пример за един от най-напредналите представители на тази форма на проверка. Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, по която Комитетът е създаден, потвърждава, че членовете ѝ имат право на неограничен достъп до хората, лишени от свобода, както и да разговарят с тях насамоте както прави Подкомитетът по превенция, създаден по Факултативния протокол към Конвенцията на ООН против изтезанията. Този принцип следва да бъде приложим и за местни независими органи за мониторинг.

Балансът между контрол и добре организирана общност

По дефиниция задържането в затвор включва лишаване от свобода, а оттам и намаляване на свободата на придвижване. Затворническите власти имат задължението да налагат такива ограничения за сигурност, които са необходими, за да се гарантира, че затворниците няма да избягат от законното си задържане, а също и за да се гарантира, че затворите са безопасни места, където всички заинтересовани могат

да се занимават с легитимните си дейности без страх за своето физическо благосъстояние. Нивото на контрол върху всекидневния живот и придвижване на лишените от свобода не трябва да бъде по-високо, отколкото е необходимо, за да се изпълнят тези изисквания.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 27:

Дисциплината и редът трябва да се поддържат с твърдост, но с не повече ограничения, отколкото е необходимо за сигурно задържане и добре организиран живот в общността.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 60(1):

Режимът на институцията трябва да се стреми да сведе до минимум всякакви разлики между живота в затвора и живота на свобода.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 57:

Задържането в затвор и други мерки, които водят до откъсване на правонарушителя от външния свят, са мъчителни със самия факт на отнемане от лицето на правото му на самоопределение чрез лишаването му от свобода. Затова пенитенциарната система, освен ако не е произтичащо от оправдано отделяне или поддържане на дисциплината, не утежнява страданието, присъщо на подобна ситуация.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 28(1):

Никой затворник не може да се назначи в службите на институцията в дисциплинарно качество.

Приложение в практиката

Без повече ограничения, отколкото е необходимо

Задачата на затворническите власти е да изпълнят присъдата на съда, като лишат затворниците от свобода. Не е тяхна задача да налагат допълнителни ограничения върху затворниците, които ще увеличат страданието, присъщо на това наказание. Напротив, те трябва да правят всичко възможно да сведат до минимум всякакви разлики между живота в затвора и живота на свобода. Една от причините за това,

както е обсъдено в глава 10, е да се увеличи възможността затворникът да се установи отново в гражданското общество като спазващ закона гражданин, след като присъдата бъде изгърпяна. Персоналът също така трябва да разбере, че този метод на управление на затворите може да бъде средство за подпомагане на сигурността, безопасността и добрия ред.

Затворниците никога не трябва да се използват за контрол на други затворници

В един добре управляван затвора всички затворници ще бъдат третираны еднакво. Когато е възможно, те трябва да бъдат насърчавани да участват в конструктивни дейности по време на престоя си в затвора, както е обяснено в глава 10. Това може да включва помощ в някои аспекти на ежедневно функциониране на затвора като работа в кухнята или лазарета. Затворници, които са квалифицирани или добре образовани, могат също да бъдат насърчавани да помагат на други затворници в тези отношения. Въпреки това никога не е допустимо да се назначат или да се използват затворници за контрол на други затворници. Това понякога се случва, когато има недостиг на персонал. Такива затворници често са обект на специално отношение от гледна точка на настаняването, храната или други удобства, за да бъдат насърчени да наблюдават или управляват други затворници. Тези договорености винаги са отворени за злоупотреба и никога не трябва да се допускат.

Твърдото, но легитимно управление е от съществено значение

Предизвикателството пред професионалната затворническа администрация е да гарантира, че нейните затвори са сигурни, безопасни и добре организирани, но не се управляват по потиснически или брутален начин. Това, което е необходимо, е последователност на подхода, нито груб, нито либерален. По-голямата част от затворниците ще посрещнат добре твърдо и справедливо управление от страна на персонала, защото ако служителите не контролират затвора, полученят вакуум ще бъде запълнен от силни затворници. Алтернативно, ако няма твърдо управление от върха, отделни членове на персонала може да прибегнат до установяването на собствената си неформална форма на контрол. И в двата случая животът ще стане много неприятен за мнозинството от затворниците.

Процедури при извънредни ситуации

Предварителното планиране за извънредни ситуации винаги е за предпочитане пред прибързаната реакция, след като те са настъпили. Всеки затвор трябва да има ясен набор от процедури за справяне с всички възможни извънредни ситуации. Те включват, но не се ограничават до бягство, бунт, вземане на заложници, смърт, пожар и евакуация.

Когато контролът и добрият ред бъдат нарушени

Рискът от нарушаване на реда съществува дори и в най-добре управляваните затвори. Винаги е възможно отделен затворник да нападне служител или други затворници в резултат на предварително планиране или на внезапна ярост. По същия начин група затворници могат да решат, че не са подготвени да спазват законните правила на затвора и ще направят опит за съгласуван бунт чрез метеж или чрез вземане на заложници. Във всеки затвор трябва да има ясен набор от правила за справяне с такива инциденти, ако те настъпят. Тези правила трябва да бъдат формулирани в контекста на международните инструменти.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 54(3):

- (1) Служители на институциите не трябва в отношенията си с лишените от свобода да използват сила освен при самозащита или в случаи на опит за бягство или активна или пасивна физическа съпротива на заповед въз основа на закони или подзаконови разпоредби. Служителите, които прибегват до сила, трябва да използват не повече, отколкото е строго необходимо, и трябва да докладват за инцидента незабавно на директора на институцията.
- (2) Затворническите служители трябва да бъдат обект на специална физическа подготовка, за да им се даде възможност да ограничават агресивни затворници.
- (3) Освен при специални обстоятелства служителите, изпълняващи задължения, които ги поставят в пряк контакт със затворници, не трябва да бъдат въоръжени. Освен това при никакви обстоятелства на служителите не трябва да се предоставят оръжия, освен ако не са били обучени за използването им.

Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи, принцип 9:

Правоохранителните органи са длъжни да не употребяват огнестрелно оръжие срещу граждани, освен в случаите на неизбежна отбрана при непосредствена заплаха от смърт или сериозно нараняване, за предотвратяване извършването на особено тежко престъпление, включващо сериозна заплаха за живота, за задържането на лице, представляващо такава заплаха и оказващо съпротива, или за предотвратяване бягството на такова лице, и то само в случай, че по-леките мерки са недостатъчни за постигането на тези цели. Във всички случаи, умишлена смъртоносна употреба на огнестрелно оръжие е допустима единствено ако тя е абсолютно неизбежна за защитата на живота.

Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи, принцип 15:

Правоохранителните органи в отношенията си с лишени от свобода или задържани лица са длъжни да не използват сила, освен когато е строго необходимо за поддържането на сигурността и обществения ред в рамките на институцията или когато е застрашена личната сигурност.

Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи, принцип 16:

Правоохранителните органи в отношенията си с лишени от свобода или задържани лица са длъжни да не използват огнестрелно оръжие, освен при самозащита или защита на други лица срещу непосредствена заплаха от смърт или сериозно нараняване или когато е строго необходимо да се предотврати бягството на лишено от свобода или задържано лице, представляващо опасността, посочена в принцип 9.

Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи, принцип 17:

Предходните принципи не засягат правата, задълженията и отговорностите на служителите в затворите, както са посочени в Минималните стандартни правила за отношение към затворниците, особено правила 33, 34 и 54.

Приложение в практиката

*Превенцията
е винаги по-
добра от реак-
цията*

Първото послание, което служителите трябва да научат, е, че превенцията е винаги по-добра от поправянето на вредата. Изключително рядко е да се случи сериозен инцидент без никакво предупреждение. В почти всички случаи ще има предварителни индикации за натрупване на напрежение на индивидуално или групово ниво. Това е моментът, в който предимствата на динамичната сигурност ще станат очевидни. При влизане в спални помещения или работна зона, където се натрупва напрежение, бдителните служители веднага ще разберат, че нещо не е наред с атмосферата. Те ще усетят напрежението във въздуха. Тъй като те ще познават всички свои затворници, ще бъдат в състояние да идентифицират всеки, който е неспокоен или има вероятност да предизвика насилие, и да се справят с него по начин, който предотвратява появата на насилие. Също така ще бъде по-трудно за затворниците, които искат да създадат неприятности, да подстрекават други затворници, ако общият подход на персонала е бил справедлив и последователен. Въпреки

ки това дори и там, където има добра динамична сигурност, може да има изблици на индивидуално или колективно насилие.

Необходимост от диалог и преговори

Добрите професионални взаимоотношения между персонала и затворниците са съществен елемент от динамичната сигурност. Когато съществуват добри отношения, те могат да се използват добре за де-ескалация на потенциални инциденти или за възстановяване на добрия ред чрез процес на диалог и преговори. Само когато тези методи не успеят или се смятат за неуместни, трябва да се разглеждат като вариант физическите методи за възстановяване на реда.

Използване на минимална сила

Всички служители, които работят пряко със затворници, трябва да бъдат обучени в техники, които им позволяват физически да усмирят затворниците, използвайки минимална сила. Те не трябва да разчитат просто да надвият неспокойни затворници чрез демонстрация на по-голяма физическа сила. В много случаи това няма да е възможно. Дори когато е възможно, като резултат могат да се окажат сериозни наранявания както на персонала, така и на затворници. Съществува голямо разнообразие от техники за контрол и ограничаване, в които служителите могат да бъдат обучени и които ще им позволят да поемат контрола, без да нараняват себе си или участващите затворници. Ръководството трябва да е наясно какви са те и трябва да гарантира, че всички служители са компетентни в основните умения и че достатъчно служители са преминали обучение по по-сложните техники.

Оръжия

Служители, които работят пряко със затворници, могат да носят оръжия като пръчки или палки за собствената си защита. Добра практика сочи, че тези оръжия не трябва да се носят по показан или заплашителен начин. Честа практика е да се носи палка в специален джоб на панталона, така че тя да е скрита, но лесно достъпна. По-големи палки не трябва да се носят редовно, а трябва да се държат на стратегически позиции, така че да са на разположение, в случай на извънредна ситуация. Не е добра практика да се позволява на служители, които работят пряко със затворници, да носят огнестрелни оръжия или подобни оръжия, които или могат да се използват неподходящо, или могат да попаднат в ръцете на затворници.

Мерки за борба с насилието и извънредни ситуации

На персонала се забранява да използва огнестрелно оръжие или други смъртоносни оръжия в местата за лишаване от свобода, освен когато е абсолютно неизбежно, за да защити човешки живота.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, Принцип XXIII, 2008 г.

Използване на огнестрелни оръжия

В някои затворнически системи персоналът, охраняващ периметъра на затвора, носи огнестрелни оръжия. Тези служители трябва да имат ясни инструкции относно обстоятелствата, при които могат да се използват тези оръжия. Това трябва да се случва само когато има непосредствена заплаха за живота или на съответния служител, или на друг човек. Не е позволено да се стреля по затворник единствено на основание, че той или тя бяга. Трябва да има допълнителни извънредни обстоятелства, които да накарат стрелящия да заключи, че бягащият затворник представлява непосредствена заплаха за живота на друг човек и че той или тя не може да бъде спряна/а с каквито и да било други средства. Основните принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоохранителните органи са много ясни по този въпрос:

“ *Във всички случаи, умишлена смъртоносна употреба на огнестрелно оръжие е допустима единствено ако тя е абсолютно неизбежна за защитата на живота. (31)*

(Принцип 9)

Затворническите администрации трябва да установят ясни насоки и процедури за използването на всякакъв вид сила или огнестрелно оръжие, заедно с програма за обучение на служителите, на които може да бъде разрешено да ги използват. Процедурите трябва да включват официални договорености за разследване на всеки инцидент, в който са използвани сила или огнестрелно оръжие.

Поредица от гореспоменатите въпроси са разгледани също в глава 4.

Управление на затворници, поставени при високо ниво на сигурност

Рамката

Хуманно отношение

В много затворнически системи има вероятност да има определен брой затворници, които ще трябва да бъдат държани в условия на високо ниво на сигурност. Управлението на тези затворници отправя важно предизвикателство пред затворническите власти, които трябва да постигнат баланс между заплахата, която тези затворници биха представляли за обществеността, ако избягат, заплахата, която могат да поставят пред добрия ред в затвора, и задължението на държавата да се отнася към всички затворници по достоен и хуманен начин. Понякога се казва, че начинът, по който обществото се отнася към своите затворници, е отражение на най-дълбоките му ценности. Този принцип важи особено за управлението на затворници, поставени при високо ниво на сигурност. Тази нова глава прилага материал, който се съдържа в други части на наръчника, по-специално в глава 7, относно управлението на затворници, поставени при високо ниво на сигурност.

Минимален брой

Броят на затворници, държани при условия на висока сигурност, трябва да бъде сведен до минимум поради няколко причини. Затворниците, поставени при високо ниво на сигурност, изискват да бъдат под непрекъснат надзор по всяко време и тяхната свобода на движение и контакт с други хора е вероятно да бъдат под непрекъснатото наблюдение. Когато се изпълнява по подходящ начин, надзорът с високо ниво на сигурност ще коства много ресурси във финансово, техническо и кадрово отношение. В допълнение персоналът е по-вероятно да бъде в състояние да осигури необходимото ниво на засилен контрол, ако етикетът на затворник под високо ниво на сигурност не се прилага безразборно.

Индивидуална оценка

Трябва да има ясна, добре дефинирана система за идентифициране на това кои затворници трябва да бъдат държани при условия на висока сигурност. Степента на риска, който те представляват, трябва да се оценява индивидуално за всеки поотделно на продължаваща и редовна база. Освен в изключителни случаи е малко вероятно жени или непълнолетни затворници да изискват това ниво на сигурност.

Само необходими ограничения

Отговорност на затворническата система е да задържи всички затворници в условия, които са достойни и хуманни, независимо от престъпленията, за които са били осъдени или обвинени. Това задължение се

отнася също и за третирането на затворниците, поставени при високо ниво на сигурност, и ограниченията, които са наложени на тези затворници, трябва да бъдат не повече от необходимите, за да се гарантира, че те са задържани сигурно и безопасно.

Балансът на сигурността

Глава 7 от настоящия наръчник описва различията между физическа, процедурна и динамична сигурност и факта, че те трябва да се допълват. Това трябва да се има предвид при изготвяне на процедури за управление на затворници, поставени при високо ниво на сигурност. Една система, която използва динамична сигурност, която идва от взаимодействията и разузнаването на персонала, е вероятно да бъде по-ефективна от тази, която разчита изключително на силно рестриктивна техника и технологии.

Най-опасните затворници

Малък брой затворници могат да бъдат толкова опасни и подривни, че трябва да бъдат държани отделно от общата затворническа популация дори и в затвори с високо ниво на сигурност. Управлението на тези затворници трябва да бъде внимателно структурирано по начин, който съблюдава общите принципи за доброто управление на пениденциарни заведения, описани в настоящия наръчник. Изолирането, включително в единична килия трябва да се използва само като крайна мярка и за кратки периоди. Като цяло има други варианти дори за управлението на много опасни затворници.

Въпреки това Съдът иска да подчертае, че изолацията в единична килия, дори и в случаите, включващи само относителна изолация, не може да бъде налагана на затворник за неопределено време. Нещо повече, от съществено значение е затворникът да може да получи контрол от независим съдебен орган по основателността и мотивите за продължителна мярка изолация в единична килия. Също така би било желателно да се търсят алтернативни решения на изолацията в единична килия за лица, смятани за опасни и за които задържане в обикновен затвор при обикновен режим се счита за неподходящо. (32)

Решение на Европейския съд по правата на човека по делото Sanchez v. France, 2005 г.

Специално обучен персонал

Работата със затворници, поставени при високо ниво на сигурност, изисква специална степен на професионализъм и служителите, които работят в тази среда, е необходимо да получават допълнително обучение и постоянно подпомагане.

Условия на задържане

Условията на задържане за затворници, поставени при високо ниво на сигурност, трябва да подлежат на проверка, описана в глава 15.

Причини за високото ниво на сигурност

“ (Една) от първите и най-важни стъпки в управлението на опасни затворници, с висок профил на сигурност, е даването на дефиниция за това какво са те, тъй като дефинициите и мерките за справяне с тях могат да варират в различните страни. (33)

Nathee Chitsawang, Генерален директор, Отдел по изправителни услуги на Тайланд, 2005 г.

Има редица причини, поради които може да се наложи един затворник да бъде държан в условия на висока сигурност. Те включват следното.

Рискът за обществеността или обществото, ако има бягство

Някои хора, които са в затвора, представляват продължаваща заплаха за държавата, за определени групи лица или за отделни хора. Поради тази причина трябва да се предприемат всички възможни стъпки, за да се гарантира, че те няма да избягат от законно задържане. За тези затворници трябва да има конкретна оценка на характера на заплахата, която те като отделни хора представляват при евентуално бягство. Трябва да има анализ на това дали те имат достъп до ресурси извън затвора или вътре в затвора, които ще им помогнат да избягат. Ако те принадлежат към установена вътрешна или външна група, трябва да се направи оценка на степента, до която трябва да им се позволява да се смесват с други затворници. Тези въпроси са разгледани по-подробно по-нататък в тази глава.

Рискът за добрия ред в затвора

Малка част от затворниците може да не приемат необходимостта от контрол и добър ред в затвора и ще направят всичко по силите си, поотделно или в група, да нарушат доброто функциониране на затвора. Може да се наложи да бъдат приети специални мерки за управление на тези затворници. Важно е техният брой да се поддържа до абсолютния минимум. От време на време поведението на някои затворници може да представлява проблем за затворническите власти. Това обикновено може да бъде решено чрез нормален дисциплинарен процес и тези затворници могат своевременно да бъдат насърчени да спазват нормалните правила и разпоредби, без да се прибегва до специални условия с висока сигурност.

Разграничаване на тези две групи

Важно е да се прави разлика между тези две групи затворници. Тези, които ще бъдат заплаха за държавата или за отделни хора, ако избягат, може да се държат добре в затворническата среда, спазвайки всички правила в затвора. По същия начин, тези, които са подривни, може да не представляват риск за бягство. Като цяло е добра оперативна практика двете групи да се отделят. Ако те са настанени заедно

Характерът на нарушението или престъпле- нието

в един и същи сектор с високо ниво на сигурност, ще има вероятност те да се подхранват взаимно да създадат по-голяма заплаха за администрацията на затвора.

Понякога може да се наблюдава тенденция да се поставят затворници в сектори с високо ниво на сигурност автоматично въз основа на тежестта на престъплението, за което са осъдени или обвинени. Това може да е приложимо например за всички, които са осъдени за убийство. В някои случаи това може да е условие, поставено от съдилищата като част от присъдата. В други случаи на затворниците тези условия са наложени от страна на администрацията на затвора. Международни инструменти ясно заявяват, че всички ограничения трябва да бъдат сведени до необходимия минимум. Те не трябва да се налагат автоматично, а да се основават на индивидуална оценка.

През последните години някои затворнически администрации са изградили сектори с високо ниво на сигурност в очакване да се налага да ги използват. Те са скъпи за изграждане и поддържане. Следователно съществува натиск да се използват в пълния им капацитет. Тези сектори не трябва да бъдат използвани без основателна причина.

Отношение към затворници, поставени при високо ниво на сигурност

Какво казват международните инструменти

Междуамериканска конвенция за предотвратяване и наказване на изтезанията, чл. 5:

Нито опасният характер на задържания или затворника, нито липсата на сигурност на затвора или пенитенциарното заведение оправдават изтезанията.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 27:

Дисциплината и редът трябва да се поддържат с твърдост, но с не повече ограничения, отколкото е необходимо за сигурно задържане и добре организиран живот в общността.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 57:

Задържането в затвор и други мерки, които водят до откъсване на правонарушителя от външния свят, са мъчителни със самия факт на отнемане от лицето на правото му на самоопределение чрез ли-

шаването му от свобода. Затова пенитенциарната система, освен при оправдани мерки за изолиране или поддържане на дисциплината, не трябва да утежнява страданието, присъщо на подобна ситуация.

Какво казват регионалните инструменти

Препоръка № R (82) 17 на Комитета на министрите на Съвета на Европа към държавите членки относно задържането и третирането на опасни затворници:

Комитетът на министрите, съгласно условията на чл. 15б от Устава на Съвета на Европа ... препоръчва на правителствата на държавите членки:

1. да прилагат, доколкото е възможно, обикновени затворнически условия за опасни затворници;
2. да прилагат мерки за сигурност само до степента, до която те са необходими;
3. да прилагат мерки за сигурност по начин, зачитащ човешкото достойнство и права;
4. да гарантират, че мерките за сигурност вземат предвид различните изисквания на различните видове опасност;
5. да противодействат в рамките на възможното на евентуалните неблагоприятни последици от засилените условия за сигурност;
6. да посветят цялото необходимо внимание на здравословните проблеми, които могат да са резултат от засилената сигурност;
7. да осигурят образование, професионално обучение, работа и занимания в свободното време и други дейности, доколкото сигурността позволява;
8. да установят система за периодично преразглеждане на мерките, за да гарантират, че времето, прекарано в изолация, и нивото на сигурност не надхвърлят необходимото;
9. да гарантират, че отделенията със засилена сигурност, когато такива съществуват, имат съответния брой места, персонал и всички необходими съоръжения;
10. да предоставят подходящо обучение на всички служители, занимаващи се с грижата и третирането на опасни затворници.

Приложение в практиката

Минимално използване на високо ниво на сигурност

Когато голям брой затворници са изпратени в заведения с високо ниво за сигурност, съществува опасност за мнозина тези условия да бъдат прекомерни и непропорционални на потенциалната заплаха, която те представляват. Като общо правило затворници трябва да бъдат ограничавани в условия на висока сигурност само когато поведението им е доказало, че те представляват такава заплаха за безопасността и сигурността, така че администрацията на затвора да няма друг избор. Всяко налагане на такива условия трябва да бъде за възможно най-

кратко време и поведението на отделния затворник трябва да бъде обект на постоянно преразглеждане.

Затворническите системи, които държат по-малък брой затворници в условия на висока сигурност, е вероятно да са по-безопасни както за затворниците, така и за персонала. Когато броят е малък, персоналят ще бъде в състояние да идентифицира затворниците, които трябва да бъдат държани в условия на висока сигурност, и да гарантира, че те са надлежно наблюдавани. Ако броят на затворниците в тази група е твърде голям, може да се окаже, че служителите няма да бъдат в състояние да осигурят достатъчно внимателен надзор на тези, които е най-вероятно да се опитат да избягат или да предизвикат безредици.

Тежестта на престъплението, за което един затворник е осъден или обвинен, ще бъде един от факторите при вземането на решение за необходимостта той да бъде държан в условия на висока сигурност. Това обаче не трябва неизменно да бъде определящ фактор. Държането например на всички затворници, осъдени за убийства и изтърпяващи доживотни присъди под много строг режим без никаква оценка на риска, не е добра практика.

Индивидуална оценка

Трябва да има ясна, добре дефинирана система за идентифициране на затворници, които следва да се държат в условия на висока сигурност, и за постоянна оценка на тяхната степен на риск. Правилната оценка на риска може да помогне да се идентифицират онези затворници, които представляват сериозна заплаха за персонала, за други затворници и за широката общественост. Критериите за оценка на риска за сигурността са описани подробно в глава 7 и трябва да се прилагат и по отношение на високото ниво на сигурност. Оценка трябва да се преразглеждат редовно.

“ Преразглеждане на класификацията на нивото на сигурност
С изключение на затворник, който е бил разпределен в най-ниското вътрешно ниво на сигурност (Категория А) и най-ниското външно ниво на сигурност (Категория А), преразглеждане на класификацията на нивото на сигурност трябва да бъде извършвано най-малко веднъж на всеки шест месеца по време на присъдата на затворника.

Фокусът на преразглеждането на класификацията на ниво на сигурност е върху поведението на затворника по време на присъдата, какво е направил за справяне с правонарушението си, смекчаване от редица исторически фактори, дали затворникът има други висящи обвинения и времето, което му остава, докато отговори на условията за предсрочно освобождаване, кога е следващата дата за изслушване пред борда за

предсрочно освобождаване или кога е датата на освобождаването му.

В допълнение към това, класификацията за ниво на сигурност на всеки затворник трябва да се преразгледа, когато е налице значителна промяна в обстоятелствата на затворника. (34)

От уебсайта на Отдела за изправителни услуги на Нова Зеландия

Физически аспекти на високото ниво на сигурност

В глава 7 бяха споменати физическите аспекти на сигурността в затвора. Трябва да се обърне специално внимание на тези въпроси по отношение на надзора на затворници, поставени при високо ниво на сигурност. В повечето юрисдикции външните граници на затворите или секторите, в които се държат затворници с висока степен на сигурност, ще бъдат специално укрепени, често включвайки двойна преграда, например стена и ограда. Вътре в затвора ще има сигурни прегради или портали между различните части на затвора и на стената, вратите и прозорците на килиите, в които се държат тези затворници, ще бъдат специално укрепени. Може да има и електронни мерки за сигурност в различни части на затвора.

Всички тези мерки за сигурност могат да се поставят по начин, който запазва баланс между законните ограничения за сигурност и необходимостта от достойно третиране на затворниците.

Динамични аспекти на високото ниво на сигурност

Принципите на динамичната сигурност, които са описани в глава 7, се прилагат особено в затворите с високо ниво на сигурност. Персоналът обикновено придружава тези затворници, когато те са извън жилищните помещения или се придвижват от една част на затвора в друга. Надзорът на тези затворници включва много повече от придружаването им. Персоналът трябва да си взаимодейства с тях по колкото е възможно по-положителен начин.

Използването на средства за физическо ограничаване

Процедурите за използване на физическо ограничаване са описани в глава 7. При затворниците, поставени при високо ниво на сигурност, може да се окаже необходимо да се използват по-често мерки за ограничаване. Дори и в тези случаи общите принципи, обяснени в глава 7, остават валидни, особено този за индивидуална оценка.

Специално максимално ниво на сигурност

През последните години е налице нарастваща тенденция в редица юрисдикции някои затворници да се държат в условия на специално максимално ниво на сигурност по най-различни причини.

■ В някои юрисдикции това може да е условие, поставено от съдилищата като част от присъдата.

- В други затворническата администрация може автоматично да поставя затворниците в условия на максимална сигурност поради естеството на извършеното от тях престъпление или продължителността на присъдата им.
- В други юрисдикции затворници се поставят в тези условия в резултат на оценка на сигурността, извършвана от затворническата администрация.

През последните години се разпространява идея, че има нов вид затворник, който е толкова опасен и представлява такава заплаха за обществото, че той или тя ще трябва да бъдат поставени в условия на специална максимална сигурност за дълъг период от време, в някои случаи за целия му/й живот. Това е много опасно предположение особено когато е направено от политици или други лица, които имат малък пряк опит в управлението на затворници. В целия свят съществуват много юрисдикции, които са имали опит със справянето в продължение на дълъг период от време с групи или отделни лица, които са истинска и продължаваща заплаха за държавата. Те винаги са били задължени да го правят в рамките на националното и международното право. Управлението на тези затворници по достоен и хуманен начин е най-голямото изпитание за една професионална затворническа система. Това продължава да е така. Неспазването на това изискване е по принцип погрешно; погрешно е по отношение на управлението на затворите; погрешно е от гледна точка на това, което се изисква в една демократична държава; и е погрешно като пример за други страни.

Минимално използване на специално максимално ниво на сигурност

- Принципът: международните и регионални инструменти ясно заявяват, че всички ограничения трябва да бъдат сведени до необходимия минимум.
- Изключение, а не правило: държането на затворници в условия на специална максимална сигурност трябва да представлява по-скоро изключение, отколкото правило. Малкият брой затворници, които се налага да бъдат държани в тези условия, не са типични за всички затворници с дългосрочни присъди, нито проблемите, които те създават, трябва да бъдат вменявани на много по-голямата група от затворници, които изтърпяват дълги присъди.
- Добра оперативна практика: по дефиниция затворниците, които се държат в условия на специална максимална сигурност, трябва да са тези, които представляват реална и непосредствена заплаха за обществената безопасност, ако избягат, или за добрия вътрешния ред на затвора. Вероятно е държането на затворници в такива условия да бъде скъпо от гледна точка на ресурси – както финансови, така и кадрови. Ако броят им е завишен ненужно, то е вероятно служителите да не са в състояние да предоставят внимателното наблюдение, които те изискват. Ако броят им е сведен

до минимум, служителите никога няма да изпускат от поглед потенциалната опасност, която те могат да създадат. Настаняването на затворници в такива сектори трябва да бъде разрешавано на високо ниво и често да се преразглежда.

“ Делегацията на КПИ е информирана, че отделения с подсилена сигурност са създадени в пет затвора в страната и са предназначени основно за намаляване на влиянието на организирани престъпни групи в затворите. Настаняването в такова отделение може да доведе до поставяне на затворник в категория (iv) съгласно условията на Указание 41 от Министерството на правосъдието ... Освен това затворник може да бъде изпратен в един от затворите с такива отделения, ако е преценено, че той „създава проблеми“ или тормози другите затворници.. Процедурите за настаняване на затворник в такова отделение не са прозрачни... Мяркмата често е чисто превантивна и затворникът не разполага с право на обжалване. Нито има някакъв подходящ механизъм за преразглеждане на настаняването в такова отделение, нито критерии, позволяващи на затворниците да регулират поведението си.

КПИ препоръчва чешките власти да въведат прозрачна процедура за настаняване в ОБТС (отделения с висока техническа сигурност), включително възможност за съответния затворник да обжалва решението, и да се установи редовно преразглеждане на такова настаняване. (38)

Посещение на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията в Чешката република през 2006 г.

Управление на затворници в условия на специална максимална сигурност

Условията за затворниците в тази категория варират в различните юрисдикции, но неизменно са много рестриктивни.

“ Въпрос, пред който всяко правителство трябва да се изправи, е дали да третират осъдените терористи като отделна категория, качествено различна от другите затворници, или да им позволи да се смесват свободно с останалите ...

Урокът (от Великобритания) изглежда показва, че интеграцията е по-добра от сегрегация, но това има и своята цена...

Урокът (от Индонезия) не е, че интеграцията е погрешна, а че всеки случай трябва да се разглежда отделно. (36)

Международна кризисна група, „Дерадикализация“ и индонезийски затвори, 2007 г.

■ Изолацията, включително в единични килии, не е добра практика Има два модела, които обикновено се използват за управление на затворници в условия на максимална сигурност. Първият е чрез

поставянето им в изолирани условия, било то самостоятелно или с един или двама други затворници. Съгласно този режим затворниците прекарват цял ден и нощ в жилищното си помещение. В най-екстремните такива условия тези затворници нямат достъп до каквато и да било дейност или външна стимулация и нямат нищо за правене. Може да им се разреши един час уединено развлечение в празна килия за упражнения на открито. Те се претърсват със събличане и се оковават всеки път, когато напускат килията си. В някои юрисдикции затворниците могат да прекарат години в този вид режим. Този метод на работа със затворниците не е добра практика и често се поражда от липсата на подходящи техники за управление.

- *Отделяне в малки сектори* Много по-положителен модел е настаняването на този вид затворници в малки сектори с до десет затворници, което се основава на предпоставката, че е възможно да се осигури положителен режим за затворниците, поставени при максимално ниво на сигурност, като бъдат ограничени в малки групи в страни от общата затворническа популация, а не изолирани поединично. Принципът, на който оперират тези сектори, е, че трябва да бъде възможно професионално обучен персонал да разработи положителен и активен режим дори за най-опасните затворници. Намерението е, че в рамките на обезопасен периметър затворниците трябва да могат да се движат относително свободно в рамките на секторите си и да имат нормално затворническо ежедневие.

В такава среда затворниците ще бъдат поставяни само в изолация едва когато всички други варианти се окажат неуспешни, и то само за кратък период от време.

Персоналът, който работи със затворници, поставени при високо ниво на сигурност, трябва да бъде специално обучен

Има специални предизвикателства в работата със затворници, поставени при високо ниво на сигурност. Персоналът, който работи с тях, трябва да има опит и трябва да е получил специално обучение. То трябва да обхваща наред с другото и следните въпроси:

- разбиране за това какво включват условията на висока сигурност;
- определение на типа затворници, които може да изискват да бъдат държани в условия на висока сигурност;
- оценка на това кои лица трябва да бъдат държани в условия на висока сигурност;
- прилагане на положителен режим в рамките на условията на висока сигурност;

- оценка на сведения и друга информация за затворници, поставени при високо ниво на сигурност;
- зависимост на персонала от затворниците;
- справяне с индивидуално или групово насилие по начин, който предпазва персонала, докато се използва минимална сила.

Начинът, по който служителите в затворите се справят с малка група от много агресивни затворници, които отказват да се съобразяват с легитимни очаквания, е не само най-голямото предизвикателство за професионализма на служителите в затворите. Начинът, по който затворническите власти реагират от името на останалата част от обществото спрямо хора, които имат малко или никакво уважение към другите човешки същества, е също така истинско изпитание за човечността за всеки.

Условията на задържане трябва да подлежат на независима проверка

Международните инструменти са ясни в изискването си всички затвори и места за задържане да бъдат обект на системата за контрол, която е независима от органа, отговорен за администрирането на тези затвори. Те дават на затворниците правото на пълен и поверителен достъп до инспекторите при условия на легитимни съображения за сигурност.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 29:

1. За да следят за стриктното спазване на съответните закони и наредби, местата за задържане се посещават редовно от квалифицирани и опитни лица, назначени и отговорни пред компетентен орган, различен от органа, пряко отговарящ за администрирането на мястото за задържане или лишаване от свобода.
2. Задържано или лишено от свобода лице има право да общува свободно и при пълна поверителност с лицата, които посещават местата за задържане или лишаване от свобода в съответствие с ал.1 от настоящия принцип, при разумни условия за гарантиране на сигурността и добрия ред в такива места.

Важен вид проверка е тази, която се извършва от орган, който е независим както от отделните затвори, така и от пенитенциарната система. В някои случаи служителите на такава агенция се назначават от правителството. Най-независимият случай е, когато те се назначават от парламента и докладват на него. Особено важно е, че техните правомощия трябва да обхващат затворници, държани в условия на висока сигурност.

Независимите проверки също могат да бъдат предпазна мярка за служителите в затворите. Те са средство за справяне с всякакви твърдения за лошо отношение към затворниците или неправомерно поведение от страна на персонала на затвора. Когато такова отношение се случи, то трябва да бъде оповестено, а служителите, участвали в него, трябва да бъдат идентифицирани. Това е и начин за защита на персонала на затвора срещу несправедливи обвинения. Проверките са разгледани подробно в глава 15 от настоящия наръчник.

Дисциплинарни производства и наказания

Рамката

Върховенството на закона трябва да надделява в затвора

Важно е да се признае, че върховенството на закона не свършва при портала на затвора. Например човек, който е нападат в затвора, има точно толкова право на защитата на наказателното право, колкото някой, който е бил нападат на обществено място. Трябва да е нормална практика във всеки затвор, когато тежко криминално деяние се случи или се предполага, че се е случило, да действа система за разследване, подобна на тази, която се използва в гражданското общество. В някои юрисдикции се назначават специални съдии или прокурори за изпълняване на тази функция в затворите. В други прокуратурата или полицията се информират и им се дава възможност да разследват, както ако правонарушението е извършено извън затвора. Може инцидент, който е сериозен в контекста на затвора, да не се счита за заслужаващ разследване от страна на наказателните следствени органи. Пример може да бъде, когато за затворник е установено, че притежава малко количество наркотици за лична употреба или когато е имало нападение, в което никой не е тежко ранен. От друга страна, нападение, при което се използва оръжие или при което е счупена кост или крайник, обикновено би оправдало сезиране на прокурора или полицията. Един от начините за справяне с тези въпроси е затворническите власти и органи за разследване да договорят политика по отношение на това кои инциденти прокурорът или полицията желаят да бъдат отнесени към тях.

Необходимост от ясен набор от процедури за справяне с нарушения срещу дисциплина

По своето естество затворите са затворени институции, в които големи групи от хора са държани против волята им в ограничени условия. От време на време е неизбежно някои затворници да нарушават правилата и разпоредбите на затвора по най-различни начини. Това може да бъде чрез физическо нападение на друго лице, чрез вземане на нещо, което не им принадлежи, чрез отказ за спазване на дневния режим, чрез неподчинение на законна заповед, чрез опит за контрабандно внасяне в затвора на неразрешени предмети или по някакъв друг начин. Трябва да има ясен набор от правила за справяне с такива инциденти.

Административна дисциплина

Тази глава от наръчника се занимава с производството за разглеждане на нарушения на затворническата дисциплина, които са предимно от административен характер и за които не се налага да бъдат сезирани външни разследващи или съдебни органи.

В случаите, когато се включват външни органи, те трябва да прилагат същите критерии, както ако обвиняемият не е вече затворник.

Справедливостта на дисциплинарните производства

Какво казват международните инструменти

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 30:

1. Видовете поведение на задържано или лишено от свобода лице, които представляват дисциплинарни нарушения по време на задържането или лишаването от свобода, приемането и продължителността на дисциплинарно наказание, което може да бъде наложено, и органите, компетентни да налагат такова наказание, се определят със закон или законни разпоредби и надлежно се публикуват.
2. Задържано или лишено от свобода лице има право да бъде изслушано, преди да се предприемат дисциплинарни действия. То има право да заведе такъв иск до по-висши органи за преразглеждане.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 35:

- (1) На всеки затворник при прием се предоставя писмена информация за правилата, регулиращи третирането на затворници от неговата категория, дисциплинарните изисквания на институцията, разрешените методи за търсене на информация и подаване на жалби, както и всички други въпроси, които са необходими, за да му се даде възможност както да разбере своите права и задължения, така и да се адаптира към живота в институцията.
- (2) Ако затворникът е неграмотен, гореспоменатата информация му се предава устно.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 29:

- Следното винаги трябва да бъде определено от закона или разпоредба на компетентния административен орган:
- a) Поведение, което представлява дисциплинарно нарушение;
  - b) Вида и продължителността на наказанието, което може да бъде наложено;
  - c) Органите, които са компетентни да налагат такова наказание.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 30:

- (3) Когато е необходимо и осъществимо, на затворника трябва да бъде позволено да проведе защитата си чрез преводач.

Европейски правила за затворите, чл. 57(2):

Националното законодателство следва да определи:

- a. действията и бездействията на затворниците, представляващи дисциплинарни нарушения;
- b. процедурите, които трябва да се спазват при разглеждане на случаи и дисциплинарни нарушения;
- c. вида и продължителността на наказанието, което може да бъде наложено;
- d. органите, които са компетентни да налагат такова наказание; и
- e. достъпа до органите, пред които може да бъде обжалвано налагането на наказанието.

Европейски правила за затворите, чл. 60:

Всяко обвинение в нарушаване на правилата за дисциплина от някой затворник се съобщава своевременно на компетентния орган, който е длъжен да го разследва без ненужно забавяне.

- 60.1 Всяко наказание, налагано при установяване вината за извършено дисциплинарно нарушение, трябва да отговаря на националното законодателство.
- 60.2 Тежестта на наказанието трябва да съответства на извършеното нарушение.
- 60.3 Забраняват се колективните наказания, телесните наказания, наказанията чрез затваряне в тъмна килия и всички други форми на нечовешко или унижително наказание.
- 60.4 Наказанието не трябва да включва пълна забрана за контакт със семейството.
- 60.5 Единичната изолация се налага като наказание само в изключителни случаи и за определен период от време, който трябва да бъде възможно най-кратък.
- 60.6 Забранява се прилагането на средства за ограничаване като форма на наказание.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 28(1):

Никой затворник не се назначава в службите на институцията в дисциплинарно качество.

Приложение в практиката

Принципите на безпристраст- ност и право- то на спра- ведлив процес трябва да се зачитат

Както по всички въпроси на административното правораздаване, важно е принципите на безпристрастност и правото на справедлив процес да се спазват. Първият от тях е, че всички затворници трябва да знаят предварително какви са правилата и разпоредбите на затвора. Това означава, че всички затвори трябва да разполагат с набор от правила, в които ясно са посочени действията или бездействията, които представляват нарушение на дисциплината на затвора и които могат да доведат до официални дисциплинарни действия. Тези разпоредби трябва да имат статут на юридически документ. В много страни те ще изискват парламентарно одобрение. Разпоредбите трябва да се популяризират широко в затвора и екземпляр от тях трябва да бъде предоставен на всеки затворник при първоначалното постъпване. Необходимостта това да бъде направено е описано в общи линии в глава 5. Трябва да бъдат взети мерки, за да се гарантира, че затворници, които не могат да четат, са напълно наясно с тези разпоредби.

Спазване на подходящи процедури

Всеки затворник, който ще бъде обвинен по дисциплинарно производство, има право да знае предварително обвинението, което е отправено, както и кой го е отправил. Всяко такова обвинение трябва да бъде разгледано от компетентния орган без неоправдано забавяне. На самия затворник трябва да бъде дадено достатъчно време да подготви подходяща защита. Членът на персонала, отправящ обвинението, може също да се нуждае от време, за да събере всички налични доказателства. Това обаче не трябва да се използва като възможност за забавяне на производство, особено ако затворникът се държи в изолация в очакване на изслушването. В този случай всяко необосновано забавяне би било равнозначно на неофициална форма на наказание. Това също трябва да се вземе предвид в случаите, когато затворниците се държат в изолация в очакване на разследване от външен орган.

Компетентен орган трябва да разглежда делата

Делата трябва да бъдат разглеждани от компетентен орган. В някои юрисдикции независими магистрати или специализирани съдии са назначени да разглеждат затворнически дисциплинарни дела. Предимството на такава система е, че тя носи независимостта на съдебната власт и по-голяма вероятност да бъдат спазени правилните процедури. В други юрисдикции, например Турция, има специален борд за дисциплинарни изслушвания. В Англия и Уелс тези дела се разглеждат или от началника на затвора, или, ако са по-сериозни, от независим съдия.

Когато дисциплинарните изслушвания се провеждат от членовете на ръководството на затвора, е важно да се гарантира, че те са преминали подходящо обучение и че не са имали предварителна информация за делото, което ще разглеждат.

Подготовка на подходяща защита

Във всички случаи обвинените затворници трябва да присъстват на изслушването си. Те трябва да чуят показанията, както са представени, и трябва да имат право да задават въпроси на члена на персонала, който представя делото. Ако затворниците не са способни по каквато и да било причина да се защитават сами, те трябва да могат да се обалят на друго лице да им помогне. Ако делото е сложно или възможното наказание е тежко, трябва да съществува възможност затворниците да бъдат представлявани от защитник.

Право на обжалване

Ако затворниците бъдат намерени за виновни по обвинението, те трябва да имат право на обжалване пред по-висша инстанция.

Неофициални предупреждения

В някои администрации е прието да се издават неофициални предупреждения за несъществени нарушения на дисциплината, преди да се прибегне до официално действие. Това може да се окаже полезно за предупреждаване на затворник за факта, че поведението му дава повод за безпокойство. Въпреки това трябва да се гарантира, че използването на такива предупреждения е справедливо и последователно. То не трябва да води до система от неофициални санкции.

Наказанията трябва да бъдат справедливи и пропорционални

Ясно определеният и публикуван списък на дисциплинарните нарушения следва да бъде придружен от пълен списък на възможните наказания, които могат да бъдат наложени на всеки затворник, който извърши едно от тези нарушения. Както и при списъка на нарушенията, списъкът на наказанията следва да бъде определен в правен документ, одобрен от компетентния орган. Наказанията винаги трябва да са справедливи и пропорционални на съответното нарушение.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 30:

- (1) **Никой затворник не трябва да се наказва, освен в съответствие с условията на такъв закон или разпоредба, и никога два пъти за едно и също нарушение.**
- (2) **Никой затворник не трябва да се наказва без да е бил информиран за нарушението, в което е обвинен, и без да му е била дадена подходяща възможност да представи своята защита. Компетентният орган трябва да извърши цялостна проверка на случая.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 31:

Телесното наказание, наказанието чрез поставяне в тъмна килия и всички жестоки, нечовешки или унижителни наказания трябва да бъдат напълно забранени като наказания за дисциплинарни нарушения.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 32:

- (1) Наказания чрез изолация или чрез намаляване на храната никога не трябва да бъдат налагани, освен ако медицинският служител е прегледал затворника и е удостоверил в писмена форма, че той е в състояние да ги издържи.**
- (2) Същото се отнася и за всяко друго наказание, което може да е във вреда на физическото или психическото здраве на затворника. В никакъв случай не може такова наказание да противоречи или да се отклонява от принципа, посочен в правило 31.**
- (3) Медицинският служител трябва да посещава ежедневно затворници, подложени на подобни наказания, и да уведомява директора, ако счита, че прекратяване или промяна на наказанието е необходимо от съображения за физическото или психическото здраве.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 33:

Средствата за ограничаване като белезници, вериги и усмирителни ризи никога не трябва да се прилагат като наказание.

Европейски правила за затворите, чл. 60.3:

Забраняват се колективните наказания, телесните наказания, наказанията чрез затваряне в тъмна килия и всички други форми на нечовешко или унижително наказание.

Африканска комисия за правата на човека и народите, чл. 7(2):

[н]аказанието е индивидуално и може да се налага само на нарушителя.

Американска конвенция за правата на човека, чл. 5(3):

[н]аказание не трябва да се налага на лице, различно от престъпника.

Приложение в практиката

Наказанието винаги е индивидуално

Затворник може да бъде наказан само след официално дисциплинарно изслушване, проведено в съответствие с процедурите, описани по-горе, което води до установяване на вината. Такива изслушвания следва да се провеждат на индивидуална основа. Ако например е имало масов отказ за подчинение на правило или нападение, включващо няколко затворници, делото на всеки от тях трябва да се гледа поотделно и наказанията да бъдат наложени индивидуално.

Никога да не се наказва два пъти за едно и също нарушение

Никой затворник не трябва да бъде наказван два пъти за едно и също нарушение. Това означава, че ако нарушението, например нападение или опит за бягство, е отнесено към външен съд, това не трябва да бъде последвано от вътрешно дисциплинарно изслушване.

Административни наказания

Административните наказания могат да включват официално записано предупреждение, изключване от работа, отнемане на надници (когато те се плащат за работа в затвора), ограничаване на участие в развлекателни дейности, ограничаване на използването на някои лични вещи, ограничаване на движението в затвора. Наказанията не трябва да включват каквито и да било ограничения на семейни контакти чрез писма или посещения. Отделно от всяко друго съображение, това ще бъде наказание на семейството или приятелите на затворника.

Ограничения върху наказанието

Наказанието, наложено с дисциплинарно изслушване, винаги трябва да бъде пропорционално на нарушението, което е извършено. Съществуват конкретни забрани срещу всички форми на телесно наказание, наказание с поставяне в тъмна килия, както и всички жестоки, нечовешки или унижителни наказания. Вече е широко прието, че намаляването на храната е форма на телесно наказание и представлява нечовешко наказание; това отразява професионално мнение, което се е развило след одобрението на Минималните стандартни правила на ООН през 1957 г.

Без физическо ограничаване като наказание

Средства за физическо ограничаване не може да се прилагат като форма на наказание. Обстоятелствата, при които могат да се използват такива средства, са описани в глава 4.

Ограничена роля на лекаря

Участието на лекарите в удостоверяването на това, че затворниците са годни за определен вид наказание, е чувствителна тема и се разглежда в глава 6. Минималните стандартни правила (МСП 32) пред-

виждат, че медицинският служител трябва да направи преглед на всички затворници, които ще бъдат подложени на наказание, което може да бъде във вреда на тяхното физическо или психическо здраве, и трябва да удостовери писмено, че те са способни да го издържат. Взето в контекста, това правило има за цел да гарантира, че от никой затворник, който не е годен да издържи такова наказание, няма да се изисква да направи това; то не е предназначено да предполага медицинско одобрение на наказанието.

Това правило трябва да постигне баланс с разпоредбите в Принципите за медицинска етика във връзка с ролята на здравния персонал, особено лекарите, за защита на затворниците и задържаните лица от изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание:

3. **Нарушение на медицинската етика на здравния персонал, особено на лекарите, е да участват в каквито и да било професионални отношения със затворници или задържани лица, чиято цел не е само да се оцени, защити или подобри тяхното физическо и психическо здраве.**

Без неофициални наказания

Това трябва да се изясни категорично на персонала, че единственият вид наказания, които могат да бъдат наложени на затворници, са онези, които следват от официално дисциплинарно изслушване. Не се допуска служителите да имат отделна, неофициална система от наказания, която заобикаля официалните процедури. Висшето ръководство трябва да бъде особено бдително в това отношение.

Изолиране в единична килия като наказание

Международните инструменти заявяват, че изолирането в единична килия не е подходящо наказание, освен в крайно изключителни обстоятелства; когато е възможно, използването му трябва да се избягва и трябва да се предприемат стъпки за премахването му. Тези инструменти признават факта, че потенциално периодите на изолиране в единична килия са във вреда на психичното здраве на затворника.

Какво казват международните инструменти

Основни принципи за отношение към затворниците, принцип 7:

Следва да се полагат и да се поощряват усилията за отмяна на изолирането в единична килия като наказание или да се ограничава неговото налагане.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 31:

Телесното наказание, наказанието чрез поставяне в тъмна килия и всички жестоки, нечовешки или унижителни наказания трябва да бъдат напълно забранени като наказания за дисциплинарни нарушения.

Европейски правила за затворите, чл. 60.3:

Забраняват се колективните наказания, телесните наказания, наказанията чрез затваряне в тъмна килия и всички други форми на нечовешко или унижително наказание.

Европейски правила за затворите, чл. 60.5:

Изолирането в единична килия се налага като наказание само в изключителни случаи и за определен период от време, който трябва да бъде възможно най-кратък.

Европейски правила за затворите, чл. 43.2, 3:

43.2 Лекарят или подчинената на даден лекар квалифицирана медицинска сестра трябва да обръщат особено внимание на здравословното състояние на затворниците, изолирани в единична килия, да ги посещават ежедневно и да им осигуряват своевременна медицинска помощ и лечение по искане на самите затворници или персонала на затвора.

43.3 Лекарят е длъжен да докладва на началника на затвора, когато смята, че физическото или психичното здраве на даден затворник е сериозно застрашено от продължителното лишаване от свобода или от някое от условията на затвора, в т. ч. условията на изолиране в единична килия.

Приложение в практиката

Сензорната депривация и тъмните килии са забранени

Има различни форми на единична изолация/изолиране в единична килия. Най-крайната от тях е, когато дадено лице е държано изцяло само и е обект на сензорна депривация поради липсата на достъп до светлина, звук или чист въздух в това, което често се нарича „тъмни килии“. Тази форма на изолация никога не трябва да се налага като наказание. Трябва да има подобна забрана за държането на малки групи от затворници в такава среда.

С решение от 1982 г. Европейската комисия по правата на човека е много ясна относно последиците от такова изолиране:

... Пълната сензорна изолация, съчетана с обща социална изолация, може да унищожжи личността и представлява форма на третиране, която не може да бъде оправдана от изискванията за сигурност или по друга причина. (37)

Европейска комисия по правата на човека, Решение по делото Kröcher and Möller v. Switzerland, 1982 г.

Ежедневно наблюдение

Друга форма на единична изолация се случва, когато затворник е държан в единична килия с достъп до нормална светлина и въздух и може да чува другите затворници, които се движат в близки райони. Този вид наказание трябва да се използва само при изключителни обстоятелства за кратки периоди от време. Във всички такива случаи затворниците трябва да бъдат внимателно наблюдавани ежедневно от лекар, за да се забележи всяко влошаване на здравето им; в този случай наказанието трябва да бъде прекратено.

Опасности от единичната изолация

Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията (КПИ) обръща специално внимание на използването на изолирането в единична килия или на условия, подобни на него. „Изолирането в единична килия може при определени обстоятелства да представлява нечовешко и унищожително отношение; във всеки случай, всички форми на изолиране в единична килия трябва да са възможно най-кратки.“ (38) Конституцията на Република Еквадор забранява използването на изолирането като дисциплинарно наказание. (39)

Ефектите на изолирането в единична килия

Убедително документирано е в редица случаи, че изолирането в единична килия може да причини сериозни неблагоприятни психологически и понякога физиологични последици. Изследванията показват, че между една трета и около 90 процента от затворниците изпитват нежелани симптоми при изолиране в единична килия. Документиран е дълъг списък от симптоми, вариращи от безсъние и объркване до халюцинации и психоза. Негативните ефекти върху здравето може да се появяват само след няколко дни в изолация в единична килия, а рисковете за здравето нарастват с всеки допълнителен ден, прекаран в такива условия.

От Декларацията от Истанбул за използването и ефекта на изолирането в единична килия, 2007 г.

*Изолиране в
единична килия
и максимално
ниво на
сигурност*

Някои юрисдикции използват все повече административното изолиране в единична килия за продължителни или неопределени периоди като част от режима на специална максимална сигурност. Опасностите от тази процедура са разгледани по-подробно в глава 8.

Конструктивни дейности и социална реинтеграция

Рамката

Предотвратяване на влошаване на състоянието на затворниците

Лишаването на едно човешко същество от свобода е много тежко наказание. Самият престой в затвор е сериозно лишаване от права и затова той трябва да бъде налаган само от съдебен орган при ясно определени обстоятелства и когато няма друга разумна алтернатива. Този наръчник вече изясни, че затворническите власти не трябва да се стремят да увеличават наказанието на съда чрез третиране на затворниците по нечовешки начин или с неоправдана тежест. Напротив, те трябва да направят всичко, което могат, за да се предотврати влошаването на физическото и психическото състояние на тези, които са поверени на техните грижи.

Осигуряване на възможности за промяна и развитие

Не е само достатъчно пенитенциарните власти да се отнасят със затворниците с хуманност и със зачитане на тяхното достойнство. Те трябва също така да им предоставят възможности за промяна и развитие. Това изисква значителни умения и ангажираност от страна на персонала. Повечето затвори са пълни с хора от периферията на обществото. Много от тях идват от крайна бедност и разрушени семейства; висок дял са били безработни; нивото на образование е вероятно да е ниско; някои от тях са живели на улицата и нямат мрежа от легитимни социални контакти. Не е лесна задача промяната на перспективите в живота на хора в такива неравностойни позиции.

Задължението за предоставяне на дейности

Затворите трябва да са места, където има пълна програма от конструктивни дейности, които ще помогнат на затворниците да подобрят своето положение. Най-малкото, изживяването в затвора не трябва да оставя затворниците в по-лошо състояние, отколкото когато е започнало изтъпяването на присъдата им, а трябва да им помогне да поддържат и подобряват своето здраве, интелектуално и социално ниво.

Какво казват международните инструменти

Международен пакт за граждански и политически права, член 10(3):

Затворническият режим включва такова отношение към осъдените, главната цел на който е поправянето им и социалното им превъзпитание.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 65–66:

65. Отношението към лица, осъдени на лишаване от свобода или подобна мярка, има за цел, доколкото продължителността на присъдата позволява, да създаде у тях волята да водят спазващ закона и самостоятелен живот след освобождаването им и да ги подготви да го направят. Отношението трябва да бъде такова, че да насърчи тяхното самоуважение и да развива чувството им за отговорност.
66. (1) За тези цели трябва да се използват всички подходящи средства, включително религиозни грижи в страните, където това е възможно, образование, професионално ориентиране и обучение, социална работа, консултиране за заетост, физическо развитие и укрепване на морален характер, в съответствие с индивидуалните нужди на всеки затворник, вземайки предвид неговата социална и криминална история, неговите физически и умствени възможности и способности, личния му темперамент, продължителността на присъдата му и неговите перспективи след освобождаване.
- (2) За всеки затворник с присъда с подходяща продължителност, директорът ще получи възможно най-скоро след приема му пълни доклади по всички въпроси, посочени в предходната алинея. Такива доклади винаги трябва да включват доклад от медицинско лице, квалифицирано по психиатрия, когато е възможно, за физическото и психическото състояние на затворника.
- (3) Докладите и други приложими документи се поставят в индивидуално досие. Това досие трябва да се актуализира редовно и да е класифицирано по такъв начин, че да може да се преглежда от отговорния персонал, когато възникне

Приложение в практиката

Подготвяне на затворниците за живота след освобождаването

Поправен затворник не е този, който се научава да оцелява добре в затвора, а човек, който успява в света извън него след освобождаването си. Ако затворническите власти искат да дадат приоритет в рамките на своята програма от дейности на това, което Международният пакт за граждански и политически права описва като „поправяне и социално превъзпитание“ на затворниците, те ще трябва да основат дейностите в затвора върху предоставянето на ресурси и умения на затворниците, от които те се нуждаят, за да живеят добре извън институцията. Това означава например свързване на работата, която затворниците извършват в затвора, с възможности за работа извън него. Те трябва да бъдат подпомогнати, за да изградят умения и възможности да изкарват прехраната си и да издържат семейство, имайки предвид дискриминацията, пред която има вероятност да се изправят бившите затворници, когато се опитват да си намерят работата.

През времето, в което мъжете и жените са в затвора, трябва да бъдат въведени договорености, които да им помогнат да намерят място където да се установят, след като бъдат освободени, и да се създаде някаква форма на социална структура, която ще им помогне да бъдат приети обратно в обществото

Използване на организациите на гражданското общество

Нищо от това няма да е лесно да бъде постигнато, особено при обстоятелства, в които много юрисдикции са изправени пред тежка пренаселеност, недостиг на обучен персонал и много малко възможности за създаване на връзки със света извън затвора, както и враждебен прием на затворници от обществото навън, когато те напуснат затвора. Принципите, изложени в настоящата глава, установяват цел, за която затворническите администрации трябва да работят в рамките на предоставените им ресурси. Те също трябва да обмислят развиването на партньорства с гражданското общество и образователните организации в общността, за да се увеличат възможностите, достъпни за затворниците.

“ Проектът *Yellow Ribbon* в Сингапур работи за повишаване на информираността на общността в Сингапур за нуждите на бившите затворници в тяхното трудно пътуване към воденето на нормален живот. Това се прави в партньорство с различни правителствени, обществени и религиозни организации. Целите на проекта са да се даде втори шанс на бившите затворници, да се генерира приемане на бившите затворници и техните семейства в общността и да се вдъхнови обществено действие за подпомагане на възстановяването и реинтеграцията на бившите затворници. (40)

Редактирано от уебсайта на Корпорацията на рехабилитационни инициативи на Сингапур

Признаване на затворника като личност

За да има програмата от дейности в затвора желания ефект, ще бъде важно всеки затворник, доколкото е възможно, да бъде възприеман като личност. Не е достатъчно да се очаква всички затворници да преминат през идентично обучение или развитие; това няма да е нито ефективно, нито ефикасно. Някои затворници са неграмотни; други може да са били учители, преди да дойдат в затвора. Някои затворници ще дойдат в затвора от живот на улицата; други може да идват от силна семейна среда и работа, към която да се върнат. Ето защо, когато поправителните и превъзпитателни дейности за затворниците бъдат уредени и затворниците бъдат разпределени към тях, миналото на затворника ще бъде важен решаващ фактор.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 67–69:

67. Целите на класификацията трябва да бъдат:
  - (а) Да се отделят от другите тези затворници, които поради своето криминално досие или лош характер могат да упражняват лошо влияние;
  - (б) Да се разделят затворниците на групи, за да се улесни тяхното третиране с оглед на тяхната социална рехабилитация.
68. Доколкото е възможно, трябва да се използват отделни институции или отделни отделения на една институция за третиране на различните групи затворници.
69. Възможно най-скоро след приемането на всеки затворник с присъда със съответната продължителност и проучване на неговата личност, трябва да бъде изготвена програма за неговото третиране в светлината на получената информация за индивидуалните му потребности, способности и нагласи.

Приложение в практиката

Насърчаване на личностното развитие

Всеки човек, който влиза в затвора, е имал предишен житейски опит и почти всички затворници един ден ще бъдат освободени. Ако човек иска да се възползва от времето си в затвора, опитът трябва да бъде свързан с това, което е вероятно да последва след освобождаването му. Най-добрият начин за това е да се изготви план за това как затворникът може да се възползва от различните програми, които са на разположение в рамките на пенитенциарната система. На затворниците трябва да се дават неща за вършене, които да гарантират, че те не бездействат и които имат цел. Всички дейности, независимо дали те са селскостопански, дали включват преподаване на четене и писане или културни и артистични програми, трябва да бъдат организирани така, че да допринасят за атмосфера, в която затворниците не се влошават, а по-скоро развиват нови способности, които ще им помогнат, когато бъдат освободени.

Затворници с краткосрочни присъди

За затворниците, които изтърпяват краткосрочни присъди, може да има малко време да се впуснат в полезни дейности. В техния случай основният акцент ще бъде поставен върху запазването на връзките със семейството и външния свят.

Работа и обучение за изграждане на умения

Намирането на начин за изкарване на прехраната е един от най-важните елементи на способността на затворника да се реинтегрира в

обществото при освобождаването си от затвора. За много от затворниците времето им в затвора може би е първата възможност, която те са имали да развиват професионални умения и да извършват редовна работа.

Основната цел на това да се изисква затворниците да работят е да ги подготви за нормален трудов живот при освобождаването им от затвора, а не да се печелят пари за администрацията на затвора или да се поддържа работата на фабрики в полза на други части от правителството.

Трябва да се помни, че заетостта е само един от елементите на социалната рехабилитация. Цялостен отговор ще изисква предоставяне на възможности за развитие на всички умения, необходими при завръщането в обществото; различните общества изискват различни умения. Други важни инициативи за поддържане на връзки с външната общност са разгледани в глава 11.

Какво казват международните инструменти

Международен пакт за граждански и политически права, член 8:

3. (а) никой не може да бъде заставян да извършва принудителен или задължителен труд.
- (б) Точка 3 (а) не може да се тълкува като забраняваща изтърпяването на наказанието каторжен труд, наложено от компетентен съд в страни, където за някои престъпления може да се налага наказание затвор с каторжен труд.
- (с) Не се смятат за „принудителен или задължителен труд“ по смисъла на тази точка:
  - (i) Всякаква работа или услуга, непосочена в точка (б), нормално изискуема от лице, задържано въз основа на законно разпореждане на съд, или от лице, условно освободено от такова задържане.

Основни принципи за отношение към затворниците, принцип 8:

Трябва да се създадат условия, позволяващи на затворниците да поемат смислена платена трудова заетост, която ще улесни интеграцията им на пазара на труда в страната и ще им позволи да допринесат за собствената си финансова издръжка и тази на техните семейства.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 71:

- (1) Трудът в затвора не трябва да е с мъчителен характер.
- (2) От всички затворници с присъда трябва да се изисква да работят в зависимост от тяхната физическа и психическа годност, както е определена от медицинския служител.
- (3) Трябва да се предостави достатъчно работа с полезно естество, за да може затворниците да са активно заети за нормален работен ден.
- (4) Доколкото е възможно, предоставената работа трябва да бъде такава, че да запази или да увеличи способността на затворниците да се издържат по законен начин след освобождаването.
- (5) Трябва да се предоставя професионално обучение в полезни сфери на затворниците, които могат да се възползват от това и най-вече на младите затворници.
- (6) В рамките на ограниченията, съвместими с правилния професионален подбор и с изискванията на администрацията и дисциплината на институцията, затворниците трябва да могат да избират вида на работата, която желаят да вършат.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 72:

- (1) Организацията и методите на работа в институциите трябва да наподобяват възможно най-много тези на подобна работа извън институциите, така че да подготви затворниците за условията на нормалния трудов живот.
- (2) Интересите на затворниците и тяхната професионална подготовка обаче не трябва да бъдат подчинени на целите на осъществяване на финансова печалба от страна на индустрия в институцията.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 73:

- (1) За предпочитане индустрии и стопанства на институциите трябва да бъдат управлявани пряко от администрацията, а не от частни изпълнители.
- (2) Когато затворници са наети на работа, която не се контролира от администрацията, те винаги трябва да бъдат под надзора на персонала на институцията. Освен ако работата не е за други държавни отдели, пълните нормални заплати за такава работа трябва да се заплащат на администрацията от лицата, на които е предоставен трудът, като се взема предвид приносът на затворниците.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 74:

- (1) **Предпазните мерки, предвидени за защита на безопасността и здравето на свободните работници, трябва да се спазват по същия начин в институциите.**
- (2) **Трябва да се предвидят мерки, за да обезщетяват затворници за трудова злополука, включително професионална болест, при условия, не по-малко благоприятни от тези, дадени по закон на свободните работници.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 75:

- (1) **Максималният брой дневни и седмични работни часове на затворниците се определя със закон или с административна разпоредба, като се вземат предвид местните правила или обичаи по отношение на наемането на работа на свободни работници.**
- (2) **Така определените часове трябва да оставят един почивен ден в седмицата и достатъчно време за обучение и други дейности, необходими като част от третирането и поправянето на затворниците.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 76:

- (1) **Трябва да има система за справедливо възнаграждение на труда на затворниците.**
- (2) **Съгласно системата, затворниците трябва да имат право да изразходват поне част от своите доходи за одобрени продукти за лична употреба и да изпращат част от своите доходи на семействата си.**
- (3) **Системата трябва да осигури част от приходите да бъдат заделени от администрацията, така че да представляват спестовен фонд, който да бъде даден на затворника при освобождаването му.**

Приложение в практиката

Ценността на труда

Затворниците не би трябвало да прекарват дните си в безделие или скука. Това е важно за личното им благополучие, а също и за гладкото управление на затвора: затворници, чиято заетост не се поддържа, са по-склонни да изпаднат в депресия и да се занимават с подривни дейности. Това е свързано с концепцията за динамична сигурност, която е описана в глава 7 от настоящия наръчник. Въпреки това, има и много по-положителна причина за предоставяне на смислена работа на затворниците. Някои хора се включат в престъпни дейности, защото нямат законна форма на доход, често защото те не могат да си

намерят работа. Това може да е било така, защото никога не са имали постоянна работа, така че никога не са се научили на дисциплината, която е необходима, за да се следва редовен режим всеки ден. Може също така те да желаят да работят, но да нямат уменията и обучението, които са необходими за редовна заетост.

Условия на труд

Съществува обща забрана за задължителен или принудителен труд. Въпреки това, от международните инструменти става ясно, че работата, извършена от затворниците, не попада автоматично в тази категория. Осъдените затворници могат да бъдат задължени да работят, при условие че са взети определени предпазни мерки. Те са:

- че работата трябва да има цел;
- че работата трябва да им помогне да придобият умения, които ще им бъдат полезни, след като бъдат освободени;
- че на затворниците трябва да се плаща за работата, която те извършват;
- че условията на работата следва да бъдат до голяма степен сходни с тези при работни места извън затвора, по-специално по отношение на изискванията за здравословни и безопасни условия на труд;
- че работните часове не са прекомерни и оставят време за други дейности.

Разработване на ежедневен режим

Работата в затвора може да има две основни цели. Първата от тях е обикновената цел да се насърчават затворниците да се включат в редовния режим, който включва ставане, отиване на мястото на работа и прекарване на няколко часа всеки ден в работа заедно с други хора по организиран начин. Въпреки това, това не е достатъчно само по себе си. Няма особен смисъл да се принуждават затворниците да ходят всеки ден в сервиз, където работата е монотонна и вероятно няма да носи никаква полза за други хора. Най-лошият пример за това е системата през XIX век, наречена „манивела“ или каторга, при която затворниците са били длъжни да въртят огромни цилиндри с пясък в продължение на много часове всеки ден без абсолютно никаква цел. Има много модерни еквиваленти на този вид безсмислена работа.

Развиване на умения

Другата цел на работата е да даде на затворниците увереността и уменията да извършват работа, която има цел, в която те чувстват, че се учат по начин, който ще увеличи вероятността, че ще си намерят работа след края на присъдата им. Това означава, че работата в затвора трябва да бъде свързана с обучение, насочено към предоставяне на умения за работа на затворниците, които ще им позволят да придобият квалификация за работа в традиционната заетост, като например строителство, инженерни дейности, администрация или земеделие. Може също така да бъде възможно да се включват в обучение за нови умения, като работа с компютър. Това професионално обучение

е особено важно за младите затворници. При разработването на тези програми е особено важно да бъде ясен видът възможности за трудова заетост, които могат да са налични в местната общност, към която затворникът ще се върне.

Жените, лишени от свобода

Специалните нужди на жените, лишени от свобода, са разгледани в глава 18. Важно е те да имат достъп до пълна гама от възможности за работа, докато са в затвора. Те не трябва да се ограничават единствено до дейности като шиене или друга ръчна работа.

Начини за намиране на работа

В много страни администрациите на затворите се затрудняват да намерят достатъчно работа за затворниците. Съществува голямо разнообразие от модели за справяне с този проблем.

В някои юрисдикции други национални министерства трябва да предлагат определени видове работа на администрациите на затворите. Това може да бъде по вътрешни държавни договори. То може да бъде работа от името на външни агенции – например изработване на табели с номера на коли.

■ В много случаи персоналят в затворите може да бъде креативен в намирането на целенасочена работа за затворниците.

Избрани затворници могат например да се научат на полезни умения чрез работа с персонала на затвора при поддръжката и ремонта на сградите на затвора. Когато затворът има земя, затворниците работят под надзор, за да я обработват, така че да осигуряват храна за себе си и другите. Затворниците могат също да бъдат включени в основни ежедневни задачи като работа в кухнята и почистване.

■ Съществуват също множество случаи, в които затворниците могат да помогнат на правителствени и неправителствени организации в тяхната работа с хора в неравностойно положение, например чрез изработване на мебели за общежитие за бездомни лица или играчки за дом за деца.

■ Самонаемането в едноличен бизнес или в малки кооперативи може да бъде осъществима възможност за някои затворници при напускане на затвора. Затворниците могат да използват и развиват уменията, които вече имат, за да правят предмети, които могат да се продават на свободния пазар. Тази работа може да продължи след освобождаването от затвора и не изправя бившия затворник пред дискриминация.

■ През последните години е налице нарастваща тенденция за включване на частни търговски и промишлени фирми в осигуряването на работа за затворниците. Когато това се случи, затворническите власти трябва да се уверят, че затворниците не се използват само като източник на евтина работна ръка или с цел да се подбиват заплатите на местните работници. В тези случаи на затворниците трябва да се изплаща пълната ставка за работата, която извършват.

Заплащане на труда

Ако опитът от работата трябва да подготви затворниците за живота след освобождаването, а не просто да се разглежда от тях като принудителен труд, е важно те да получават някаква форма на възнаграждение за работата, която извършват. Това може да стане по различни начини. Един от най-креативните методи е, когато на затворниците се заплаща надница, равностойна на тази, която би била платена на подобен работник извън затвора. След това се очаква те да изпратят част от парите на своите семейства, в някои случаи да дадат част за заплащане на обезщетение от престъплението, което са извършили, и да спестят малко за своето освобождаване.

“ Близко 1200 затворници, затворени при ниска степен на сигурност в затвора Давао във Филипините, извършват доброволен, неспециализиран земеделски труд заедно с хиляди обикновени работници. На семействата на затворниците се изплащат стипендии, равни на минималната работна заплата. (41)

Manila Standard Today, 9 май 2008 г.

Безопасни условия на труд

Важно е условията, при които затворниците работят, да подлежат на същите законови изисквания относно здравословни и безопасни условия на труд, трудовите злоупотреби и професионалните заболявания, на които подлежи и работата извън затвора. Това означава, че затворническите власти трябва да са наясно с националното законодателство относно здравословните и безопасни условия на труд и следва да гарантират, че те се спазват и в средата на затвора. Тези предпазни мерки трябва да се прилагат и относно времето, през което затворниците трябва да работят. Часовете не трябва да са прекомерни и на затворниците трябва да остава време да участват в други дейности.

Работа за задържаните под стража

Съображенията относно работата се отнасят на първо място до затворници, които са били осъдени. Различни съображения се прилагат по отношение на затворници, които са в очакване на съдебен процес. Тъй като те не са признати за виновни за никакво престъпление, те не трябва да бъдат задължавани да работят. Въпреки това, те също могат да страдат от скуката на дългите периоди на монотонност и безделие, понякога в продължение на години. Когато е възможно, те трябва да имат на разположение работа и трябва да бъдат насърчавани да вземат участие. Положението на лицата с наложена мярка „задържане под стража“ са разгледани в глава 16 от настоящия наръчник.

Образователни и културни дейности

Много хора в затвора имат ниско ниво на образование. На значителна част им липсват основни умения за четене и писане.

Ниското ниво на образование е повлияло върху живота им, преди да влязат в затвора, а може и да е изиграло роля за извършването на престъплението. Тъжната действителност е, че за някои хора самият факт, че са в затвора и че трябва да останат на едно място за определен период от време, може да е първата истинска възможност, която те имат, да получат образование.

Важно е също така да се осигурят възможности за културни дейности, наред с по-формалното образование, тъй като това ще осигури допълнителен контекст, в който затворниците могат да развият чувството си за собствена си ценност. Както Специалният докладчик на ООН по право на образование посочва, образованието в затворите е „много повече от инструмент за промяна, то е наложително само по себе си.“ (42)

Какво казват международните инструменти

Всеобща декларация за правата на човека, член 26:

- (1) Всеки човек има право на образование.
- (2) Образованието трябва да бъде насочено към цялостно развитие на човешката личност и засилване на уважението към правата на човека и основните свободи.

Всеобща декларация за правата на човека, член 27:

- (1) Всеки човек има право свободно да участва в културния живот на обществото, да се наслаждава на изкуствата, да участва в научния напредък и да се ползва от неговите достижения.

Основни принципи за отношение към затворниците, принцип 6:

Всички затворници трябва да имат право да вземат участие в културни дейности и образование, насочени към цялостното развитие на човешката личност.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 77:

- (1) Трябва да предвидят мерки за по-нататъшното образование на всички затворници, които могат да имат полза от това, включително и религиозно обучение в страните, където това е възможно. Образованието на неграмотните и младите затворници трябва да бъде задължително и администрацията на затвора следва да обърне на това специално внимание.
- (2) Доколкото това е осъществимо, образованието на затворниците трябва да се интегрира с образователната система на страната, така че след освобождаването им те могат да продължат образованието си без затруднения.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 78:

Трябва да се предоставят развлекателни и културни дейности във всички институции в полза на физическото и психическото здраве на лишените от свобода.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 40:

Всяка институция трябва да разполага с библиотека за използване от всички категории затворници, адекватно заредена както с развлекателни, така и с учебни книги, и затворниците трябва да бъдат насърчавани да се възползват възможно най-много от нея.

Резолюция 1990/20 на Икономическия и социален съвет на ООН говори за образованието в затворите по следния начин:

- (a) Образованието в затворите следва да се стреми към развитие на цялата личност, като се има предвид социалното, икономическо и културно минало на затворника;
- (b) Всички затворници трябва да имат достъп до образование, включително програми за ограмотяване, основно образование, професионално обучение, творчески, религиозни и културни дейности, физическото възпитание и спорт, социално образование, висше образование и библиотеки;
- (c) Трябва да се положат всички усилия за насърчаване на затворниците да участват активно във всички аспекти на образованието;
- (d) Всички, които участват в администрация и управление на затвора, трябва да улесняват и подпомагат образованието, доколкото е възможно;
- (e) Образованието трябва да бъде съществен елемент в режима на затвора; демотивиране на затворници, които участват в

одобрени официални образователни програми, трябва да се избягва;

- (f) Професионалното образование трябва да се стреми към по-голямо развитие на личността и да бъде чувствително към тенденциите на пазара на труда;
- (g) Творчески и културни дейности трябва да имат значителна роля, тъй като те имат специален потенциал да дадат възможност на затворниците да се развиват и да изразяват себе си;
- (h) Когато е възможно, на затворниците трябва да бъде позволено да участват в образование извън затвора;
- (i) Когато образованието трябва да се проведе в рамките на затвора, външната общност трябва да бъде включена възможно най-пълно;
- (j) Трябва да бъдат предоставени необходимите средства, оборудване и преподаватели, за да се даде възможност на затворниците да получат подходящо образование.

Минималните стандартни правила за правораздаване при непълнолетните (Пекинските правила) подчертават особеното значение на образованието за институциите за лишаване от свобода за непълнолетни и са разгледани по-подробно в глава 17 от настоящия наръчник.

Приложение в практиката

Значение на образованието

Образованието не следва да се разглежда като опция към списъка с дейности за затворниците. Вместо това то следва да е в центъра на цялата концепция за използване на периода в затвора като възможност да се помогне на затворниците да пренаредят живота си по положителен начин. На първо място, то трябва да се съсредоточи върху основните умения, така че всеки, който е в затвора за какъвто и да било период от време, да може да бъде научен да чете, да пише и да извършва основни аритметични сметки, които ще му помогнат да оцелее в съвременния свят.

Началното или базисното образование е безплатно за лицата, лишени от свобода, особено за децата, както и за възрастните, които не са получили или завършили пълния цикъл на началното обучение.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, Принцип XIII, 2008 г.

Развиване на цялостната личност

Образованието трябва да отиде много по-далеч от преподаването на тези основни умения. Образованието в пълния му смисъл следва да бъде насочено към развитие на цялостната личност, като се взема предвид социалното, икономическото и културното минало на затвор-

ниците. Следователно то трябва да включва достъп до книги, часове и културни дейности, като например музика, театър и изкуство. Тази форма на дейност не трябва да се разглежда само като развлекателна, а трябва да се фокусира върху насърчаване на затворника да се развива като личност.

Балансирана програма

Това, което е необходимо, е балансирана програма от дейности, които включват професионално образование и обучение по изграждане на умения, описани по-горе в тази глава, образователни и културни дейности, както и физическото възпитание. Всички елементи на тази програма следва да бъдат предоставени в някаква степен във всички затвори, въпреки че точният баланс може да варира между различните хора в зависимост от възрастта, способностите и потребностите на затворниците. Може да се наложи някои затворници, особено по-младите, да получават образование през деня, както когато са в училище. За други то може да бъде осигурено вечер след нормален работен ден. В други ситуации затворниците могат да прекарват половината от деня в труд и половината в образователни дейности. Това не е нещо необичайно, когато няма достатъчно работа, за да бъдат всички затворници заети на пълен ден.

Без загуба на възнаграждението

В предишния раздел на тази глава беше посочено правото на затворниците да получат възнаграждение за извършване на работа. Важно е затворниците да не бъдат наказвани в това отношение за това, че учат. Ако затворниците губят заплащането си при посещаването на образователни часове, това ще бъде важен възпиращ фактор за тях.

Използването на таланта на затворниците

Затворите често са места, където има много неизползван потенциал сред затворниците. Някои от тях могат да бъдат образовани до постигането на високо равнище; някои дори може да са били учители, преди да влязат в затвора. Трябва да се обмисли да се насърчават такива затворници да помогнат с образованието на по-малко способните затворници при подходящ надзор.

Използването на ресурсите на общността

Глава 11 от настоящия наръчник се занимава с важността на това да се гарантира, че затворниците имат колкото е възможно повече контакт с гражданското общество. В тази връзка е важно затворническите власти, когато е възможно, да се възползват от обществените програми, вместо да създават паралелни структури. Добър пример за това е начинът, по който някои пенитенциарни системи предвиждат възможност за учители, които обикновено работят в местните училища и колежи, да работят и в затворите. Съществуват различни методи за постигане на това. Един от тях е пенитенциарната система да сключва договори с местните образователни власти за осигуряване на образование за затворниците. Това придава известна степен на нормалност на образованието в затвора. То също така гарантира,

че затворниците са обучавани според образователното съдържание и методите, използвани в гражданското общество. Освен това ще засили възможността затворниците да продължат образованието си в общността, след тяхното освобождаване.

Затворническите власти могат да поканят местни културни групи да посетят затвора, за да работят заедно с лишените от свобода в подходящи дейности. В някои затвори съществува традиция, при която затворът изгражда отношенията си с местната общност, като кани групи от хора, като например възрастни хора, да посетят затвора, за да бъдат забавлявани от затворниците и служителите чрез концерти и културни развлечения.

Подготовка за освобождаване

Какво казват международните инструменти

Основни принципи за отношение към затворниците, принцип 10:

С участието и помощта на общността и социалните институции, както и зачитане на интересите на жертвите, трябва да се създадат благоприятни условия за реинтеграция на бившия затворник в обществото при най-добрите възможни условия.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 80:

От началото на присъдата на затворник трябва да се обърне внимание на бъдещето му след освобождаването и той трябва да се насърчава и подпомага да запази или да създаде такива отношения с лица или агенции извън институцията, които може да подпомогнат най-добрите интереси на семейството му и собствената му социална рехабилитация.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 81:

- (1) Службите и агенциите, правителствени или други, които подпомагат освободени затворници да се установят отново в обществото, гарантират, доколкото това е възможно и необходимо, че на освободените затворници ще бъдат предоставени подходящи документи и документи за самоличност, ще имат подходящи жилища и работа, на която да ходят, ще са подходящо и адекватно облечени предвид климата и сезона, и ще разполагат с достатъчно средства, за да стигнат до местоназначението си и да се издържат в периода непосредствено след тяхното освобождаване.**

- (2) **Одобрените представители на тези агенции трябва да имат целия необходим достъп до институцията и до затворниците и да участват в консултации по отношение на бъдещето на един затворник от началото на присъдата му.**
- (3) **Желателно е дейностите на тези агенции да бъдат доколкото е възможно централизирани или съгласувани, за да се осигури най-доброто използване на техните усилия.**

Европейски правила за затворите, чл. 103.6:

В цялостния режим на осъдените затворници трябва да съществува и система за отпуски от затвора.

Приложение в практиката

От началото на присъдата

Почти всички затворници в крайна сметка ще бъдат освободени обратно в гражданското общество. Особено за тези, които изтърпяват сравнително кратки присъди, е важно подготовката за това освобождаване да започне още в самото начало на времето им в затвора. Това е в техен интерес и в интерес на гражданското общество, тъй като човек, който има къде да живее, възможност за изкарване на прехраната си и структура за социално подпомагане, ще има по-големи стимули да живее успешно навън.

Затворници, изтърпяващи краткосрочни присъди

В много юрисдикции повечето затворници изтърпяват краткосрочни присъди и ще се върнат в общността доста бързо. Понякога съществува изкушение за затворническите власти да пренебрегват превъзпитанието и поправянето на такива затворници, тъй като те ще бъдат в затвора само за кратко. Ако това се случи, съществува реална опасност, затворниците, излежавачи краткосрочни присъди, бързо да се върнат към престъпния живот и да се връщат обратно в затвора отново и отново. Нуждата от подкрепа в общността трябва да получи висок приоритет.

Затворници, изтърпяващи дългосрочни присъди

Също така трябва да бъдат изготвени специални договорености, за да се подготвят затворниците, изтърпели много дълги присъди, за освобождаване, тъй като техните структури за подкрепа в рамките на общността може да са разрушени или изчезнали, докато те са били в затвора.

Използване на външни организации

Затворническите власти не могат да приготвят затворниците за освобождаване без помощта на други структури, намиращи се в гражданското общество. Правителствени и неправителствени организации, които работят с бивши затворници след освобождаването им, следва да бъдат насърчавани да идват в затворите, за да изградят взаимоотно-

ношения със затворниците преди тяхното освобождаване и да започнат да планират тяхната реинтеграция в обществото.

Различни видове помощ

Почти всички затворници ще се възползват от помощ, която да ги подготви за живота след освобождаването. За някои това може да включва помощ, за да подобрят своята увереност и вярата в себе си. За други – може да бъде помощ при намиране на работа, настаняване, когато напуснат затвора, или да им се предоставят достатъчно пари, за да могат да стигнат до дома си. Колкото по-дълго лицето е прекарало в затвора, толкова по-важни ще бъдат такива програми. Държавните служби, които помагат на безработните или бездомни хора, биха могли да бъдат включени в подпомагането на затворниците при подготовката им за освобождаване. Те могат да включват пробационни и социални служби, религиозни групи и други неправителствени организации.

Използване на специални програми

В много страни се полагат усилия, за да се помогне на хора, които страдат от зависимости, често свързвани с престъпността, като например прекомерната употреба на алкохол или хазарт, или зависимост от наркотици. Когато такива програми вече съществуват в обществото, затворническите власти трябва да ги въведат в затворническата среда, вместо да създават нови такива само за затворниците. През последните години се наблюдава увеличаване на програмите, насочени към конкретни типове затворници, като например извършителите на сексуални престъпления, или програми, чрез които се помага на тези, осъдени за насилствени престъпления, да контролират гнева си и склонността си към насилие.

Краткосрочно освобождаване

Подготовката за освобождаване често включва възможността затворниците да напускат затвора през деня преди реалната им дата на освобождаване. Това може да се използва, за да им се даде възможност да участват в курс или да получават нови умения за работа, понякога на работно място, където могат да продължат да работят след освобождаването си.

Често за затворници, особено за тези, изтърпели дългосрочни присъди, които се връщат вкъщи, е необходима специална подготовка. Тази подготовка може да бъде от съществено значение не само за затворника, но и за други членове на семейството, които са отвикнали техният близък, който е бил в затвора, да присъства в непосредствения семеен кръг. Един от методите за постигане на това е да се позволи на затворника да се връща у дома редовно за по няколко дни наведнъж с приближаването на края на присъдата.

Зачитане на жертвите

Необходимо е да се зачитат чувствата на хората, които са били жертви на престъпления. Случаите, които са привлекли широко обществено внимание, например в малки общности или където е имало насилие

срещу индивидуална жертва или нейното семейство, може да е необходимо да бъде съобщено, когато предстои да бъде освободен даден затворник. Такива случаи трябва да бъдат разглеждани по много деликатен начин. В някои случаи може да не е възможно затворникът да се върне в областта, в която е било извършено престъплението. В такива случаи се осигуряват алтернативни договорености, за да бъдат зачетени нуждите на жертвата и на бившия затворник. Някои затворници, като тези, които са изтърпели дълги присъди, или тези, които все още се считат за заплаха за обществото, биха могли да получат условно освобождаване или условно предсрочно освобождаване, което означава, че те ще бъдат подложени на официално наблюдение в общността.

Рамката*Правото на
семеен живот*

Хората, които са изпратени в затвора, губят правото си на свободно придвижване, но запазват други права като човешки същества. Едно от най-важните от тях е правото да се свързват със своите семейства. Освен че това е право на затворника, то е също толкова право на членовете на семейството, които не са в затвора. Те запазват правото си на контакт със своя баща или майка, син или дъщеря, брат или сестра, които са били изпратени в затвора. Пенитенциарните администрации носят отговорност за това да гарантират, че тези взаимоотношения могат да се поддържат и развиват. Осигуряването на всички нива на комуникация с близки членове на семейството трябва се основава на този принцип. От това следва, че загубата или ограничаването на семейните посещения не трябва да се използва като наказание при никакви обстоятелства.

Основните международни инструменти за правата на човека са много конкретни относно универсалните права по отношение на тези въпроси:

Всеобща декларация за правата на човека, член 12:

Никой не трябва да бъде подлаган на произволна намеса в личния му живот, семейството, жилището и кореспонденцията...

Международен пакт за граждански и политически права, член 23:

Семейството е естествената и основна клетка на обществото и има право на закрилата на обществото и държавата.

Тези права се прилагат и за затворниците. През 1979 г. Европейският съд по правата на човека постановява, че затворниците имат право да сключват брак, докато са в затвора. (43)

Очакването трябва да бъде, че следва да се предвидят възможно най-добрите условия, за да се улесни запазването на контакта между затворниците и техните семейства. Това очакване произтича не само от отстояването на правото на семеен живот в международните актове за правата на човека, но и от член 10 от МПГПП.

“ *Всяко лице, лишено от свобода, има право на хуманно отношение и на уважение на присъщото на човешката личност достойнство.*

Осигуряването на най-добрия възможен достъп до семейството трябва да бъде част от система, която прилага хуманно отношение към затворниците.

Близост до дома

Придаването на значение на поддържането на контакт със семейството поставя някои изисквания пред затворническите власти. На първо място, това оказва влияние върху организацията на пенитенциарната система и е аргумент за това, че областта, в която се намира домът на затворника, е основен определящ фактор при вземането на решение за това в кой затвор трябва да бъдат изпратени затворниците. Това има културни последици за затворника и също така означава, че ще бъде по-лесно за семействата да пътуват, за да посещават члена на своето семейство. Като се има предвид, че много затворници идват от маргинализирани и бедни семейства, разходите, свързани с пътуване на дълги разстояния, може да означават, че няма да бъде възможно семействата да ходят на посещения, ако затворът е на голямо разстояние от района, където семейството живее. В държави, където затворниците зависят от членове на семейството, за да получават дрехи, храна, лекарства и други необходими вещи, близостта им до дома е от особено значение.

Домашен отпуск

Също така трябва да се положат усилия, за да се установи и да се разработи система, която позволява на затворниците да посещават семействата си у дома за кратки периоди. Ако няма заплахата за сигурността и безопасността на обществеността или на други членове на семейството, на затворниците трябва да бъдат разрешени домашни посещения по разпоредби за временно освобождаване. Тези домашни посещения са особено подходящи за затворници, които изтърпяват кратки присъди, както и за такива, които изтърпяват дълги присъди и приближават датата си на освобождаване. Необходимо е да се признае, че ще има случаи, в които би било много неразумно да се позволи затворниците да напуснат затвора за кратък период от време, за да посетят семействата си преди края на своята присъда. Решения от такъв характер следва да се основават на внимателната индивидуална оценка на риска, подобно на описаната в глава 5 от настоящия наръчник.

Семейни свиждания

Членовете на семейството и приятелите следва да имат възможност да посещават затворници в затвора. Тези посещения трябва да се провеждат в условия, които са толкова естествени, колкото позволява средата на затвора. Следва да бъде позволена толкова интимност,

ВРЪЗКА С ВЪНШНИЯ СВЯТ

колкото е възможно. Никога не бива да се забравя, че свижданията, особено с близки членове на семейството, не следва да се считат за привилегии, а по-скоро за основно човешко право. Всяко ограничение на тяхната честота или на условията, при които те се осъществяват, трябва да бъдат мотивирани за всеки отделен случай. Презумпцията трябва да бъде да се увеличат максимално свижданията и да се позволят възможно най-благоприятните условия.

Жените и техните деца

Жените, лишени от свобода, се нуждаят от особено внимание, защото в повечето общества те са тези, които поемат основната отговорност за грижите за децата, а лишените от свобода майки често са отделени от своите деца. Когато майките са в затвора, обикновено те ще бъдат силно загрижени относно ангажиментите, направени за благо на техните деца. Децата им също ще бъдат разтревожени и дезориентирани. Както по отношение на благосъстоянието на майката и детето, така и за безпрепятственото функциониране на затвора, персоналът на затвора трябва да положи всички усилия, за да им помогне и да гарантира, че могат да бъдат направени специални договорености за запазване на връзките между майките и децата. Този въпрос е описан по-подробно в глава 18 от настоящия наръчник.

Непълнолетните и техните родители

Уязвимият статут на непълнолетните и младите затворници изисква също така да се обърне внимание на това как да се запазят взаимоотношения, които биха могли да им осигурят физическа или морална подкрепа и окуражаване. Посещенията от родителите са особено важни. Този въпрос също е разгледан в глава 17 от наръчника.

Отношение към посетите- лите

Отношението към семействата и другите посетители при пристигането им в затвор често е добра мярка за това колко добре е управляван затворът. Това също така е от голямо значение за затворника и следователно, може да има положително или отрицателно въздействие върху сигурността и стабилността в затвора.

Писма и теле- фонни обаж- дания

Формите на контакт, различен от семейни свиждания, също са важни. Затворниците следва да имат възможност да изпращат и получават кореспонденция толкова свободно, колкото е възможно, и, когато е възможно, да правят и да получават телефонни обаждания.

Достъп до материали за четене, теле- визия и радио

Затворниците също трябва да могат да бъдат в крак със събития, които се случват в гражданското общество, както в общностите, от които те произлизат, така и в останалата част от света. Това е начин за намаляване на аномалията на опита в затвора, а също и начин да се гарантира, че затворникът няма напълно да се откъсне от общността, към която той или тя ще се върне след освобождаването си. Поради тези причини затворниците трябва да имат достъп до книги, вестници, списания, радио и телевизия, където е възможно.

ВРЪЗКА С ВЪНШНИЯ СВЯТ

Чуждестранни затворници

Все по-често в много юрисдикции има голям брой затворници – чужди граждани. Всички горепосочени съображения се прилагат също и за тях. Затворническите власти трябва да признаят необходимостта от специални мерки, за да се гарантира, че тази група от затворници няма да загуби контакт със своите семейства и със собствената си култура. Този въпрос е разгледан по-подробно в следващата глава от настоящия наръчник.

Посещения, писма, телефонни обаждания

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 37:

На затворниците трябва да се позволява под необходимия надзор да общуват със семейството си и с доверени приятели, на редовни интервали, както по пощата, така и чрез свиждания.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 79:

Специално внимание трябва да се обърне на поддържането и подобряването на отношенията между затворника и семейството му, когато такива са желателни в интерес на двете страни.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 18:

Разговори между задържано или лишено от свобода лице и неговия адвокат могат да бъдат наблюдавани от служители на правоохранителни органи, но не трябва да бъдат чувани от тях.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 19:

Задържано или лишено от свобода лице има право на свиждания и да кореспондира, по-конкретно, с членове на семейството си и му се дава адекватна възможност да общува с външния свят, при разумни условия и ограничения, предвидени в закон или в подзаконови нормативни актове.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 20:

Ако задържано или лишено от свобода лице поиска, при възможност се настанява в място за задържане или лишаване от свобода, близко до обичайното му място на пребиваване.

Приложение в практиката

Поддържане на семейни и лични връзки чрез свиждания

За да зачитат затворническите власти универсалното човешко право на семеен живот и ако желаят да насърчат затворниците да признаят задълженията, които те все още имат към съпрузите, родителите и децата, трябва да бъдат взети мерки за осигуряване на свиждания, които отчитат нуждата на семействата да посещават този член, за разумни периоди от време, с осигуряване на някаква степен на неприкосновеност на личния живот, която не отслабва законовите изисквания за сигурност. Семейните посещения, описани по-долу, се приближават най-много до посрещането на тази нужда.

Семейни свиждания

В редица юрисдикции съществуват договорености за това, което често се нарича семейни свиждания или дълги посещения. Те могат да приемат различни форми. В Източна Европа и Централна Азия много затвори и колонии имат група от малки апартаменти в периметъра на затвора, където посетителите могат да живеят за периоди до 72 часа с члена на семейството, който е в затвора. Типичното споразумение може да включва обща кухня, всекидневна и тоалетни / хигиенни помещения за до шест семейства максимум, заедно с редица малки помещения с една или две спални за всяка група. Затворници, които покриват изискванията, могат да имат посещения в тези звена до четири пъти годишно. Често ще има трима или четирима посетители в даден момент; те могат да включват съпруга/съпруг или партньор, родител, баба или дядо, деца или братя и сестри. В Канада и някои системи на затворите в Съединените американски щати са осигурени подобни съоръжения, често под формата на мобилен дом, заобиколен от дървена ограда за неприкосновеност на личния живот, които се намират в рамките на периметъра на затвора. Включените затворници са длъжни да се показват в определено време всеки ден за проверки на сигурността. Посещения като тези не могат да бъдат описани като нормален семеен живот, но те създават среда, в която членовете на семейството могат да укрепят връзките си с този член, който е в затвора.

“ В Раджастан и някои други щати в Индия са били създадени отворен тип затвори за затворници с дългосрочни присъди, които са излежали част от присъдата си и са доказали, че не са опасни. Те могат да живеят в тези затвори в индивидуални жилища със своите семейства и да ходят на работа или в областта на селското стопанство, или в рамките на други дейности в квартала. Осигурени са учебни и други съоръжения за членовете на семейството на затворниците. (44)

Гари Хил, Ценността на отворения тип затвори в Индия, 2008 г.

Съпружески свиждания

Семейните свиждания, описани по-горе, са различни от съпружеските свиждания, които са разрешени в някои западноевропейски юрисдикции, включително Дания, Швеция, Нидерландия и Испания. Те позволяват на затворниците да бъдат посетени от един човек, обикновено съпруг или дълготраен партньор, за срок до три часа. Двойката прекарва посещението самостоятелно в малко отделение, което съдържа едно легло и душ, с други санитарни помещения. Не толкова формална версия на тези посещения се среща в много латиноамерикански затвори, където правилото е, че през уикенда за затворници от мъжки пол има семейни свиждания. Същото важи и за жените, лишени от свобода, в някои места, но не за всички. Такива посещения обикновено се провеждат в самите килии, като често се закачат чаршафи и одеяла, за да се създаде някакво лично пространство.

Публични свиждания

Няма да бъде възможно от практическа гледна точка да се позволят частни семейни свиждания за всички затворници по всяко време. В някои страни посещенията в затворите се провеждат в големи стаи, специално предназначени за тази цел. Тези помещения трябва да бъдат разположени по такъв начин, че да се балансират законните нужди на сигурността спрямо необходимостта да се запазят семейните връзки. Нормата трябва да бъде, че затворниците и техните посетители могат да говорят директно един с друг, без никаква физическа бариера. Това може да бъде през маса или бюро. Затворникът не трябва да бъде възпрепятстван да докосва своите посетители, освен ако няма конкретни основания да се забранява това. Това е особено важно, когато посетителят е дете, дошло да посети своя родител. В някои страни посещенията са ограничени до 15-минутен разговор между затворник и посетител, стоящи от двете страни на стена и говорещи през решетка. В такива затвори често има поле за подобряване на условията на посещенията на неголяма цена, чрез използване част от терена на затворите като зона за посещения и предоставяне на пейки и покрити пространства.

Правила за свижданията за задържаните под стража

Правото на контакт със семейството и приятелите важи за затворници, които са в очакване на процес, както и за тези, които са били осъдени. Ще има случаи, при които е налице реална опасност затворник, който е в очакване на процеса, да се стреми да повлияе на потенциалните свидетели по делото или да предаде информация за случая на трети лица. Поради тези причини ще трябва да бъдат поставени ограничения върху условията за свиждане. Всеки случай трябва да бъде решен въз основа на наличните доказателства. Затворническите власти не трябва да отстъпват пред исканията на разследващата полиция или органите на прокуратурата да ограничи условието за посещения за задържаните под стража просто като средство за оказване на натиск върху тях да признаят вината си. Този въпрос е описан по-подробно в глава 16 от настоящия наръчник.

Претърсване на посетители

Необходимо е да се признае, че в затворническата среда винаги ще съществува опасност някои посетители да се опитат да внесат незаконни вещи на посещенията затворник, включително наркотици или оръжия. С цел предотвратяване на това трябва да се прилагат разумни мерки за сигурност. Може да бъде необходимо например затворниците да бъдат претърсвани преди и след свиждане. Също така може да се наложи посетителите да бъдат претърсени преди да влязат в зоната за посещения. Възможно е да се вземат мерки, които да отговарят на всички нужди за сигурност, докато в същото време са чувствителни към необходимостта от зачитане на личния живот на посетителите.

Последиците от този проблем са посочени в глава 7 от настоящия наръчник

Затворени или безконтактни свиждания

Дори и след като са били взети всички необходими предпазни мерки, малък брой затворници и посетители все пак ще направят всичко възможно, за да нарушат сигурността. В тези случаи може да е необходимо да има физическа бариера между затворника и посетителя; това често се описва като затворени или безконтактни посещения. Типичната мярка ще бъде панел от засилено стъкло, за да се предотврати контакт, и предвиден телефон, за да позволи разговор. Ако тези ограничения трябва да бъдат прилагани за един затворник за какъвто и да било период от време, ще бъде неизбежно нормалните взаимоотношения да бъдат поставени под нарастващо напрежение. Поради тази причина тези ограничения следва да се прилагат само когато е абсолютно необходимо. Те не трябва да се прилагат автоматично към групи затворници, като например всички тези, които очакват съдебен процес, или тези в затвори с високо ниво на сигурност. Във всеки случай трябва да има форма на индивидуална оценка на риска, както е описано в глава 7 на наръчника, която следва да се основава на съображения за сигурност и не трябва да се използва като форма на наказание или ограничение. Необходимостта от тези

ВРЪЗКА С ВЪНШНИЯ СВЯТ

ограничения във всеки случай трябва да се преразглежда на редовни интервали.

Провеждане на видеоконферентни разговори

В редица юрисдикции в момента съществуват договорености да се даде възможност на затворниците да говорят със своите семейства чрез видео връзка. Това е полезно като допълнително улеснение, когато затворникът е задържан далеч от дома или когато членовете на семейството на затворника изпитват затруднения да стигнат до затвора. Използването на такава технология не трябва да се превръща в заместител на прекия контакт между затворника и неговото семейство.

“ В центъра за настаняване преди освобождаване за жени Борония, в който са настанени една четвърт от всички жени затворници в Западна Австралия, има система за теле-посещения за жени, които се намират далеч от родните си места. (45)

Доклад за мисията на Международния център за изследване на затворите, 2008 г.

Посещения от доброволци

Поради различни причини може да има много затворници, които нямат семейство или приятели, които да ги посещават. Това може да се дължи на обстоятелствата, при които те са живели преди лишаването си от свобода, или защото от тях са се отрекли като резултат от естеството на извършеното от тях престъпление. В такива случаи властите в затвора трябва да обмислят създаването на система за доброволци от местната общност, които да посещават тези затворници редовно, за да им помагат да поддържат контакт с обществото навън.

Ползи за затвора

Всички аргументи, разглеждани досега, са свързани с правата на затворниците и техните семейства да им бъде позволено да поддържат отношения, които са възможно най-нормални. Също така попада в рамките на оперативните интереси на администраторите на затворите да гарантират, че това се случва. Затворници, които са в състояние да поддържат добър контакт със своите семейства, ще имат по-голям стимул да спазват обичайните правила и разпоредби на живота в затвора. Те също така е вероятно да бъдат в състояние да решават практически и други вътрешни проблеми, които им причиняват безпокойство. Персоналът също ще научи повече за аспектите на поведението, живота и характера на затворниците извън пределите на затвора, което ще им помогне да се отнасят към всеки затворник като към индивид. Накратко, вероятно е добрите помещения за посещения да помогнат на затвора да функционира добре по много различни начини.

Писма

Съществуват и други форми на комуникация със семейството и близки приятели освен посещенията. Една от най-важните от тях е чрез писма. В много юрисдикции затворниците имат право да изпратят

минимален брой писма за сметка на държавата, като плащат цената на пощенските разноски за всички допълнителни писма, които желаят да изпратят. Като цяло, няма оперативна необходимост да се поставят каквито и да било ограничения върху броя на входящите писма, които може да получи един затворник.

Цензуриране или четене на кореспонденцията на затворниците

До съвсем неотдавна е съществувала традиция в някои затвори цялата кореспонденция от и до затворниците да бъде цензурирана от персонала. Съществували са две главни основания за това. Първото е, че затворниците биха могли да обсъждат планове за бягство или други заплахи за сигурността със своите кореспонденти. Второто е, че това е полезен начин за персонала да прихване някоя лоша новина, например за смърт или за разпадането на брак. Сега по принцип се приема, че не съществува оперативна обосновка от съображения за сигурност за цензуриране на цялата поща. Изключително малко вероятно е, например един затворник, който планира бягство, да бъде достатъчно глупав, че да посочи това в писмо. В същото време се приема, че затворниците имат същото право като други хора директно да получават семейни новини, независимо добри или лоши. За тези затворници, които са били оценени като висок риск за сигурността, може да се наложи да се цензурира входящата и изходящата кореспонденция, а също и да имат списък на одобрените кореспонденти. За други затворници не би трябвало да е необходимо да се цензурира кореспонденцията непрекъснато. В повечето случаи е вероятно да бъде достатъчно четенето на случаен принцип или четенето на части от писмата.

Проверка за забранено съдържание

Властите имат право да се уверят, че входящата кореспонденция не съдържа материал, който е забранен, като оръжия или наркотици. Добра практика в някои страни е, че цялата входяща кореспонденция се отваря в присъствието на затворника, към когото е адресирана. Служителят проверява дали пликът не съдържа нещо, което е забранено, и след това подава писмото на затворника, без да го чете.

Телефонни обаждания

В много системи на затворите сега е възможно затворниците да правят или да получават телефонни обаждания. Логистичните договорености се различават в различните държави. В някои случаи лицето, което получава обаждане от затворника, трябва да се съгласи да поеме разходите за обаждането. Това може да бъде много скъпо, тъй като подобни разговори се таксуват обикновено на по-висока цена, отколкото нормалните повиквания. В други системи на затворите затворниците могат да закупят специални телефонни карти, които понякога позволяват да се извършват повиквания само до одобрени телефонни номера. Телефонните разговори стават особено важни, когато затворникът е задържан на много километри от дома и е трудно за семейството му да го посещава.

Мониторинг и записване на обажданията

Както при писмата, ще има нужда да се поддържа баланс между правото на неприкосновеност на личния живот на затворника и неговото или нейното семейство, от една страна, и законните нужди на сигурността, от друга. Като се има предвид непосредствеността на комуникацията по телефона, затворническите власти трябва да бъдат сигурни, че затворниците не използват телефонните обаждания, за да организират незаконни дейности, като например внасяне стоки в затвора или организиране на опити за бягство. В някои страни това се прави чрез записване на всички разговори и запазване на записите за определен период от време. Единствените телефонни разговори, които се слушат от персонала по време на тяхното провеждане, са тези от или към затворници, които са били оценени като представляващи висока степен на риск.

Електронна поща

“ ... затворническите власти трябва да внимават за факта, че съвременните технологии предлагат нови начини за комуникация по електронен път. С тяхното развитие се появяват и нови техники за контролирането им и може да бъде възможно да се използват по начини, които не заплашват безопасността или сигурността. (46)

Коментар относно Препоръка Rec(2006)2 на Комитета на министрите до държавите-членки относно Европейските правила за затворите, 2006 г.

Някои пенитенциарни администрации позволяват на затворниците да имат достъп до други форми на комуникация, включително електронна поща.

“ Федералното бюро за затворите в Съединените американски щати е въвело форма на електронна поща за затворниците. Компютърната система Trust Fund Limited Inmate (TRULINCS) предоставя възможности за изпращане и получаване на електронни съобщения без достъп до интернет. Затворниците могат да изпращат и получават електронни съобщения само от физически лица от техния списък с одобрени контакти. Ако персоналът одобри искането на затворника за обмяна на електронни съобщения, системата генерира съобщение до това лице, с което го информира относно искането и дава на бъдещия контакт възможност да приеме или отхвърли искането и всички бъдещи електронни съобщения от този конкретен затворник. (47)

От уеб страницата на Федералното бюро за затворите

Контакти с правни и професионални съветници

За някои затворници, особено чуждестранни граждани, това може да е единственият надежден и евтин метод за поддържане на контакти с техните семейства.

В допълнение към достъпа до семейството и приятелите, затворниците често се нуждаят от достъп до адвокати и други професионални лица, включително членове на неправителствени организации и наблюдатели на правата на човека. Посещенията и комуникацията с тези лица попадат в собствена категория. Това е особено важно за задържаните под стража и тези осъдени затворници, които все още са ангажирани в съдебния процес. В такива случаи затворническите власти трябва да обмислят много внимателно обосновката за всяко предложено ограничаване на достъпа, което би могло да навреди на защитата на затворника или обжалването му. Добрите основания за такива ограничения вероятно ще бъдат много малко.

При вземане на мерки за посещения от професионални съветници неприкосновеността на личния живот ще бъде важно съображение. Нормално е например такива посещения да се провеждат без присъствието на персонала. Също така трябва да има особена чувствителност относно претърсването на официалната кореспонденция и материалите, пренасяни от или изпращани от такива посетители. Някои от тези проблеми се разглеждат в глава 16 от настоящия наръчник

Достъп до материали за четене, телевизия и радио

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 39:

Затворниците трябва да бъдат осведомявани редовно за най-важните новини чрез четене на вестници, периодични или специални институционални публикации, чрез слушане на безжично предаване на данни, чрез лекции или чрез каквито и да било други подобни средства, разрешени или контролирани от администрацията.

Приложение в практиката

Редовен достъп до външна информация

Освен да поддържат контакт със семейството и приятелите си, затворниците трябва да бъдат могат да се осведомяват за събитията в останалата част от света. Поради тази причина те трябва да имат редовен достъп до вестници, радио и телевизия. Не съществува оперативна причина, освен в изключителни случаи, да се цензурира достъпът до

ВРЪЗКА С ВЪНШНИЯ СВЯТ

медиите. Нито трябва да има някаква морална цензура извън тази, каквато е нормата в страната.

Интернет

Затворническата администрация ще трябва да обмисли внимателно предоставянето на достъп до интернет. Той може да бъде важен източник на информация за външния свят, но може също така да предоставя възможност за неподходяща дейност.

Светът извън затвора

Достъпът до различна външна информация е важен, защото помага на затворниците да осъзнаят, че все още има свят извън стените и оградите на затвора, към който те един ден ще се върнат. Осъзнаването на това, което се случва във външния свят, може да помогне на затворниците да се държат по един по-нормален начин, докато живеят в затворения свят на затвора. За дългосрочните затворници достъпът до телевизия, в частност, ще им позволи да поддържат някакъв контакт с много бързите промени, които могат да се случват в обществото извън затвора.

Увеличаващ се брой чужди граждани

Конкретните трудности, пред които са изправени чуждите граждани

В системите на затворите във всички региони на света има голям брой чуждестранни затворници. С голямата географска мобилност техният брой се увеличава в много страни. Терминът „чуждестранни затворници“ обхваща широк кръг от хора. Той се отнася и за тези, които идват от родната си страна, а след това са осъдени и изправени в затвора в друга държава. Той може да се прилага за тези, които са имали сериозни отношения със страната, в която са затворени, и могат да бъдат постоянно пребиваващи, но да нямат гражданство на тази държава. Може да се отнася и за тези, които са затворени не въз основа на наказателното право, а по имиграционни причини. Положението на задържаните като незаконни мигранти не е описано поспециално в настоящия наръчник, въпреки че рамката на човешките права се отнася за всички хора, които са лишени от свобода.

Всички права, представени в този наръчник, се прилагат по същия начин за затворници, които не са граждани на страната, в която са задържани. Международната рамка за правата на човека обаче също признава специфичните трудности на чуждестранните затворници и изисква да се предприемат мерки за предотвратяване на дискриминацията и за посрещане на техните специфични нужди.

Право на дипломатическа помощ

Задържането в затвор в чужда страна може да доведе до редица проблеми за задържаното лице, които не могат да бъдат решени от затворническата администрация и служителите на затворите трябва да гарантират, че зачитат правото на чуждестранните затворници да получават помощ от дипломатическите представители на страната си, както е посочено във Виенската конвенция за консулските отношения. Когато са изпратени в затвор в страна, където нямат дипломатически представител, на чуждестранните затворници трябва да им бъде позволено да общуват с тези дипломатически представители, които представляват тяхната родна страна.

Договори за трансфер

Редица държави са страни по договори за трансфер, които позволяват затворниците да изтърпяват присъдата си в родната си страна. Когато тези договори са в сила, администрацията на затворите трябва да положи всички усилия, за да помогне на затворниците, които желаят да упражнят правата си съгласно тези договори.

Какво казват международните инструменти

Виенска конвенция за консулските отношения, член 36:

1. За улеснение изпълнението на консулските функции по отношение на гражданите на изпращащата държава:
  - (a) Консулските длъжностни лица могат свободно да влизат във връзка с гражданите на изпращащата държава и да ги посещават. Гражданите на изпращащата държава имат същата свобода да се свързват с консулските длъжностни лица на изпращащата държава и да ги посещават.
  - (b) Компетентните органи на приемащата държава са длъжни, ако заинтересуваното лице поиска това, незабавно да уведомяват консулството на изпращащата държава, че в границите на неговия консулски окръг гражданин на тази държава е арестуван, намира се в затвор или му е определена мярка за неотклонение „задържане под стража“, или е задържан под друга форма. Всяко съобщение, отправено до консулството от арестувано, намиращо се в затвор или задържано под стража като мярка за неотклонение, или задържано под друга форма лице, трябва да бъде незабавно предадено от посочените органи. Тези органи трябва незабавно да уведомяват заинтересуваното лице за правата, които то има по тази буква.
  - (c) Консулските длъжностни лица имат право да посещават гражданин на изпращащата държава, който се намира в затвор, под стража или е задържан под друга форма, да разговарят и да кореспондират с него и вземат мерки за процесуалното му представителство. Те също така имат право да посещават който и да е гражданин на изпращащата държава, намиращ се в затвор, под стража или е задържан в техния окръг в изпълнение на присъда. Обаче консулските длъжностни лица трябва да се въздържат да предприемат действия от името на гражданин, който се намира в затвор, задържан под стража като мярка за неотклонение или е задържан под друга форма, ако той изрично възразява против това.
2. Правата, посочени в точка 1 на този член, трябва да се упражняват в рамките на законите и правилниците на приемащата държава, като тези закони и правилници обаче трябва да позволяват пълното осъществяване на целите, за които са предназначени правата, предоставени в съответствие с този член.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 38:

- (1) На затворниците, които са чужди граждани, се разрешават разумни условия за комуникация с дипломатическите и консулските представители на държавата, към която принадлежат.

- (2) На затворниците, които са граждани на държави без дипломатическо или консулско представителство в страната и бежанци или лица без гражданство, се позволяват подобни възможности да комуникират с дипломатически представител на държавата, която се заема с техните интереси, или всеки национален или международен орган, чиято задача е да защитава такива лица.

Приложение в практиката

Ролята на дипломатическите служители

Този контакт с дипломатическите служители следва да бъде поверителен. Дипломатическите служители имат право да организират процесуално представителство за своите граждани. Чуждестранните затворници имат право да отказват контакт с дипломатическите служители, ако желаят. Чуждестранните затворници могат да не желаят да се свържат със своите дипломатически представители, защото предпочитат да запазят информацията за лишаването си от свобода от семействата си, или не вярват особено в услугите, предоставяни от техните дипломатически служители.

На чуждестранните затворници, които са бежанци, трябва да се помага да общуват със съответната международна организация, която се занимава с бежанците.

“ ... Лицата, лишени от свобода в държава-членка на Организацията на американските държави, на която те не са граждани, следва да бъдат информирани без забавяне и във всеки случай, преди те да могат да направят изявление пред компетентните органи, за правото им на консулска или дипломатическа помощ и да поискат консулските или дипломатическите власти да бъдат уведомени за тяхното лишаване от свобода незабавно. Освен това, те имат право да общуват със своите дипломатически и консулски власти свободно и насаме.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, Принцип V, 2008 г.

Не се допуска дискриминация на основата на националност

Културна и социална изолация

Отношението към чуждестранните затворници от страна на администрацията на затвора не трябва да бъде дискриминационно по какъвто и да било начин. Чуждестранните затворници могат да изпитват трудности с езика, социална и културна изолация, които изискват

ЧУЖДЕСТРАННИ ЗАТВОРНИЦИ

затворническите власти да предприемат специални мерки, за да им помогнат. Фактът, че те са чужденци, не трябва да се използва като основание за ограничаване на достъпа им до програмите, които обикновено се предоставят на затворниците.

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 6(1):

Следните правила се прилагат безпристрастно. Не се проявява дискриминация на основата на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение.

Приложение в практиката

Езикови нужди

Чуждестранните затворници ще бъдат поставени в неравностойно положение, ако не могат да общуват с властите и не могат да разберат какво се случва около тях. Следователно администрацията на затвора трябва да гарантира, че те имат достъп до преводачи и че, доколкото е възможно, основните документи, които един затворник трябва да разбере, са на разположение на езиците, които чуждестранните затворници могат да четат. Особено важно е материалите, определящи правата на затворниците, системата на задържане и начините за оплакване и обжалване на решенията, взети от властите, да бъдат на разположение за чуждестранните затворници на език, който те разбират. Винаги, когато е възможно, на такива затворници трябва да бъде разрешаван достъп до вестници и списания на техния собствен език.

Процедури за постъпване в затвора

Постъпването в затвора в чужда страна може да бъде особено трудно и объркващо за чуждестранен затворник. Администрацията на затворите се е опитвала да се справи с този проблем по различни начини, например като е канила сънародници на затворника, които да помогнат при постъпването в затвора, чрез организиране на специална брифинг сесия или създаване на нарочно видео на редица чужди езици.

Разпределяне

Чуждестранните затворници могат да бъдат изолирани от основната група на затворниците заради своя език и култура. В някои страни чуждестранните затворници, които говорят един и същи език или произлизат от една и съща страна, се настаняват заедно в един и същ затвор или част от затвора, така че могат да се подкрепят взаимно. Ако това се направи по хуманитарни причини, може да бъде приемливо решение, но ако води до това чуждестранните затворници да получават по-лоши условия в местата за настаняване, тогава е неприемливо.

Равен достъп до програми и услуги

Чуждестранните затворници не трябва да бъдат дискриминирани, защото не са граждани на държавата, в която са задържани. От тях не трябва да се изисква да плащат за лечението си в затвора на основание, че не са правили вноски в държавната осигурителна система. Когато в страната се използва система за отпуск от затвора, такъв не трябва да бъде отказван на чуждите граждани само защото нямат дом, в който да отидат. Неправителствените организации и организациите на гражданското общество могат да осигурят общежития и приюти за тях, докато те са в домашен отпуск. Не трябва и да им бъде отказван достъп до реинтеграционни дейности поради вероятността да бъдат депортирани в края на присъдата си и следователно тяхната реинтеграция да не представлява проблем за страната, в която те са затворени.

Връзка със семействата

За много от тези затворници ще има много малка или никаква възможност да получават посещения от роднини или приятели. Затворническите власти трябва да вземат специални мерки, за да им позволят да поддържат връзка със семействата си. Това може да бъде чрез позволяване на допълнителни писма с безплатни пощенски разходи или чрез предоставяне на достъп до електронни комуникации.

В случаите, когато затворническите правила изискват да се проверява входящата и изходяща поща, трябва да бъдат намерени преводачи, които могат да четат на езиците на затворниците. Такива затворници трябва да бъдат в състояние да провеждат периодични телефонни разговори със семействата си за сметка на администрацията.

Те не трябва автоматично да бъдат изпращани в затвор в най-отдалечената част на страната, защото се предполага, че няма да получават никакви посещения от семейството си. Ако семейства могат да пътуват от друга държава, за да посещават член на семейството си в затвора, тези посещения е вероятно да се случват по-рядко, отколкото за местните затворници. В тези случаи затворническите власти трябва да вземат предвид разстоянието, което гостите са пропътували. Например могат да бъдат разрешени целодневните посещения или посещенията да бъдат разпределени в продължение на няколко последователни дни.

“ В Швеция затворът с високо ниво на сигурност Кумла си сътрудничи с местната църква, така че посетителите на чуждестранните затворници, които имат нужда да останат да спят в Кумла, могат да го направят за около 10 [крони] на нощ. Затворници, които имат семейства в чужбина, получават специално внимание в Кумла. Обикновено на посетител на затворник се разрешава да прави посещения два дни подред. Посетителите от чужбина обаче могат да посещават своите близки до десет последователни дни, а след това, след прекъсване от четири дни, могат да се върнат за посещение от още десет последователни дни. (48)

Anton van Kalmthout et al, Чужденците в европейските затвори, 2007 г.

Обучение на персонала

Ще бъде необходимо специализирано обучение по многообразие, за да бъде подпомогнат персоналът и да се гарантира, че не преобладават дискриминационните нагласи. Полезно е наемането на членове на персонала, които говорят езиците на затворниците, или може да се осигури езиково обучение.

Чужденки, лишени от свобода

В затворите на някои държави има групи от жени, лишени от свобода, често с беден произход, които са били убедени да пренесат нелегално наркотици от друга страна. На такива жени често се дават дълги присъди и те могат да страдат особено поради отделянето им от малките им деца. Следва да се предвидят специални мерки за удовлетворяване на нуждите им и да им се помогне да поддържат връзка с децата си.

Организации на гражданското общество

Организациите на гражданското общество, по-специално тези, свързани с общността, от която чуждестранните затворници идват, са от особено значение за подпомагане на администрацията на затвора да изпълнява задължението си да се отнася към затворниците по хуманен начин. Когато семейните посещения са невъзможни, граждани от страната на произход на затворника могат да посещават затворниците и да спомагат за преодоляване на изолацията. Такива организации също могат да помогнат, като осигуряват материали за четене на езика на затворника. В много случаи контактът с дипломатическия представител на затворника може да е труден или рядък. Затворническите власти също трябва да преценят дали има и други чужди граждани в местната общност, които биха могли да правят доброволни посещения, което ще позволи на тези затворници да запазят някакъв контакт със собствената си култура.

Рамката*Честно и справедливо управление на затворниците*

От съществено значение е всички затвори да се управляват по честен и справедлив начин, който се възприема от всички участващи страни като такъв. Затворът е общност с правила и норми, които се прилагат по различни начини към всички заинтересовани лица, персонал, затворници и посетители. Тъй като той има йерархична структура, е особено важно нейните разпоредби да бъдат разбирани и следвани от всички, а не само от затворниците.

Ясни процедури за молби и жалби

Ако има ясен набор от процедури, които да гарантират, че решенията се вземат правилно, ще има по-малка нужда от сложни правила за справяне с последствията от лошото вземане на решения. Тъй като се очаква затворниците да спазват правилата на затвора и в крайна сметка тези на обществото отвън, към което трябва да се върнат, е важно правилата да се изпълняват честно и справедливо. От време на време затворниците са склонни да виждат елемент на несправедливост в начина, по който се отнасят към тях, индивидуално или в група. Това ще се случи дори и в най-добре управляваните затвори. Важно е да има набор от процедури, които позволяват на затворниците да отправят молби, както и такива за регистриране на всички техни жалби. Тези процедури трябва да бъдат ясно изложени, така че да могат да бъдат разбрани както от затворниците, така и от персонала, който се занимава пряко с лишените от свобода.

Подаване на жалби на различни нива

В първия случай затворниците трябва да бъдат в състояние да повдигнат всеки въпрос, който се отнася до тях, пред членовете на персонала, които са техни преки надзорници. Ако въпросът не може да бъде разрешен на това ниво, трябва да има възможност за отнасяне на молбата или жалбата пред органите, които отговарят за затвора. Ако въпросът все още не може да бъде разрешен, затворникът трябва да има право на достъп до по-висш орган извън затвора. Много от администрациите на затворите също предлагат паралелна външна система, чрез която могат да бъдат подавани молби и жалби. Те могат да включват местни органи за мониторинг, омбудсмани и местни и национални политици.

Предотвратяване на виктимизацията на тези, които се оплакват

В затвора съществува положение, според което тези, които се оплакват, живеят под контрола на тези, за които се отнасят много от техните оплаквания. При тези обстоятелства често може да не бъде в интерес на затворниците да подават жалби, независимо колко съществени са те. Винаги трябва да бъде ясно, че затворникът няма да бъде наказан за подаване на жалба и следва да съществуват процедури за предотвратяване на такова виктимизиране.

Оплаквания от семейството или представителите

Ако затворниците не са в състояние да подадат жалби лично, трябва да бъде възможно семейството или техен представител да повдигне въпроса от тяхно име.

Какво казват международните инструменти

Международен пакт за граждански и политически права, член 2:

Всяка държава – страна по този пакт, се задължава:

- (а) да осигури на всяко лице, на което правата и свободите, признати в този пакт, са били нарушени, ефикасни средства за възстановяването им, дори и нарушението да е извършено от лице, действащо в качеството си на официално лице;
- (б) да осигури на всяко лице, претендиращо за такова възстановяване, правото това да бъде установено от компетентните съдебни, административни или законодателни власти или от всяка друга компетентна власт, предвидена в правната система на държавата, и да развива възможностите за правна защита;
- (с) да осигури привеждането в изпълнение от компетентните власти на такова възстановяване, когато то е било признато за основателно.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 33:

- (1) Задържано или лишено от свобода лице или неговият адвокат трябва да имат правото да отправят молба или жалба относно отношението към него, по-конкретно в случай на изтезания или други форми на жестоко, нечовешко или унизително отношение, пред органите, отговорни за управлението на мястото на задържане, и пред по-висши органи, а когато е необходимо пред подходящите власти, на които е възложена власт за контрол и защита.
- (2) В случаите, когато нито задържаното или лишено от свобода лице, нито неговият адвокат имат възможността да упражнят правата му съгласно ал. 1 от настоящия принцип, член на семейството на задържаното или лишено от свобода лице или всяко друго лице, което е запознато със случая, може да упражнява тези права.
- (3) Поверителността по отношение на молбата или жалбата трябва да се поддържа, ако това е поискано от жалбоподателя.
- (4) Всяка молба или жалба трябва незабавно да се разгледа и да получи отговор без неоправдано забавяне. Ако молбата или жалбата бъде отхвърлена или в случай на прекомерно забавяне, жалбоподателят има право да я подаде пред съдебен или друг орган. Нито задържаното или лишено от свобода лице, нито който и да било жалбоподател по ал. 1 от настоящия принцип няма да бъде ощетявано за отправяне на молба или жалба.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 36:

- (1) Всеки затворник има възможност във всеки делничен ден да отправя молби или жалби до директора на съответната институция или до служител, упълномощен да го представлява.
- (2) Трябва да е възможно да се отправят молби или жалби до инспектора на затвора по време на проверката му. Затворникът трябва да има възможност да говори с инспектора или друг проверяващ служител без присъствието на директора или други членове на персонала.
- (3) Всеки затворник има право да отправи молба или жалба без цензура по същество, но в правилна форма, до централната затворническа администрация, съдебната власт или други подходящи органи чрез одобрени канали.
- (4) Освен ако не е очевидно несериозна или неоснователна, всяка молба или жалба трябва незабавно да се разгледа и да получи отговор без неоправдано забавяне.

Приложение в практиката

Разбираемите процедури

Целта на доброто управление на затворите трябва да бъде, доколкото е възможно, да избегне самото възникване на сериозни оплаквания. Един от начините за постигане на това е чрез определянето и спазването на много ясен набор от процедури, покриващи всички аспекти на ежедневието в затвора. Задължението да се осигуряват тези процедури и да бъдат достъпни е разгледано в глава 5 от настоящия наръчник. Тези процедури трябва да бъдат написани на несложен език, който може да бъде разбран от всички, и трябва да бъдат на разположение на всички затворници и членове на персонала. Те трябва да бъдат част от информационния пакет, който се предоставя на всеки затворник при пристигането му във всеки затвор.

Когато ресурсите са оскъдни, правилата и разпоредбите трябва да бъдат поставени на плакати и фиксирани към стената на видно място. Правилата трябва да бъдат прочетени и обяснени на затворниците, които са неграмотни.

Информация за начините за подаване на жалби

Тези процедури трябва да съдържат описание на това как един затворник може да отправи молба относно отношението спрямо него или нея, а също така трябва да се опишат възможностите за подаване на жалба, които са на разположение на затворниците, като се започне от местно ниво и се стигне до най-висшето ниво в затвора и, ако е необходимо, извън затвора.

Премахване на пречки за подаване на жалби

Не трябва да бъдат налице процедури, които биха могли да възпрат затворниците да повдигнат законни жалби и оплаквания. Дисциплинарният кодекс не трябва да съдържа никакви разпоредби, които затрудняват затворниците да подават жалби, например като ги наказват за отправени обвинения срещу персонала, които след това се оказват неоснователни.

Предотвратяване на виктимизацията

Основен възпиращ ефект пред подаването на жалби от страна на затворниците е това, че те знаят, че членовете на персонала в затворите имат правомощия да налагат репресивни мерки. Трябва да бъде ясно, че затворниците няма да бъдат наказвани или няма да страдат по какъвто и да било начин в резултат на подаването на жалба и следва да бъдат въведени процедури, които да гарантират, че затворниците няма да бъдат виктимизирани заради оплакванията си. Ако е необходимо, затворниците трябва да бъдат в състояние да подават жалба поверително. В крайна сметка лицето, срещу което е била подадена жалба, ще трябва да разбере, че жалбата е била подадена, и на този етап висшият персонал трябва да бъде бдителен, за да гарантира, че няма да бъдат предприети ответни действия. Служителите в затворите трябва да бъдат уверени, че ако те бъдат обвинени, ще имат възможност да се защитават в съответствие с принципите на безпристрастност и правото на справедлив процес.

Държавата засилва наблюдението в реално време, провеждано от народния прокуратор върху правоприлагането в затворите и домовете за задържане. За удобство на задържаните в килиите им са поставени пощенски кутии за жалби, а задържаният може да се срещне с прокуратора, намиращ се в затвора или дома за задържане, с предварителна уговорена среща, ако смята, че е станал жертва на злоупотреба и иска да подаде жалба. (49)

Информационното бюро на Държавния съвет на Китайската народна република, Национален план за действие за правата на човека в Китай (2009–2010), 2009 г.

Разрешаване на молбите и жалбите

Много от жалбите е вероятно да са по въпроси, свързани с ежедневието режим или отношението към задържаните. Въпросите без голямо значение за хората в нормалното гражданско общество могат да бъдат много важни в силно дисциплинирания свят на затвора, в който има вероятност да съществува нормативна уредба, засягаща почти всеки аспект от ежедневието живот. Една от основните цели на администрацията на затвора в тази област следва да бъде предотвратяването на това една обикновена молба да се превърне в жалба или жалбата да се трансформира в официално оплакване, или оплакването да се развие в обжалване до по-високопоставен орган.

*Разрешаване
на оплаквания-
та по
неофициален
път*

Най-добрият начин да се постигне това е да се насърчават добрите лични отношения между членовете на персонала, работещи на терен, и затворниците, с които те се занимават пряко всеки ден. Тази тема е описана по-подробно в глава 3 от настоящия наръчник. Ако са налице такива взаимоотношения, по-вероятно е затворникът да отиде направо при съответния член на персонала, за да отправи молба или жалба с очакването, че въпросът ще бъде разгледан по справедлив и бърз начин. Добре обучен член на персонала ще знае с кои въпроси той или тя може да се справи директно и кои ще трябва да бъдат отнесени към по-високо равнище. Членът на персонала ще бъде в състояние да обясни процеса на затворника. Една от най-важните характеристики на добрата практика в това отношение е, че затворникът трябва да получи отговор, веднага щом това бъде възможно. Ако отговорът е отрицателен, е особено важно да се даде обяснение. В такъв случай затворникът е по-вероятно да приеме отговора, който му се дава, дори когато той е отрицателен, и така молбата няма да се превърне в жалба.

*Официална
процедура*

По този неформален начин няма да бъде възможно да се разрешат всички молби и жалби. В допълнение, всяка затворническа система трябва да има официална процедура за разглеждане на молби и жалби, които не могат да бъдат разрешени неофициално между отделните лица. Във всеки работен ден директорът на затвора или старши член на персонала, определен от директора, следва да разглежда всички тези запитвания от затворниците. На затворника трябва да бъде позволено лично да отправи молба или жалба, когато това е възможно. Ако обемът на исканията прави това невъзможно, трябва да се предприемат мерки, за да бъдат представени в писмена форма. Независимо от това дали молбата е подадена устно или писмено, затворът следва да впише нея и дадения отговор в официален регистър.

*Бързината е
важна*

Исканията и жалбите следва да се разглеждат възможно най-бързо. Общата процедура следва да посочва колко дни обикновено ще отнема даването на отговор. Ако искането е сложно и не може да бъде разрешено за обичаното време, на затворника следва да бъде указано колко време ще отнеме.

*Продвижване
на жалбите на
следващо ниво*

Ако директорът на затвора отхвърли молбата или жалбата или ако жалбата е подадена срещу директора, затворникът трябва да бъде в състояние да отправи писмено заявление до по-висшестоящо лице в администрацията на затвора, обикновено в централата на регионално или национално ниво. В интерес на справедливостта и честността е важно жалбата, която се подава срещу отделен член на персонала, да не бъде подавана чрез това лице. Поради тази причина трябва да има процедура, която позволява затворниците да подават поверителни молби и жалби до по-висша инстанция.

“ Лишените от свобода лица имат право на индивидуална и колективна жалба и право на отговор от съдебни, административни или други органи. Това право може да бъде упражнено от трети лица или организации в съответствие със закона.

Това право включва, наред с другото, правото да подават петиции, иски или жалби пред компетентните органи, както и да получават бърз отговор в разумен срок. То включва и правото да се поиска и да се получи своевременно информацията относно положението на съответната процедура и оставащото време във връзка с изтърпяване на наложеното наказание, ако е приложимо.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики върху защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, принцип VII, 2008 г.

Оплакване до независими външни органи

Условията и редът за подаване на молби или жалби до независими инспектори и други органи, извън пенитенциарната система, са разгледани в глава 10 от настоящия наръчник. Администраторите на затворите не трябва да възпрепятстват или разубеждават затворниците да не подават жалби до съдебни власти или независими инспектори. Осигуряването на възможности за затворниците да подават жалби извън системата на затвора може да помогне за намаляване на потенциалното напрежение.

“ В Южна Африка затворниците имат право по закон да се оплакват директно на Независимите посетители на затворите, назначени от отговорния за проверка на затворите съдия, след обществена номинация и процес на консултации с обществени организации. През 2007 г., Независимите посетители на затворите са получили и записали общо 158 362 оплаквания от затворници. (50)

Съдебен инспекторат по затворите, Годишен доклад за 2008 г.

Твърдения за изтезания

Въпреки че всички молби и жалби следва да се разглеждат възможно най-бързо, някои изискват да се обработват с по-голяма спешност, отколкото други. Например от първостепенно значение е всяко твърдение за изтезания или нечовешко отношение да се разглежда незабавно по начин, който вдъхва доверие на лицето, което е подадо жалбата. Трябва да съществува процедура, която да гарантира, че всяко твърдение от такъв характер стига веднага до началника на затвора или, ако твърдението е отправено срещу това лице, до по-висш външен орган. Този въпрос е описан в глава 4.

Твърдения за престъпна дейност

По същия начин трябва да има ясна процедура за разглеждане на всяка жалба, която включва твърдение за престъпно поведение от страна на който и да е член на персонала или друг затворник. Такива твърдения обикновено следва да бъдат отнесени до агенция в гражданското общество, която е отговорна за разследването или наказателното преследване на престъпни деяния. Тази агенция може да реши дали да разгледа въпроса като криминално разследване или да го върне обратно на затворническите власти за административни действия.

Оплакване от съдебния процес

Затворниците могат също да повдигат въпроси, свързани с тяхното задържане, тяхната присъда или датата на тяхното освобождаване. Исканията от такъв характер следва да бъдат прехвърлени към съответния съдебен орган.

Жалби срещу дисциплинарни решения

Затворниците могат също да пожелаят да подадат жалба срещу дисциплинарни решения, които са взети срещу тях, когато чувстват, че в техния случай не са били използвани правилните процедури или че те са били наказани несправедливо. Както е описано в глава 9 от настоящия наръчник, трябва да има процедура, която да позволява сезиране на по-висша инстанция.

Жалбите са важни за затворниците

По-голямата част от исканията и жалбите на затворниците е вероятно да се отнасят до административни въпроси. Много от тях могат да бъдат относително маловажни в обективни условия, но всяко от тях ще бъде от голямо значение за съответния затворник. Те могат да се отнасят до храна, изгубени вещи, забавяния в кореспонденцията, проблеми с посещенията или отношението на персонала. Много често всичко, което затворникът иска, е признание, че нещо не е наред и че трябва да се предложи извинение. Ако затворникът вижда, че тези жалби се разглеждат честно и откровено, ще има по-малка вероятност от продължаващо чувство на несправедливост.

Групови жалби

Процедурите, описани до този момент, се отнасят до молби и жалби, подадени от отделните затворници. Затворническата администрация също ще трябва да бъде чувствителна към култури или традиции, при които проблемите са формулират чрез посредничеството на лидер на групата или семейството, а не индивидуално.

Рамката

Добросъвестно отношение към всички затворници

Традиционно затворническите власти основават своите политики на виждането, че затворниците са хомогенна група и могат да се отнасят към всеки по един и същи начин. Това означава, че политиката и практиката на затвора са били оформени като че всички затворници са възрастни мъже от основната етническа, културна и религиозна група в страната.

Признаване на разликите

Този подход рядко отразява реалността. В рамките на всяка пенитенциарна система ще има затворници, идващи от различни среди и представляващи различия, които могат да се основават на раса, етническа принадлежност, социален произход, култура, религия, сексуалната ориентация, език или националност. Правилата и разпоредбите на затворите трябва да отчитат различните изисквания, които затворниците могат да имат на някои или всички от тези основания. Освен това не трябва да има дискриминация срещу никой затворник на което и да е от горните основания.

Опасност от дискриминация

В много страни съществуват специални опасения от дискриминация срещу малцинствени групи на основата на раса. Опасностите от дискриминацията се засилват в затворените условия на затвора. Администрациите на затворите имат отговорността да гарантират, че ще предотвратят развитието на подгрупи, които дискриминират малцинствата, както в рамките на персонала, така и сред затворниците. Това може да изисква допълнителна бдителност по всякакъв повод, когато напрежението в общността извън затвора се засилва.

Задължение за борба с дискриминацията

Много от предразсъдъците, които съществуват в обществото срещу малцинствени групи, се отразяват в света на затвора. Това не е изненада, тъй като затворите до голяма степен отразяват ценностите на обществото, в което съществуват. Затворническите власти имат задължението да гарантират, че няма дискриминация спрямо никоя малцинствена група от затворници или от персонала, нито спрямо никоя религиозна група. Това включва и институционална дискриминация, която е част от структурата на организацията, както и дискриминация, практикувана от отделни лица.

Зачитане на свободата на мисълта, съвестта и религията

Правото на свобода на религиозните убеждения и спазването на изискванията на тази религия е универсално човешко право и се прилага за всички затворници, както и за свободните хора. Затворническите власти са длъжни да зачитат правото на затворниците да изповядват своята религия и не трябва да изискват от тях да предприемат действия, които са против тяхната религия.

Какво казват международните инструменти

Всеобща декларация за правата на човека, член 2:

Всеки човек има право на всички права и свободи, провъзгласени в тази Декларация, без никакви различия, основани на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение.

Всеобща декларация за правата на човека, член 18:

Всеки човек има право на свобода на мисълта, съвестта и религията; това право включва свободата на всеки да променя своята религия или убеждения и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или в частен кръг, чрез богослужение, преподаване, практикуване и спазване на ритуали.

Международен пакт за граждански и политически права, член 27:

В държави, в които съществуват етнически, религиозни или езикови малцинства, лицата, принадлежащи към тези малцинства, не могат да бъдат лишавани от правото да имат съвместно с другите членове на своята група собствен културен живот, да изповядват и практикуват собствената си религия или да си служат с родния си език.

Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, чл. 5:

В съответствие с основните задължения, залегнали в Член 2 на тази Конвенция, държавите-страни се задължават да забранят и премахнат расовата дискриминация във всичките ѝ форми и да гарантират правото на всеки, без разлика по отношение на раса, цвят, национален или етнически произход, на равенство пред закона, особено при ползуването на следните права:

- (a) Правото на равно третиране пред трибуналите и всички други органи, раздаващи правосъдие;
- (b) Правото на сигурност на личността и защита от страна на държавата против насилие или телесни повреди, независимо дали са нанесени от правителствени служители или от какъвто и да било индивид, група или институция.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 5 (1):

Тези принципи трябва да се прилагат за всички лица на територията на която и да е държава, без разграничаване от какъвто и да било вид, основано на раса, цвят на кожата, пол, език, религия или религиозни убеждения, политически или други убеждения, национален, етнически или социален произход, имотно състояние, обществено или друго положение.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 38:

- (1) На затворниците, които са чужди граждани, се разрешават разумни условия за комуникация с дипломатическите и консулските представители на държавата, към която принадлежат.
- (2) На затворниците, които са граждани на държави без дипломатическо или консулско представителство в страната и бежанци или лица без гражданство, се позволяват подобни възможности да комуникират с дипломатически представител на държавата, която се заема с техните интереси, или всеки национален или международен орган, чиято задача е да защитава такива лица.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 41:

- (3) Достъп до квалифициран представител на която и да било религия не трябва да се отказва на който и да било затворник.

Приложение в практиката

Мониторинг за дискриминация

Съществува множество начини за измерване дали се осъществява дискриминация, например при разпределението на работните места, които са високо ценени от затворниците. Те включват работа в кухнята или в библиотеката на затвора, където има такава. Управлението на затворите трябва да проверява дали каквито и да било малцинствени групи са по-слабо представени или дори изключени от тези високо ценени работни места. Същите проверки следва да се прилагат за достъпа до образование. Трябва да се проверява и кои затворници получават най-добрите условия на настаняване. Честотата на дисциплинарните мерки, предприети срещу затворниците, разпределена по различните групи, също е важна мярка.

Подкрепа на недискриминацията

Един от начините за подкрепа на факта, че дискриминацията е неприемлива, е да има на видни места в затвора публични изявления относно политиката на недискриминация.

При никакви обстоятелства лицата, лишени от свобода, не трябва да бъдат дискриминирани по причина на раса, етнически произход, националност, цвят на кожата, пол, възраст, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, икономически статус, по рождение физическо, психическо или сензорно увреждане, род, сексуална ориентация, или всяко друго социално състояние. Следователно всяко различие, изключване или ограничение, което е било предназначено да има или което има ефект на подкопаване или възпрепятстване признаването, ползването или упражняването на международно признатите права на лицата, лишени от свобода, се забранява.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики върху защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, принцип II, 2008 г.

Персонал от малцинствени групи

Важен метод за намаляване на дискриминацията може да бъде да се наема персонал от различни малцинствени групи да работи в затворите с възможност за израстване към по-висши нива. Направена е препратка към това в глава 3 от настоящия наръчник. По време на обучението си и цялата си служба целият персонал трябва да получава помощ за това как да работи позитивно с различни групи от затворници.

Предприемане на положителни действия

Равното третиране включва повече от гарантирането на липса на дискриминация. Това означава също предприемане на положителни действия за гарантиране на спазването на специалните нужди на малцинствените групи. Това може да означава предоставяне на специални диети за някои затворници по религиозни или културни причини. Такава разпоредба не би трябвало да включва каквито и да било допълнителни разходи; тя може просто да означава по-добра организация.

Социална реинтеграция

В работата на програми за социална реинтеграция е важно да се признае конкретната общност, към която затворникът ще се върне.

Официална консултация

Глава 10 от наръчника посочва необходимостта от насърчаване на групи от местното гражданско общество да посещават редовно затворите. Тези групи включват представители на малцинствени групи в общността.

В редица администрации е установено, че е полезно да извършват официални консултации с представители на малцинствени групи от

ПРИЗНАВАНЕ НА МНОГООБРАЗИЕТО

носно потенциалното въздействие на предложените разпоредби или да се назначат консултанти, които да помогнат за оформянето на подходяща политика.

Религия

Какво казват международните инструменти

Всеобща декларация за правата на човека, член 18:

Всеки човек има право на свобода на мисълта, съвестта и религията; това право включва свободата на всеки да променя своята религия или убеждения и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или в частен кръг, чрез богослужение, преподаване, практикуване и спазване на ритуали.

Международен пакт за граждански и политически права, член 18(1):

Всяко лице има право на свобода на мисълта, съвестта и вероизповеданието. Това право включва свободата да изповядва или възприема религия по свой избор и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, ритуали, религиозни обреди и обучение.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 41–42:

41. (1) Ако в институцията има достатъчен брой затворници с една и съща религия, трябва да се назначи или одобри квалифициран представител на тази религия. Ако броят на затворниците оправдава това и условията го позволяват, присъствието му трябва да бъде на базата на пълно работно време.
41. (2) На квалифициран представител, назначен или одобрен съгласно ал. (1), трябва да бъде позволено да провежда редовни служби и да прави пасторални посещения лично на лишени от свобода, изповядващи неговата религия, в подходящо време.
41. (3) Достъп до квалифициран представител на която и да било религия не трябва да се отказва на който и да било затворник. От друга страна, ако някой затворник възрази срещу посещенията на какъвто и да било религиозен представител, желанието му трябва да бъде напълно зачетено.
42. Доколкото това е осъществимо, на всеки затворник трябва да бъде позволено да задоволява нуждите на религиозния си живот, като присъства на службите, предоставяни в институцията, и като притежава книгите на своята религия и обучение за своето вероизповедание.

ПРИЗНАВАНЕ НА МНОГООБРАЗИЕТО

Европейски правила за затворите, чл. 29:

29.2 Затворническият режим трябва да се организира по такъв начин, че да позволява на затворниците да упражняват вероизповеданието си и да следват убежденията си, да участват в служби или събрания, ръководени от одобрени представители на съответната религия или убеждения, да имат свиждания насаме с представителите на съответната религия или убеждения, както и да притежават книги или литература, свързани с тяхната религия или убеждения.

29.3 Затворниците не могат да бъдат задължавани да упражняват някоя религия или убеждения, да посещават служби или събрания, да участват в религиозни церемонии или да имат свиждания с представител на каквато и да е религия или убеждения.

Приложение в практиката

Изповядване на религии

Лишаването от свобода не трябва да включва лишаване от правото да се спазват изискванията на собствената религия. Затворническите власти трябва да гарантират, че:

- Затворниците имат възможност да се молят, да четат религиозни текстове и да отговарят на останалите изисквания на тяхната религия, като дрехи или миене, толкова често, колкото тяхната религия изисква.
- Затворници от една и съща религия трябва да имат възможност да се събират като група за религиозни служби на религиозни празници.
- Затворниците трябва да имат възможност да бъдат посещавани от квалифицирани представители на тяхната религия за индивидуални или групови молитви и служби.

Всички признати религии трябва да бъдат включени

Тези разпоредби следва да се прилагат към всички признати религиозни групи и не трябва да се ограничават до основните религии в нито една държава. Специално внимание следва да се обърне на религиозните потребности на затворниците от малцинствени групи. Те винаги трябва да бъдат в състояние да спазват каноните на своята религия по отношение на такива въпроси като лични или общи молитви, хигиена и изисквания към облеклото.

Свобода за неприобщаване към религия

Важно е също така да се гарантира, че затворници, които не се причисляват към никаква религиозна група или които не желаят да практикуват религия, не трябва да бъдат задължени да го правят. Затворниците не трябва да получават допълнителни привилегии или да имат право да живеят в по-добри условия поради своята религиозна принадлежност или практика.

ПРИЗНАВАНЕ НА МНОГООБРАЗИЕТО

*Посещения
от религиозни
представители*

Разпоредбите на затворите трябва да включват правото на квалифицирани религиозни представители да правят редовни посещения в затворите, за да се срещат със затворниците. Трябва да се предоставят съоръжения на всички затворници, които желаят да съблюдают религиозните си задължения. Това може да включва правото да се молят насаме в определени часове на деня и нощта, да извършват различни практики, свързани с миене, да носят конкретни елементи на облеклото или да постят в определени моменти.

Рамката

Затворите трябва да бъдат отворени за обществен контрол

Всички затвори са места, където мъже и жени са задържани против волята им. Винаги съществува възможност за извършване на злоупотреби. Ето защо те трябва да бъдат институции, които се управляват по честен и справедлив начин. Всички институции, които са управлявани от или от името на държавата, следва да подлежат на обществен контрол. Това е особено важно в случая на затворите поради техния принудителна характер.

“

Държавите трябва:

да създават, поддържат и укрепват независимите национални институции като комисии по правата на човека, омбудсмани и комисии от парламентаристи с мандат да извършват посещения във всички места за задържане и като цяло да разглеждат въпроса за предотвратяване на изтезанията, жестокото, нечовешко и унижително отнасяне или наказание, като се ръководят от Парижките принципи относно статута и функционирането на националните институции за насърчаване и защита на правата на човека. (51)

Африканска комисия по правата на човека и народите, Резолюция относно насоки и мерки за забрана и предотвратяване на изтезанията, жестокото, нечовешко или унижително отнасяне или наказание в Африка (Насоки от Робен Айлънд), 2002 г.

Външната проверка е от съществено значение

Настоящия наръчник описва подробно какво се включва в доброто управление на затвора. Въпреки това, дори и в най-добре управляваните затвори, ще бъдат задавани от време на време въпроси за това, което се случва, и ще се подават оплаквания. Тъй като обикновени членове на гражданското общество не могат лесно да открият сами това, което се случва зад високите стени и огради на затворите, трябва да съществува система за инспекция, която да проверява дали всичко е така, както би трябвало да бъде.

Стойността на външния контрол

Процедурите за проверки защитават правата на затворниците и техните семейства. Те са предназначени да гарантират, че съществуват подходящи процедури и че те се спазват от страна на персонала по всяко време. Проверките трябва да обхващат всички аспекти на живота в затвора, които се разглеждат в настоящия наръчник.

Външният контрол представлява предпазна мярка за персонала на затвора

Също толкова е важно да се признае, че проверките могат да бъдат предпазна мярка и за персонала на затвора. Те са средство за справяне с всякакви твърдения за лошо отношение към затворниците или неправомерно поведение от страна на служителите на затвора. Когато такова нарушение се случи, то следва да бъде установено, а служителите, участвали в него, идентифицирани. Това е и начин за защита на персонала на затвора срещу несправедливи обвинения. Въпреки това, проверките са не само за установяване на нарушения. Те също са толкова важни и за установяване на добри практики, които могат да бъдат използвани като модел на други места. Могат и да служат за признание на служителите, вършещи си работата по професионален начин.

Участието на гражданското общество е форма на контрол

Проверките могат да приемат няколко форми. Важно ниво на неформален контрол съществува в затвори, в които има редовен контакт между затвора и структури на местната общност. В случаите, в които членове на гражданското общество посещават редовно затвора, съществува по-малка вероятност за неуместно поведение от страна на администрацията на затвора и по-голяма вероятност, че хората в общността ще разберат какво се случва вътре в техните затвори. Хората от гражданското общество, които редовно посещават затвора, могат да бъдат учители от местни училища, здравни работници от местните болници, членове на религиозни и културни групи. Техните дейности са описани на друго място в настоящия наръчник. Те не са инспектори в тесния смисъл на това понятие, но присъствието им може да служи като неформална проверка. Те също са ценни, защото предоставят различна от професионалната гледна точка.

Независим граждански мониторинг

Чрез системи за независим граждански мониторинг някои затворнически администрации са разработили по-официализирана роля за членове на местната общност. Тези местни контролни органи поемат отговорността за по-официален контрол на работата на затвора и за докладване на затворническите власти, а в някои случаи и на местната общност. Такива системи могат да осигурят ефективно средство за опазване и насърчаване на правата на човека и за предотвратяване на злоупотреби. Те също така предоставят формални връзки между затворите и обществото, от чието име се управляват затворите.

След промените в закона през 2006 г. Япония е създавала „Борд на посетителите за проверки на наказателните институции.“ Бордът следва да включва обикновени граждани в работата на затворите и да представя на вниманието на персонала на затвора гледната точка на гражданите. Всеки борд трябва да има като свои членове адвокат, препоръчан от местната адвокатска колегия, лекар, препоръчан от местната медицинска асоциация, и едно длъжностно лице от общин-

от общинската управа, както и до седем членове на обществеността. Бордът на посетителите трябва да посещава институциите, да предоставя обратна връзка на ръководството на затвора относно тяхната работа, както и да интервюира затворниците, когато това е необходимо. Той следва да представя по един доклад годишно, чрез който дава своето становище относно институцията. (52)

Японска Федерация на адвокатските колегии,
Информация за затворниците, 2006 г.

Административни проверки

Съществува и по-официален вид проверка, която се извършва в отделни затвори от служители на централната пенитенциарна администрация. Този вид проверка често приема формата на одит на процедурите. Тя може да обхваща широк кръг от теми, като например сигурност, финанси, дейности за затворниците, обучение на персонала или дискриминация. В много администрации тези процедури ще бъдат сравнявани със стандарти, които са разработени централно, така че да се осигури съгласуваност между затворите. Някои администрации също назначават надзорници в своите затвори, които отговарят за контрола на спазването на правилника в затвора. Тези одити често се концентрират върху административните процеси. Макар тази форма на проверка или одит да е много важна, тя не е достатъчна сама по себе си.

Независими проверки

Важен вид инспекция е тази, която се извършва от независим орган – както от отделните затвори, така и от пенитенциарната система. В някои случаи служителите на такава структура се назначават от правителството. Най-голяма независимост обаче се постига, когато те се назначават от парламента и докладват на него. В някои случаи те извършват своите проверки съобразно редовна програма за инспекции. В други – при по конкретен повод. Те ще проверяват ежедневната работа на затворите и от време на време извършват проверка в резултат на сериозен инцидент.

Най-цялостната форма на проверка е, когато всички горепосочени видове съществуват паралелно и се допълват взаимно в своята дейност.

Международни механизми за проверка

Факултативен протокол към Конвенцията

Рамката за мониторинг и проверката на местата, в които се държат задържани от държавата лица, премина на друго ниво с влизането в сила през 2006 г. на Факултативния протокол към Конвенцията на

на ООН против изтезанията (ОРСАТ)

ООН против изтезанията и създаването на Подкомисията на ООН за предотвратяване на изтезанията. Факултативният протокол е световна система с два елемента. Първо, всяка ратифицираща държава трябва да определи орган за контрол, който да стане Националният превантивен механизъм на тази държава. Второ, Факултативният протокол позволява Подкомисията на ООН за предотвратяване на изтезанията да посещава местата за задържане в тези държави, които са го ратифицирали.

Специалният докладчик за изтезанията, назначен от Организацията на обединените нации, е развил важна роля в коментирането на злоупотреби, засягащи хората, лишени от свобода. През последните години влиянието му се увеличава от навика му да посещава затворите и да коментира публично това, което открива там.

“*Тъй като нарушенията на правата на задържаните по дефиниция се провеждат при закрити врати, а на много места не съществуват ефективни канали, по които те да се осъждат, несправедливостта към задържаните твърде често остава неизвестна и ненаказана. По повод седмицата за „Достойнство и справедливост за задържаните“, ние призоваваме всички държави да направят всичко възможно, за да гарантират, че към задържаните, както към всички други човешки същества, се отнасят с уважение и достойнство. Молим също така държавите да осигурят ефективни механизми за подаване на жалби и мониторинг в местата за задържане, включително ефективни възможности за оспорване на законността на задържането и достъп до адвокатска защита за задържаните, така че правата на човека да се превърнат в реалност за тях. (53)*

Служба на ООН на Върховния комисар по правата на човека, Декларация от 13 експерти на ООН относно глобалната инициатива за задържане, месец октомври 2008 г.

Регионални механизми за проверка

На регионално ниво – Специалният докладчик за условията в затворите в Африка, който е назначен от Африканската комисия по правата на човека и народите, извършва проверки в затворите в Африка и публикува доклади, които подробно описват както откритите проблеми, така и наблюдаваните добри практики.

Комитетът за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание на Съвета на Европа е най-дългогодишният пример за междуправителствен механизъм за проверка. Той оказва значително влияние върху подобряването на условията на задържане и лишаване от свобода в страните, простиращи се от Атлантическия до Тихия океан, които са част от Съвета на Европа.

ПРОЦЕДУРИ ЗА ПРОВЕРКИ

Международният комитет на Червения кръст е много активен в областта на проверките в затворите при специални обстоятелства, като например по време на война или граждански размирици.

Някои юрисдикции предоставят официални права на достъп до своите затвори както на национални, така и на международни неправителствени организации за правата на човека.

Какво казват международните инструменти

Международните инструменти са ясни в изискването си всички затвори и места за задържане да бъдат обект на системата за контрол, която е независима от органа, отговорен за администрирането на тези затвори. Те дават на затворниците правото на пълен и поверителен достъп до инспекторите при условия на легитимни съображения за сигурност.

Конвенция на ООН против изтезанията, чл. 16(1):

Всяка държава – страна по Конвенцията, се задължава да предотвратява на териториите под нейна юрисдикция други прояви на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, които не влизат в определението за изтезание, съдържащо се в чл. 1, когато те са извършени от държавен служител или друго официално действащо лице или по негово подстрекателство, или с негово явно или мълчаливо съгласие.

Факултативен протокол към Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, Общи принципи, чл. 1:

Целта на този протокол е създаването на система за редовни посещения ... на местата, където се намират лица, лишени от свобода, с цел предотвратяване на изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание.

Член 3

... Подкомитетът по превенция се ръководи от принципите на конфиденциалност, безпристрастност, неизбирателност, универсалност и обективност.

Член 17

Най-късно една година след влизане в сила на този протокол или на неговото ратифициране или присъединяване към него всяка държава - страна по протокола, поддържа, определя или създава един или няколко независими национални превантивни механизми за предотвратяване на изтезанията на национално ниво. Механизмите, създадени от децентрализирани органи, могат за целите на този протокол да бъдат определени за национални превантивни механизми, ако съответстват на неговите разпоредби.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 29:

1. За да следят за стриктното спазване на съответните закони и наредби, местата за задържане се посещават редовно от квалифицирани и опитни лица, назначени и отговорни пред компетентен орган, различен от органа, пряко отговарящ за администрирането на мястото за задържане или лишаване от свобода.
2. Задържано или лишено от свобода лице има право да общува свободно и при пълна поверителност с лицата, които посещават местата за задържане или лишаване от свобода в съответствие с ал. 1 от настоящия принцип, при разумни условия за гарантиране на сигурността и добрия ред в такива места.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 55:

Трябва да има редовни проверки на наказателните институции и служби от квалифицирани и опитни инспектори, назначени от компетентен орган. Тяхната задача трябва да бъде по-конкретно да се гарантира, че тези институции се администрат в съответствие със съществуващите закони и разпоредби и с оглед приваждане за целите на наказателните и изправителни служби.

Приложение в практиката

Национални механизми за превенция

Правителствата, които са ратифицирали Факултативния протокол на Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отношение или наказание, трябва да въведат в рамките на една година от ратификацията правила за проверка на всички места за задържане, така че да предотвратят изтезанията и другите форми на жестоко, нечовешко и унижително отношение. Тези правила трябва да гарантират, че съществуват органи, които:

- са независими;
- имат ясни правомощия по закон;
- разполагат с необходимите ресурси;
- разполагат със свободен и безпрепятствен достъп до местата за задържане;
- могат да отправят препоръки.

Участието на гражданското общество може да предотврати злоупотребите

Други глави от настоящия наръчник описват ползите от наличието на добри работни отношения между затворите и местното гражданско общество, като част от които уважавани членове на гражданското общество редовно ще идват в затвора, за да вземат участие в различни дейности. Допълнително предимство на такава договореност е, че тя може да действа като неформален вид независим мониторинг на всичко, което се случва в затвора. Посетителите ще си взаимодей-

ПРОЦЕДУРИ ЗА ПРОВЕРКИ

стват с персонала и влизат в редовен контакт със затворниците по начин, който ще им даде възможност да наблюдават проблемите и да забележат признаците на злоупотреба. Тяхното присъствие следва да насърчава добри междуличностни отношения. Присъствието на представители от гражданското общество може да бъде превантивно, да спира злоупотребите, преди те да се появят. Официалните процедури за проверка често посочват проблемите, след като те вече са се случили. Коментарите на тези посетители относно това, което виждат в затвора, ще имат допълнително значение, защото се основават на техния опит и очакванията на обществото извън затвора. В резултат на това тези посетители могат да бъдат в положение да поставят под въпрос и да възразяват срещу установените процедури в затворите. Когато извършват проверки, официално назначените инспектори, които са описани по-нататък, следва винаги да се консултират с тези редовни посетители на затвора.

Официален граждански мониторинг

Някои администрации имат добре установени договорености за официален мониторинг на затворите от органи, съставени от непрофесионални членове на общността. Други администрации са въвели наскоро или започват да обмислят подобни договорености, някои в отговор на ратифицирането на ОРСАТ (Факултативния протокол към Конвенцията на ООН против изтезанията). Най-добрите такива договорености са тези, в които независими членове на гражданското общество са назначени да наблюдават всички аспекти на живота в затвора и да докладват публично за своите констатации. За да бъдат ефективни, непрофесионалните наблюдатели трябва да имат неограничен достъп до всички райони на затвора и следва да отговарят пред обществеността, чрез парламента например, вместо пред затворническата администрация.

“ Турция наскоро въведе система, в която малък независим надзорен съвет се назначава към всяка съдебна комисия, за да следи и докладва за затворите под юрисдикцията на тази комисия. ЕС съобщава през 2008 г., че „В дейностите на Съветите за мониторинг на наказателните институции и домовете за задържане е въведена по-голяма прозрачност. Тези съвети извършват редовни посещения в затворите и заключенията на докладите им вече са публично достъпни. Освен това, законът предвижда публикуването на годишен доклад за дейността на Съветите за мониторинг на наказателните институции и домовете за задържане“. (54)

Комисия на Европейските общности, Турция 2008 г.,
Доклад за напредъка

Мониторингът на сериозни инциденти е важна задача

В Англия и Уелс има изискване, че трябва да бъдат призовани непрофесионални наблюдатели, които да присъстват и да наблюдават всеки сериозен инцидент в затвора. Това обслужва двойната цел – да подпомага опазването на затворниците от злоупотреби и да защитава персонала срещу несправедливи обвинения.

Повечето системи на затворите имат административни проверки

В повечето администрации в затворите има някаква форма на вътрешен контрол. Лицата, които извършват тази дейност, обикновено са високопоставени членове на администрацията на затвора, които имат познания относно затворите и управлението на затворите. Вероятно е те да бъдат екип, който работи към централната пенитенциарна администрация и няма непосредствена връзка с отделните затвори. Те могат да проверяват всички затвори в даден регион. В други случаи могат да работят като екипи на функционален принцип, например проверка на всички затвори за жени или за непълнолетни.

Проверка за спазването на държавните процедури

В някои системи на затворите тези екипи действат като одитори, а не като инспектори. Тяхната основна функция е да проверяват дали съществуват подходящи процедури и дали административните указания се спазват и няма злоупотреби или корупция. От практическа гледна точка трябва да има ясно разграничение между ролята на един одитор и тази на един инспектор. Одиторът обикновено се концентрира върху начина, по който нещата се правят, докато инспекторът се концентрира върху това, какво е направено и какви са резултатите от него. Възможно е затворът да удовлетвори държавните инспектори, че процедурите се следват подобаващо и все пак той може да бъде лошо управляван затвор според условията, изложени в настоящия наръчник. Одиторите в затворите играят важна роля в управлението, но те трябва да допълват независимите инспектори, а не да ги заменят.

Вътрешните инспектори трябва да имат неограничен достъп

Вътрешният инспектираш екип трябва да има неограничен достъп до всички места и хора в рамките на затворите и местата за задържане. Те могат да имат програма за инспекции, които се обявяват предварително, но също трябва да извършват *ad hoc* проверки, без предупреждение и извън нормалното работно време. Те обикновено трябва да докладват директно на ръководителя на националната пенитенциарна администрация.

Установяването на добрите практики е важно

Ролята на официалния одит и проверка не е просто да се установяват неприемливите практики. Тези процеси също играят важна роля за идентифицирането и разпространението на добрите практики.

Независимата проверка е от жизненоважно значение за доброто управление на затворите

В допълнение към вътрешните процедури за проверка трябва да има и форма на проверка, която да е напълно независима от пенитенциарната система. Една възможност е инспекторите да се назначават от правителството. Това не е напълно задоволително, тъй като правителството е това, което в крайна сметка отговаря за управлението на пенитенциарната система. Най-добрият начин за гарантиране на независимостта е, ако инспекторът се назначава по някакъв начин чрез парламентарния процес, например като омбудсман. Ако инспекторът след това докладва своите констатации директно в парламента, има по-малка вероятност за каквато и да било административна намеса в неговите или нейните доклади.

“ Постът на Инспектора на службите за лишаване от свобода е създаден в Западна Австралия през 2000 г., за да въведе независим външен контрол в затворите. Инспекторът носи отговорност пред министъра на правосъдието и отговаря директно пред парламента. Между 2001 г., когато инспекторът започва работа, и края на 2008 г. от тази служба са изготвени 56 отделни доклада за някои аспекти на задържането в Западна Австралия. (55)

От уеб страницата на Службата на Инспектора на службите за лишаване от свобода

Съдебен надзор

В някои държави като Франция и Испания съдиите следва да гарантират, че затворите се управляват в съответствие със закона и че отношението към затворниците е хуманно. Тази система гарантира независимост, тъй като съдиите не са част от пенитенциарната система, но е важно тези съдии, отговарящи за изпълнение на наказанията, да имат възможност да дават приоритет на работата, свързана с проверките на затворите.

“ Компетентни, независими и безпристрастни съдии и трибунали ръководят периодичния контрол за законосъобразност на актовете на публичната администрация, които засягат или биха могли да засегнат правата, гаранциите или обезщетенията, на които лицата, лишени от свобода, имат право, както и периодичния контрол на условията на лишаване от свобода и надзора на изпълнението или спазването на наказания.

Държавите членки на Организацията на американските държави, гарантират необходимите ресурси, за да позволят създаването и ефективността на органите на съдебната

власт за контрол и надзор на наказанията и им предоставя необходимите средства, за да могат да функционират адекватно.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики върху защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, принцип VI, 2008 г.

Обществена- та значимост на независимия инспектор

Статутът на независимите инспектори в затворите ще бъде подобрен чрез обществена осведоменост за тяхната роля, така че назначаването на лица с обществен авторитет като инспектори в затворите е важно. Ако инспекторът идва от професия, която не е свързана със затворите, и е например съдия, поне някои от членовете на проверяващия екип трябва да имат преки познания за затворите и администрацията на затворите. Трябва да има и инспектори – специалисти по теми като здравеопазване и психическо здраве, образование, сгради и проблемите на малцинствата.

Инспекторите имат роля след сериозни инци- денти

В допълнение към тяхната нормална програма за инспекции, независимите инспектиращи екипи следва да имат право и да извършват проверки след всеки сериозен инцидент или бунт. В случаи като тези те трябва да имат достъп до всички налични доказателства и да имат възможност да разпитат всеки, който е участвал, както от персонала, така и от затворниците.

Други форми на проверка

В допълнение към специалното звено за проверки в затворите, някои юрисдикции също предоставят компетентност и на други държавни или централни агенции да проверят определени аспекти на живота в затвора. Те могат да включват органи като Комисия по правата на човека или Генерален одитор. Могат да съществуват и официални връзки между проверките и органите, които разследват оплаквания от затворници.

Докладване и отговор на проверки

Независимите инспектори следва да публикуват всички части на докладите си за затворите с изключение на тези, които са свързани с поверителна информация за сигурността или информация за отделни лица. Ефективността на всяка система за проверка, официална или неофициална, ще бъде застрашена, ако инспекторите не представят доклади за констатациите си или ако такива доклади се игнорират.

Всички форми на проверка трябва да посочват ясна процедура за докладване, с подходящи договорености по въпросите, които могат да изискват спешно внимание.

Отделният затвор, пенитенциарната администрация и правителството трябва да поемат ангажимент, че ще реагират незабавно и напълно на докладите, които получават. Полезно е, ако докладите и техните отговори бъдат публични, при спазване на законовите съображения за сигурност.

Публикуването на доклади, например чрез африканския Специален докладчик и Комитета на Съвета на Европа за предотвратяване на изтезанията, е имало важно вторично влияние за подпомагане премахването на неприемливи практики и разпространението на добри практики в други затвори и администрации.

Лицата с наложена мярка „задържане под стража“ и всички други задържани без влязла в сила присъда

Рамката

Някои определения

В много страни голям дял, а понякога дори и по-голямата част от хората в затворите все още нямат наложена присъда. Те могат да бъдат в процес на разследване; решение за това дали техният случай следва да бъде предаден на съд може да не е взето или може просто да очакват съдебен процес.

Различните юрисдикции имат различни правни термини, с които описват такива лица. За тях може да се казва, че „са в процес на разследване“, „в процес на съдебно производство“, „в очакване на съдебния процес“ или „под стража“. За улеснение при ползването на настоящия наръчник всички тези лица се описани като лица с предварително задържане или с наложена мярка „задържане под стража“.

- В някои юрисдикции думата затворник се използва само за обозначаване на хора, които са били осъдени с влязла в сила присъда. Тези, които все още не са осъдени или които са в затвора по някаква друга причина, могат да бъдат наричани „задържани“. Отново за улеснение, в настоящия наръчник терминът „затворник“ се използва за обозначаване на всеки, който се намира в някаква форма на задържане, разрешено от компетентен орган.
- И накрая, някои юрисдикции използват думата „затвор“ само за места, в които се задържат затворници, осъдени с влязла в сила присъда. Местата, на които се задържат тези, които все още не са осъдени с влязла в сила присъда, се наричат домове за задържане или арести. В настоящия наръчник думата „затвор“ се използва за описание на всяко място, на което се държат законно задържани лица.

Презумцията за невинност

Най-важният принцип в управлението на лицата с наложена мярка „задържане под стража“ е фактът, че за тях винаги трябва да се предполага, че са невинни. За разлика от осъдените затворници, те не са задържани в затвора като наказание. Администрацията на затворите трябва да гарантира, че техният статут на неосъдени лица се отчита при управлението им и отношението към тях.

Проблемите на задържането под стража

Задържаните под стража трябва не само да се считат за невинни, докато очакват съдебния процес. В много случаи те ще се окажат невинни, след като делата им приключат в съда. В допълнение, съдебният процес в много страни е такъв, че делата често се бавят докато влязат в съда, така че дори и тези, които са признати за виновни, могат да изтърпят много по-дълъг период на задържане под стража от присъдата, която в крайна сметка получават. Всичко това може да допринесе за легитимно чувство на недоволство, което може да повлияе на поведението на много задържани под стража и което следва да се взема предвид от администрацията на затворите.

Твърде много задържани под стража

В много юрисдикции мудността на съдебната система и произтичащият от това голям брой задържани под стража са основни фактори в пренаселеността на затворите. Бедността е също важен елемент в това, тъй като много затворници не могат да си позволят високите разходи за освобождаване под гаранция. В различни части на света задържаните под стража съставляват повече от половината население на затвора и повече от 60% в толкова различни страни като Ливан, Камерун, Индия и Боливия. (56) Често тези цифри се отнасят само за тези, задържани в рамките на затвора, и не включват лицата в полицейските арести или други форми на задържане.

“ [1] С оглед както на презумпцията за невиновност, така и на презумпцията в полза на свободата, задържането под стража на лица, заподозрени в извършването на престъпление, трябва да бъде по-скоро изключение, отколкото правило.

Препоръка (2006)13 на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно използването на мярката „задържане под стража“, условията, при които тя се провежда, и осигуряването на предпазни мерки срещу злоупотреби

Разделяне на разследващите и затворническите власти

Трябва да има ясно разделение на правомощията между органите, отговорни за разследването на престъпления, които обикновено са полицията и прокуратурата, и администрацията на затвора, която носи отговорност за задържането на обвиняемите лица въз основа на заповед на съдебен орган. Фактът, че обвиняемият е задържан, може да подпомогне разследващите органи в тяхната работа, но условията на лишаване от свобода никога не следва да бъдат елемент от разследването. С други думи, не е позволено задържаните под стража да се държат в много стриктни условия, просто за да се насърчат да си сътрудничат с разследващите или да признаят вината си. Разследващите органи или прокурорът не трябва да са в състояние да оказват влияние върху затворническите власти за това как да се отнасят към затворници, които се в очакване на съдебен процес.

В Либия реформите в затворите са включили създаването на организация, наречена „Съдебна полиция“, която е отговорна за управлението на затворите, независима е от полицията и управлява собствения си бюджет в рамките на Министерството на правосъдието. (57)

Доклад за мисията на Международния център за изследване на затворите, 2008 г.

Какво казват международните инструменти

Всеобща декларация за правата на човека, член 11:

Всеки човек, който е обвинен в престъпление, има право да бъде считан за невинен до доказване на неговата вина, в съответствие със закона, в публичен процес, по време на който са му били осигурени всички необходими гаранции за неговата защита.

Международен пакт за граждански и политически права, член 9:

- 1. Всяко лице има право на лична свобода и сигурност. Никой не може да бъде обект на произволен арест или задържане. Никой не може да бъде лишаван от свобода, освен на основания и съгласно правила, установени от закона.**
- 2. Всяко задържано лице ще бъде уведомявано в момента на арестуването му за причините на ареста и ще му бъдат съобщени в най-кратък срок всички предявени срещу него обвинения.**
- 3. Всяко лице, арестувано или задържано по обвинение в престъпление, ще бъде в най-кратък срок изправяно пред съдия или друго длъжностно лице, упълномощено от закона да упражнява съдебна власт, и трябва да бъде съдено в разумен срок от време или да бъде освободено. Задържането на лицата, очакващи да бъдат съдени, не трябва да бъде правило, но освобождаването им може да става срещу представянето на гаранции, осигуряващи явяването им в съда, явяването им на всеки друг етап от съдебния процес, а в случай на нужда и за изпълнение на присъдата.**
- 4. Всяко лице, лишено от свобода чрез арест или задържане, има право на жалба пред съда, който да се произнесе незабавно върху законността на задържането му и да се разпорежи за освобождаването му, ако задържането е незаконно.**
- 5. Всяко лице, жертва на незаконен арест или задържане, има право на обезщетение.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 84:

- (1) Лицата, задържани или лишени от свобода поради наказателно обвинение срещу тях, които са задържани или в полицейски арест или в затвор, но все още не са били съдени и осъдени, ще бъдат наричани „неосъдени затворници“ по-долу в настоящите правила.
- (2) Неосъдените затворници са смятат за невинни и трябва да бъдат третираны като такива.

Приложение в практиката

Особено положение на задържаните под стража

Правилата и разпоредбите в затворите са насочени предимно към управлението на осъдени затворници. Задържаните под стража се считат за невинни и следователно не следва да бъдат подлагани на същите правила и разпоредби, както осъдените затворници. Глава 5 от настоящия наръчник се занимава с процедурите за постъпване. Тези процедури са особено важни, тъй като първият опит на лишаване от свобода за по-голямата част от затворниците ще бъде като задържани под стража. За тази група затворници първите няколко дни в затвора могат да бъдат особено объркващи; процедурите за прием следва да отчитат този момент, а служителите, отговорни за прилагането им, трябва да са наясно с това.

Гаранции срещу произволно задържане

Затворническите власти представляват важна гаранция срещу произволното задържане. Те трябва да установят ясни процедури, за да гарантират, че е налице надлежно разрешена заповед или правен документ за задържането на всеки, постъпил в затвора. Това е особено важно в случая на всички задържани под стража, които имат право да знаят правното основание за своето задържане и кога ще бъде следващото им явяване пред съдебен орган. Властите също така ще трябва да гарантират, че затворниците се явяват пред съдилищата незабавно и в съответното време.

Наблюдаване на времето на задържане под стража

Статутът на затворниците, които са в очакване на съдебен процес, обикновено означава, че продължителността на задържането им ще бъде неопределена и ще зависи от решенията, взети от органи, различни от затворническите власти. Някои юрисдикции имат срокове, в които затворниците трябва или да бъдат изправени пред съд, или да бъдат освободени. Като част от процеса на осигуряване на непрекъснатата законност на заповедта за задържане, затворническите власти ще искат да наблюдават тези договорености. Ще бъде особено важно затворническите власти да водят точен регистър, така че задържаните под стража да не бъдат изгубени в рамките на съдебната система.

Изменение на Наказателно-процесуалния кодекс, приет през 2006 г., донесе свобода от затвора на около 13 000 души в Утар Прадеш, в Индия. Повечето от тях са били задържани за дребни престъпления, подлежащи на пускане под гаранция, като пътуване без билет или дребни кражби. Но тъй като никой не е искал да им плати гаранцията, те са останали зад решетките. Изменението предвижда, че ако на един човек е разрешена гаранция, но той не е в състояние я плати в рамките на седем дни, то той трябва да бъде обявен за социално слаб и освободен от затвора на собствена отговорност. Отделът по затворите поиска всички 53 областни затвори да изготвят списъци на затворниците, чиито случаи попадат в тази категория. Отделът, с помощта на областната администрация и прокурорите, след това подаде жалбите пред съда за освобождаване на лишените от свобода. 12 780 затворници са били освободени. (58)

Експрес Индия, 20 януари 2009 г.

В Хондурас законът постановява освобождаване от затвора на всяко задържано лице, чиито случай не е стигнал до съд и чието време в ареста надвишава максималната присъда за престъплението, в което е обвинено. (59)

Доклад на Държавния департамент на САЩ за състоянието на човешките права, 2009 г.

Правна помощ

Всички задържани под стража трябва да имат достъп до подходящо процесуално представителство. Хората, които са приети за пръв път в затвора, често са объркани и несигурни относно своето положение и своето обкръжение. Те имат право на независима правна помощ.

Отделен набор от правила

Персоналът на затвора трябва да бъде наясно с правното разграничение между задържани под стража и осъдени затворници. Трябва да има отделен набор от правила за управление на задържаните под стража.

Правото на процесуално представителство

Какво казват международните инструменти

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 17:

1. Задържано лице има право да ползва помощта на адвокат. То следва да бъде информирано за правото си от компетентния орган незабавно след задържането и трябва да му се предоставят подходящи условия за упражняването на това право.

2. Ако задържано лице не разполага с адвокат по свой избор, то трябва да има право на адвокат, назначен от съдебен или друг орган, във всички случаи, в които интересите на правосъдието изискват това, и без заплащане от негова страна, ако то не разполага с достатъчно средства, за да плати.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 18:

1. Задържано или лишено от свобода лице има право да общува и да се консултира със своя адвокат.
2. На задържано или лишено от свобода лице трябва да се позволи адекватно време и възможности за консултация със своя адвокат.
3. Правото на задържано или лишено от свобода лице да бъде посетено от и да се консултира и да общува без забавяне или цензура и при пълна поверителност със своя адвокат не може да бъде отменено или ограничено, освен при изключителни обстоятелства, които трябва да бъдат определени със закон или законни разпоредби, когато това се счита за задължително от съдебен или друг орган, за да се поддържа сигурността и добрият ред.
4. Разговори между задържано или лишено от свобода лице и неговия адвокат могат да бъдат наблюдавани от служители на правоохранителните органи, но не трябва да бъдат чувани от тях.
5. Кореспонденцията между задържано или лишено от свобода лице и неговия адвокат, посочена в настоящия принцип, не може да бъде използвана като доказателство срещу задържано или лишено от свобода лице, освен ако е свързана с продължаващо или подготвяно престъпление.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 23:

1. Продължителността на всеки разпит на задържано или лишено от свобода лице и на интервалите между разпитите, както и самоличността на служителите, които провеждат разпитите, и на други присъстващи лица, трябва да се записват и удостоверяват в такава форма, каквато е предписана от закона.
2. Задържано или лишено от свобода лице или неговият адвокат, когато е предвидено от закона, трябва да имат достъп до информацията, описана в ал. 1 от настоящия принцип.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 93:

За целите на своята защита неосъден затворник трябва да има право да кандидатства за безплатна правна помощ, когато такава помощ е на разположение, както и да приема посещения от адвокатата си с оглед своята защита, да подготви и да му дава поверителни указания. За тези цели, при проявено желание от страна на затворника, той следва да получи материали за писане. Разговорите между затворник и неговия адвокат могат да бъдат наблюдавани от полицейски или служители на заведението, но не трябва да бъдат чувани от тях.

Основни принципи за ролята на адвокатите, принцип 7:

Правителствата трябва допълнително да гарантират, че всички лица, арестувани или задържани с или без наказателно обвинение, трябва да имат бърз достъп до адвокат, във всеки случай не повече от четиридесет и осем часа след времето на техния арест или задържане.

Основни принципи за ролята на адвокатите, принцип 8:

На всички арестувани, задържани или лишени от свобода лица трябва да бъдат предоставени подходящи възможности, време и помещения, за да бъдат посетени от и да общуват и да се консултират с адвокат без забавяне, подслушване или цензура и при пълна поверителност. Такива консултации могат да бъдат наблюдавани от служители на правоохранителните органи, но не трябва да бъдат чувани от тях.

Приложение в практиката

Ролята на затворите при осигуряването на процесуално представителство

На много ранен етап новоприетите затворници трябва да бъдат уведомени за правата им по отношение на процесуалното представителство, особено ако очакват съдебен процес. Някои от тях вече ще имат адвокат. В този случай тяхната грижа ще бъде относно достъпа: кога, къде и при какви обстоятелства могат да имат контакт с адвокатите си. Много други затворници няма все още да са си уредили процесуално представителство. В този случай следва да им бъде позволено да се свържат с адвокат възможно най-скоро, за да обсъдят правното си положение и да започнат да подготвят защитата си. Съответните власти трябва да гарантират, че съществуват разпоредби, гарантиращи, че затворници, които нямат финансови ресурси, могат все пак да имат адекватно процесуално представителство.

Консултативната служба на правните асистенти (PAS) включва използването на лица, които не са адвокати – правни асистенти – в системата на наказателното правораздаване. Службата стартира в Малави през 2000 г. и оттогава е била приета в Бенин (2002 г.), Кения (2004 г.), Уганда (2005 г.) и Нигер (2006 г.). Схемите във всяка страна споделят редица общи черти. Те обучават правни асистенти или лица, които не са адвокати, в наказателното право и процес и добавят практически умения (които включват: интервюиране, управление на информацията, театрални умения [разиграване на роли]), които позволяват на тези правни асистенти:

- да преподават правна грамотност на затворниците и да им помогнат да разберат закона и как да го използват, за да се представляват сами;
- да предоставят на лицата, които са в конфликт със закона, подходящи правни съвети и помощ;
- да сближат системата на наказателното правораздаване чрез подобряване на комуникацията, сътрудничеството и координацията между отделните институции. (60)

От уеб страницата на датския Институт по правата на човека

Поверителност на правната кореспонденция

Затворническите власти не бива да се намесват по никакъв начин в комуникацията между затворниците и техните процесуални представители. Писмена кореспонденция между затворник и неговия или нейния адвокат не трябва да бъде подлагана на цензура. В редица юрисдикции такава кореспонденция се маркира върху плика и затова входящата кореспонденция се предава директно на затворника, без да се отваря; изходящата кореспонденция се запечатва от затворника. Ако затворническите власти имат основателна причина да подозират, че се злоупотребява с тази договореност, те могат да отворят входящата кореспонденция в присъствието на затворника, за да проверят, че тя не съдържа нищо, което е забранено; по подобен начин изходящата кореспонденция може да се провери в присъствието на затворника, преди да бъде запечатана. При никакви обстоятелства кореспонденцията не трябва да се чете от властите.

Поверителност на срещите с процесуални представители

Разговорите между затворник и неговия или нейния процесуален представител никога не трябва да бъдат чувани от затворническите власти. Логично е такива посещения да се провеждат пред погледа на служителите на затвора, например като членовете на персонала могат да наблюдават посещението през стъклен панел, но това не трябва да им позволява да чуват това, което се обсъжда.

Управление на задържаните под стража

Какво казват международните инструменти

Международен пакт за граждански и политически права, член 10:

2. (а) Обвиняемите лица, освен при изключителни обстоятелства, са отделени от осъдените и са подложени на различен режим, съответстващ на положението им на неосъдени лица.
2. (б) Обвиняемите младежи се отделят от възрастните и случаите им се разглеждат колкото е възможно по-скоро.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 8:

Задържаните лица трябва да са обект на отношение, подходящи за техния статут на неосъдени. Съответно, когато е възможно, те трябва да бъдат държани отделно от лишените от свобода лица.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 84:

- (1) Без да се засягат правните норми за защита на личната свобода или предписването на процедура, която се спазва по отношение на неосъдени затворници, тези затворници се ползват със специален режим, който е описан в следващите правила само в неговите съществени изисквания.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 86:

Неосъдените затворници трябва да спят самостоятелно в отделни помещения с уговорката за различните местни обичаи по отношение на климата.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 87:

В рамките на ограниченията, съвместими с добрия ред на институцията, неосъдените затворници могат, ако пожелаят, да получават храна за своя сметка отвън или чрез администрацията, или чрез тяхното семейство или приятели. В противен случай администрацията трябва да им предостави храна.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 88:

- (1) **На неосъден затворник трябва да се разреши да носи собствените си дрехи, ако те са чисти и подходящи.**
- (2) **Ако той носи затворнически дрехи, те трябва да са различни от тези, предоставени на осъдените затворници.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 89:

На неосъден затворник трябва винаги да се предлага възможност за работа, но не трябва да се изисква от него да работи. Ако той избере да работи, трябва да му се заплаща за това.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 90:

На неосъден затворник трябва да бъде позволено да си набави за своя сметка или за сметка на трета страна такива книги, вестници, канцеларски материали и други средства за занимания, каквито са съвместими с интересите на правораздаването и сигурността и добрия ред на институцията.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 91:

На неосъден затворник трябва да бъде позволено да бъде посещаван и лекуван от собствения си лекар или стоматолог, ако има достатъчно основания за молбата му и той е в състояние да заплати направените разходи.

Приложение в практиката

Различен статут за задържаните под стража

Затворите обикновено се управляват по начин, който е най-удобен за затворническите власти. Една от последиците на това може да бъде, че отношението към всички задържани е едно и също, независимо дали са мъже или жени, възрастни или непълнолетни, осъдени или задържани под стража. Това може да е от полза за администрацията на затвора; то обаче не отговаря на изискванията на справедливост. Задържаните под стража не са осъдени за никакво престъпление и не би трябвало да бъдат управлявани така, сякаш са осъдени. Съдебните органи са изискали само те да бъдат лишени от свобода, а не да бъдат подложени на допълнителни наказания.

Разделени от осъдените затворници

Задържаните под стража трябва да бъдат държани в помещение, отделени от затворниците, които са осъдени с влязла в сила присъда. В много юрисдикции непосредствената последица от такова разделяне е, че условията, при които са държани задържаните под стража, са много по-лоши отколкото тези на осъдените затворници. Те живеят в най-пренаселените килии; при лоши битови условия и получават най-малък достъп до съоръженията на затвора. Това не трябва да е така. Фактът, че те остават невинни в очите на съдебната система, означава, че техните условия на задържане следва да бъдат поне толкова добри, колкото тези на осъдените затворници.

Какво трябва да осигури затворът

Отделните наредби за задържаните под стража трябва да покриват такива практически въпроси като например кога могат да носят собствените си дрехи, достъпа им до храна, книги и други материали и условия за посещения. Те не могат да бъдат задължавани да работят, но трябва да им се даде възможност да го направят.

В случаите, когато задържаните под стража са държани в затвора за продължителни или неопределени периоди ще бъде особено важно да се гарантира, че им е осигурен пълен достъп до съоръженията на затвора и възможност да работят, ако изберат това.

Нивата на сигурност не следва да бъдат предва- рително определени

Всички затворници, независимо дали осъдени или в очакване на съдебен процес, трябва да бъдат държани в условия, които отговарят на техните нужди по отношение на сигурността. В много юрисдикции осъдените затворници се разпределят в отделни категории за сигурност, но всички задържани под стража се третират като че трябва да бъдат държани в условия на висока сигурност. Това невинаги е така. Задържаните под стража трябва да бъдат подложени на оценка на риска, който те представляват. Не може да има каквото и да било основание за задържане на тези, които очакват съдебен процес по сравнително дребни престъпления, в същите условия като тези, които са били обвинени в много тежки престъпления.

Други затворници без присъда

Какво казват международните инструменти

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 94:

В страни, където законът позволява лишаване от свобода заради дълг или по нареждане на съд във връзка с друг, ненаказателен процес, лишените от свобода лица не трябва да се подлагат на по-голямо ограничаване или суровост, отколкото е необходимо, за да

се осигурят безопасното задържане и добрият ред. Тяхното третиране трябва да бъде не по-малко благоприятно от това на неосъдените затворници, с уговорката обаче, че е възможно те да бъдат задължени да работят.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 95:

Без да се засягат разпоредбите на чл. 9 от Международния пакт за граждански и политически права, на лица, арестувани или задържани без обвинение, се предоставя същата защита като тази, предоставена в съответствие с част I и част II, раздел В. Относителните разпоредби на част II, раздел А трябва да се прилагат по същия начин, когато тяхното приложение може да бъде благоприятно за тази специална група от задържани лица, при условие че не трябва да се вземат каквито и да било мерки, предполагащи, че превъзпитанието и поправянето по какъвто и да било начин е подходящо за лица, неосъдени за престъпление.

Приложение в практиката

Административните затворници не са осъдени

Затворът е преди всичко място за задържане на хора, които са били осъдени или обвинени в извършване на престъпление. В някои страни лицата могат да бъдат задържани, защото им е предявен граждански обвинителен акт или по други административни причини. Когато това се случи, такива лица трябва да бъдат третирани по същия начин, както другите неосъждани затворници. Това ще се отрази на условията, в които те са държани, а също и на достъпа, който те трябва да имат до процесуални представители и други официални лица.

Нелегални имигранти и търсеци убежище

В някои страни лица биват задържани, защото са влезли незаконно в страната или понякога защото търсят убежище. Такива лица не трябва да бъдат задържани заедно с лица, които са обвинени или които са били осъдени за престъпления. Ако се предават за задържане на властите в затвора, отношението към тях не трябва да бъде същото както към осъдените или обвинените за престъпления лица.

Други категории на задържане

Чуждестранните затворници понякога се задържат след изтичане на присъдите им, защото нямат пари да си платят билета до дома, родната им страна няма да приеме тяхното връщане или няма безопасна страна, в която да бъдат върнати. Такива затворници са изтърпели присъдата си и условията им за задържане трябва да са съобразени с това. Тези въпроси също са разгледани по-подробно в глава 12.

Непълнолетни и млади затворници

Рамката

Някои определения

Минималната възраст за наказателна отговорност описва възрастта, на която деяния, извършени от деца, могат да бъдат преследвани съгласно наказателното право. Тази възраст варира значително в отделните страни. Също така съществуват различни определения в закона на възрастта, на която дете може да бъде затворено в затвор. В рамките на затворите също съществуват разлики във възрастта, на която непълнолетните могат да бъдат държани в същите затвори като възрастните.

Позицията в международното право

В международното право съществува съвсем ясна позиция за това кой трябва да се разглежда като дете:

Конвенция на ООН за правата на детето, член 1:

... „дете“ означава всяко човешко същество на възраст под 18 години освен ако съгласно закона, приложим за детето, пълнолетието настъпва по-рано.

Международните инструменти по правата на човека в наказателното правосъдие прилагат същото определение за непълнолетен:

Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 11:

(а) Непълнолетно е всяко лице на възраст под 18 години.

Комитетът на ООН за правата на детето е казал, че минимална възраст за наказателна отговорност под 12 години се счита за неприемлива в международен план. (61)

Лицата под 18 години не трябва да бъдат в затвора

В някои държави лице, което е под 18 години, не може да бъде държано в затвор. Тази договореност трябва да се окуражава. Когато толкова млади хора трябва да бъдат задържани, те трябва да бъдат настанени в ареста на агенции за социално подпомагане, а не в такива, част от системата на наказателното правораздаване.

Затвор за непълнолетни само в краен случай

Принципите, описани в настоящия наръчник, се отнасят за всички затворници. Освен това има специални съображения, които трябва да бъдат взети под внимание по отношение на управлението на непълнолетни и млади затворници. Затворите следва да се използват за

задържане на лица, които са извършили много тежки престъпления или които са заплаха за обществото. Много малко непълнолетни попадат в тези категории. Тези, които попадат, трябва да бъдат държани в затвора само когато няма абсолютно никаква налична алтернатива. Данните от редица държави показват, че колкото по-рано един млад човек влезе в системата на наказателното правораздаване, толкова по-голяма е опасността, че той или тя ще участва в по-нататъшна престъпна дейност.

Законосъобразност на задържането на непълнолетни

Две от скорошните тенденции в различни части на света водят до увеличаване на броя на младите хора в затвора. В някои страни загрижеността по отношение младежката престъпност е довела до по-сурови присъди, докато в други задържането без обвинение се разглежда като част от решението за нарастващия брой относно деца, живеещи на улицата. В някои юрисдикции държат децата в затвора дори когато те са под законово определената възраст. Глава 11 от настоящия наръчник разглежда отговорността на администрациите на затворите да гарантират, че за всички лица, идващи в затвора, е издадена надлежна заповед за задържане. Това е особено важно, когато се работи с деца и младежи, както и с други уязвими групи.

Акцент върху благосъстоянието на непълнолетния

Ако наистина е необходимо един млад човек да бъде държан в затвора, трябва да бъдат взети специални мерки, за да се гарантира, че принудителните елементи на затворническия живот са сведени до минимум и че възможностите за обучение и личностно развитие се използват максимално. Специални усилия трябва да се положат, за да се помогне на младия човек да запази и да развие семейните си отношения.

Проблем с липсата на регистър на ражданията

В редица страни липсата на архиви може да затрудни установяването на точната възраст на човек и има съобщения за фалшифициране на данни с цел прием на непълнолетни в затвори за възрастни. (62)

Млади пълнолетни затворници

Някои юрисдикции създават специални договорености за младите пълнолетни затворници, които са под грижите на затворническата администрация. В някои държави младите затворници се държат отделно от възрастните затворници, докато не достигнат възраст от 21 години. В Германия, хората на възраст над 21 също могат да бъдат осъдени на затвор за младежи и само тогава, когато младият човек навърши 24 години, присъдата трябва да бъдат изтърпявана в институция за възрастни. Това се прави, за да се даде приоритет на техните образователни нужди и на нуждите на развитието им и да се предотврати неблагоприятното въздействие на по-възрастните и по-опитни нарушители.

Какво казват международните инструменти

Конвенция за правата на детето, член 37(1):

Държавите - страни по Конвенцията, осигуряват:

- (a) Никое дете да не бъде лишено от неговата свобода незаконно или произволно. Арестуването, задържането или осъждането на лишаване от свобода на дете следва да бъде в съответствие със закона и да се използва само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок.
- (b) Всяко дете, лишено от свобода, да бъде третирано хуманно и като се зачита достойнството, присъщо на човешката личност, и по начин, който взема предвид нуждите на лицата на неговата възраст. По-специално всяко дете, лишено от свобода, трябва да бъде отделено от възрастните освен ако се прецени, че висшите интереси на детето изискват да не се прави това, и да има правото да поддържа контакти със семейството си чрез кореспонденция и посещения освен при изключителни обстоятелства.
- (c) Всяко дете, лишено от свобода, да има право на незабавен достъп до правна и друга необходима помощ, както и правото да оспорва законността на лишаването си от свобода пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган и на бързо решение по всякакви такива дела.

Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните, правило 13:

- (1) Принудителното задържане преди процес ще се прилага само като крайно средство и за възможно най-кратък период от време.
- (2) При възможност принудителното задържане ще се заменя с алтернативни мерки, като строг надзор, засилени грижи, настаняване при семейството или във възпитателно заведение или дом.
- (3) Непълнолетните, задържани преди процеса, имат всички права и гаранции, предвидени в Правилата за минималните стандарти за отношението към затворниците, приети от Организацията на обединените нации.
- (4) Непълнолетните лица, задържани в очакване на дело, трябва да бъдат държани отделно от възрастните и трябва да бъдат задържани в отделна институция или в отделна част на институция, в която също са държани възрастни.
- (5) Докато са задържани, непълнолетните ще се ползват от грижите, защитата и всяка необходима или индивидуална помощ – социална, образователна, професионална, психологическа, медицинска и физическа, която те могат да изискват с оглед на своята възраст, пол, личност.

Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните, правило 19:

Настаняването на непълнолетно лице в място за лишаване от свобода винаги трябва да е крайна наказателна мярка и за възможно най-кратък срок.

Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните, правило 21:

Досиетата на непълнолетните правонарушители са строго поверителни и недостъпни. Достъпът до досиетата ще бъде разрешен само на лица, пряко заети в разглеждането на случая, или на други упълномощени лица.

Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните, правило 26:

- (1) Целите на възпитанието и отношението към непълнолетните правонарушители, лишени от свобода, е осигуряването на грижи, защита, образование и придобиването на професионални навици с цел да им се помогне да изпълняват социално полезни роли в обществото.
- (2) Непълнолетните в институциите трябва да се ползват от грижи, защита и цялата необходима помощ – социална, образователна, психологическа, здравна и физическа, от която може да се нуждаят поради своята възраст, пол и индивидуални особености и в интерес на цялостното им развитие.
- (3) Непълнолетните лица в институции трябва да бъдат държани отделно от възрастните и трябва да бъдат задържани в отделна институция или в отделна част на институция, в която също са държани възрастни.
- (4) Настанените в институция млади жени правонарушители заслужават специално внимание по отношение на техните лични нужди и проблеми. Те трябва да получават не по-малко грижи, защита, помощ и обучение, отколкото младите мъже правонарушители. Трябва да им бъде гарантирано справедливо отношение.

Трябва да се насърчава междуведомствено сътрудничество с цел осигуряване на адекватно академично или, в зависимост от случая, професионалното обучение на институционализираните непълнолетни, с цел да се гарантира, че те няма да напуснат институцията с пропуски в обучението си.

Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните, правило 27:

- (1) Минималните стандартни правила за отношение към затворниците и свързаните с тях препоръки трябва да се прилагат, доколкото е относимо, към отношението спрямо лишените от свобода непълнолетни правонарушители в институции, включително и тези, които са задържани в очакване на процес.
- (2) Трябва да бъдат положени усилия за изпълняването в най-голяма степен на съответните принципи, залегнали в Минималните стандартни правила за отношение към затворниците, за да се задоволят разнообразните нужди на непълнолетните, специфични за тяхната възраст, пол и индивидуални особености.

Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните, правило 29:

- (1) Ще се положат усилия за осигуряване на полу-институционални условия, като домове за възстановяване, образователни домове, дневни центрове за обучение и други такива подходящи мерки, които могат да помогнат за правилната реинтеграция на непълнолетните в обществото.

Правила за защита на лишените от свобода непълнолетни на Организацията на обединените нации, правило 11:

За целите на правилата ще се прилагат следните определения:

- (a) Непълнолетно е всяко лице на възраст под 18 години. Възрастовата граница, под която не трябва да се позволява дете да се лишава от свобода, трябва да се определи със закон.
- (b) Лишаване от свобода означава всяка форма на задържане или настаняване в затвор или поставянето на лице в публично или частно заведение за лишаване от свобода, от което това лице не може да излезе по собствено желание, наредено по заповед на съдебен, административен или друг публичен орган.

Приложение в практиката

Младите хора в затвора

Персоналът на затворите е обучен да защитава обществото от възрастни, които са били осъдени или са в очакване на съдебен процес за сериозни престъпления. Не трябва да бъде част от тяхната задача да се грижат за малкия брой деца и млади хора, които са извършили такива ужасни престъпления, че трябва да бъдат лишени от свобода. Такива млади хора трябва да бъдат поверявани на грижите на агенции за социално подпомагане или социални грижи.

НЕПЪЛНОЛЕТНИ И МЛАДИ ЗАТВОРНИЦИ

Уязвими към тормоз

Въпреки че това е принципът, реалността е, че в много страни деца и млади хора се задържани в затворите. Когато това се случи, администрацията на затворите има задължение да се грижи за тях по начин, който е съобразен с тяхната възраст и специални нужди. Съществуват две основни причини за това специално отношение. Първата е, че децата и младите хора са по-уязвими от възрастните и трябва да бъдат защитени от насилие или злоупотреба от страна на по-възрастните затворници или дори от персонала. Втората причина е, че тези млади хора като цяло са по-склонни да отговорят на положителни влияния, на обучение и на възможности за образование.

Поради тези причини всички деца или непълнолетни, които са под грижите на администрацията на затворите, трябва да бъдат държани в отделни институции, а не в затвори за възрастни.

Умения на персонала

Служителите на затвора, които работят в институции за млади правонарушители, трябва да бъдат специално обучени. Много от уменията, които те трябва да използват, са доста различни от тези, които се изискват от служителите, работещи с възрастни затворници. Много служители ще предпочитат да работят с възрастни затворници и ще гледат на работата със затворници с дългосрочни присъди, които са трудни за управление, като на истинска работа в затвор. Работата с непълнолетни, от друга страна, често се разглежда като лек вариант за служители, които са по-ниско квалифицирани или които не могат да се справят с по-взискателната работа с възрастни затворници. Това е погрешно възприятие. Работа с по-млади затворници изисква специален набор от умения. Персоналът трябва да бъде в състояние да съчетава изискванията за сигурност и добър ред със задължението да помага на младите хора, много от които могат да бъдат непостоянни и непредвидими, да узреят и да развият лични умения, които ще им позволят да успеят в живота. Служителите, които ще работят в институции за непълнолетни, трябва да бъдат специално подбрани и след това трябва да им бъдат предоставени необходимите умения за извършване на тяхната трудна работа. Те също ще се нуждаят от подкрепа, за да се справят с физическите и емоционалните изисквания, които работата с млади правонарушители може да донесе.

Благосъстояние и образователни потребности

Съществува широк спектър от практики в системите, използвани за задържане на лишени от свобода деца и младежи. Голяма част от тази практика отразява специфичното благосъстояние и образователните потребности на младите хора. Важно е тази част от администрацията на затвора, отговорна за децата и младежите, да развива тесни организационни връзки с други официални служби, които се занимават с благосъстоянието на децата и образованието в гражданското общество.

Тесни връзки с обществото навън

Режимът в институциите за непълнолетни трябва да се стреми да сведе до минимум принудителните елементи на лишаване от свобода и трябва да наблегне на образованието и обучението за придобиване на умения. Доколкото е възможно, тази работа трябва да бъде свързана с курсове и програми за младите хора, провеждани в гражданското общество. Учители и други работници трябва да дойдат от местни училища и колежи и сертификатите на младите хора трябва да се връчват не от администрацията на затвора, а от местните образователни центрове. В идеалния случай, когато съображенията за сигурност позволяват, младите хора трябва да имат възможност да продължат образованието си извън затвора чрез освобождаване през деня.

Администрациите на затворите трябва да се стремят да създадат връзки с неправителствените организации, работещи с млади хора извън затвора, за да разширят обхвата на програмите, достъпни за младите затворници, особено във физическите, културните и социалните дейности.

Семейни връзки

Голямо значение трябва да се отдаде на поддържането и развиването на връзки между младия човек и неговото или нейното семейство. Винаги, когато това е възможно, по време на изтърпяване на присъдата младите хора трябва да получат разрешение да правят кратки посещения в дома си. Семействата трябва да бъдат насърчавани да посещават институцията толкова често, колкото е възможно, и да поддържат контакт чрез писма и по телефона.

Фактът, че младите затворници представляват малцинство в повечето юрисдикции ще означава, че те често биват затваряни далече от дома. Администрацията на затвора ще трябва да обърне специално внимание, за да гарантира, че семейните посещения могат да се осъществят.

Следва да се обърне специално внимание на средата, в която се правят посещенията, като се предоставя толкова уединение и неформалност, колкото е възможно. Семействата трябва също да бъдат насърчавани да участват в решенията, свързани с отношението спрямо техния син или дъщеря по време на задържането.

Освобождаване и реинтеграция

В много страни значителна част от младите затворници може да са загубили контакт със семействата си преди влизането в затвора или в резултат на него. Администрациите на затворите ще трябва да гарантират, че обръщат особено внимание при идентифицирането на онези млади хора, които могат да се нуждаят от допълнителна подкрепа при повторното установяване на връзки със семействата им или за които семейните връзки са безвъзвратно разрушени. Основната цел трябва да бъде да се избегне връщането на младежите към социалната среда, допринесла за първоначалното им престъпление. Ще бъде

важно да се привлече помощта на съответните правителствени и неправителствени организации в създаването и предоставянето на подходящи програми за връщане в обществото.

“ *Изправителният и превъзпитателен център за непълнолетни в Техеран има схема, наречена „Моят дом“, по която децата се освобождават от центъра в домове, управлявани от лица, които действат като приемни родители на децата. (63)*

Доклад на Комитета по правата на човека на Адвокатската асоциация на Великобритания, 2004 г.

Жените, лишени от свобода

Рамката

Жените в затвора са малцинство

Във всяка затворническа система дялът на жените в затвора обикновено е между 2% и 10%. Една от последиците от този малък дял е, че затворите и пенитенциарните системи имат тенденция да бъдат организирани въз основа на нуждите и изискванията на мъжете затворници. Това се отнася за архитектурата, за сигурността и за всички други съоръжения. Всички специални разпоредби за лишените от свобода жени обикновено са нещо, което е добавено към разпоредбите, отнасящи се обикновено до мъжете.

Престъпления, извършени от жени

В редица страни твърдото законодателство за борба с наркотиците е имало значителен ефект върху броя на жените в затвора. В резултат на това процентът на нарастване на броя на лишените от свобода жени, както например в САЩ, често е много по-голям, отколкото този при мъжете. В някои държави това е довело и до увеличаване на броя на чуждестранните затворници, които сега образуват непропорционално голям процент от лишените от свобода жени. В повечето страни е по-малко вероятно жените да бъдат осъдени на лишаване от свобода за насилствени престъпления в сравнение с мъжете, а е по-вероятно да бъдат осъдени за престъпления срещу собствеността.

Жените в затвора имат различни проблеми

В действителност положението на лишените от свобода жени е много различно от това на мъжете затворници и затова следва да им се обърне особено внимание. Жените, изпратени в затвора, често са претърпели физическо или сексуално насилие и ще имат множество нелекувани здравословни проблеми. За жените последиците от лишаването от свобода и неговото влияние върху живота им могат да бъдат много различни.

Семейни отговорности

В повечето общества жените носят основната отговорност за семейството, особено когато има деца. Това означава, че когато една жена бъде изпратена в затвора, последиците за семейството, което е оставила зад гърба си, могат да бъдат много значими.

“

През 2007 г. Конституционният съд на Република Южна Африка е постановил, че „най-добрият интерес на детето е от първостепенно значение във всички въпроси, свързани с детето, при осъждане на настойниците на малки деца... Целта е била да се гарантира, че постановяващият присъдата съд е бил в състояние адекватно да балансира всички различни интереси, засегнати от осъждането, включително и тези на децата в риск. Това трябва да се превърне в стандартна грижа на всички съдилища, постановяващи присъди.“

Делото се отнася за самотна майка на три момчета на възраст 16, 12 и 8 години. Майката е бил осъдена за измама и е получила присъда директно лишаване от свобода за четири години. Съдът спира присъдата си и вместо това налага редица други условия. (64)

Конституционен съд на Република Южна Африка, Решение в случая на М. срещу Държавата, 2007 г.

Когато един баща бъде изпратен в затвора, майката често поема семейните му задължения, наред със собствените си. Когато една майка бъде изпратена в затвора, бащата, който остава със семейството, често намира за изключително трудно да поеме всички родителски задължения, особено ако няма подкрепата на по-широкото семейство. В много случаи майката може да бъде единствената, която полага грижи за децата. Всичко това означава, че трябва да бъдат предвидени специални разпоредби, за да се гарантира, че жените, лишени от свобода, могат да поддържат пълноценен контакт с децата си. Проблемът с много малките деца изисква да бъде разглеждан с особена чувствителност.

Бременни жени

Бременните жени не трябва да бъдат изпращани в затвора, освен ако няма абсолютно никаква друга алтернатива. Ако това трябва да се случи, за тях трябва да бъдат предвидени специални мерки, докато очакват раждането на детето си, а също и по време на периода на кърменето. Прилагането на каквито и да било ограничения от съображения за сигурност по време на самото раждане повдига особено чувствителни въпроси. Презумпцията винаги трябва да бъде, че никоя бъдеща майка не следва да ражда в затвора.

Предотвратяване на злоупотреби

Физическата безопасност на жените трябва да бъде гарантирана, докато те се намират в затвора. Поради тази причина те винаги трябва да бъдат държани отделно от мъжете затворници и никога не трябва да бъдат надзиравани само от служители от мъжки пол.

Какво казват международните инструменти

Всеобща декларация за правата на човека, член 2:

Всеки човек има право на всички права и свободи, провъзгласени в тази Декларация, без никакви различия, основани на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение.

Международен пакт за граждански и политически права, член 3:

Държавите – страни по този пакт, се задължават да осигурят равни права на мъжете и жените при ползуването на всички граждански и политически права, предвидени в този пакт.

Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, чл. 2:

Държавите участнички осъждат дискриминацията по отношение на жените във всички нейни форми, съгласяват се незабавно с всички възможни методи да се провежда политика на ликвидиране на дискриминация по отношение на тях и с тази цел се задължават:

- (h) Да включат принципа на равноправие на мъжете и жените в своята национална конституция или друго съответно законодателство, ако това още не е било направено, и да осигурят с помощта на закона и други съответни средства практическото осъществяване на този принцип;
- (i) Да приемат съответни законодателни и други мерки, включително и санкции, там, където това е необходимо, забраняващи всякаква дискриминация по отношение на жените.
- (j) Да установят юридическа защита на правата на жените на равна основа с мъжете и да осигурят с помощта на компетентни национални съдилища и други държавни учреждения ефективна защита на жените срещу всеки акт на дискриминация.
- (k) Да се въздържат от извършване на каквито и да е дискриминационни актове или действия по отношение на жените и да гарантират, че държавните органи и учреждения ще действуват в съответствие с това задължение.
- (l) Да приемат всички надлежни мерки за ликвидиране на дискриминацията по отношение на жените от страна на което и да е лице, организация или предприятие.
- (m) Да приемат всички надлежни мерки, в това число и законодателни, за изменение или отменяне на действащи закони, постановления, обичаи и практика, които представляват дискриминация по отношение на жените.
- (n) Да отменят всички разпоредби от наказателното си законодателство, които представляват дискриминация по отношение на жените.

Декларация на ООН за премахване на насилието срещу жени, чл. 2: Насилие срещу жените трябва да се разбира като обхващащо, но не само следното:

- (с) физическо, сексуално и психологическо насилие, извършено или толерирано от държавата, когато се случи.

Декларация на ООН за премахване на насилието срещу жени, чл. 4:

- (i) (Държавата трябва да) предприеме мерки, за да гарантира, че служителите на правоприлагащите органи и длъжностните лица, отговорни за прилагане на политики за предотвратяване, разследване и наказание на насилието срещу жените, получават обучение, което да им позволи да разбират нуждите на жените.

Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, принцип 5 (2):

Мерките, прилагани по силата на закона и които са предназначени единствено за защита на правата и специалния статут на жените, особено бременни жени и кърмачки, деца и младежи, стари или болни хора или хора с увреждания, не трябва да са дискриминационни.

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 8:

Различните категории затворници трябва да се държат в отделни институции или части от институции, като се взема предвид техният пол, възраст, криминално досие, правната причина за задържането им и потребностите на тяхното третиране. Така,

- (a) **Мъжете и жените трябва доколкото е възможно да бъдат задържани в отделни институции: в институция, в която се приемат както мъже, така и жени, цялото помещение, определени за жени, трябва да бъде напълно отделено.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 23:

- (1) **В женските институции трябва да има специални помещения за извършване на всички необходими предродилни и следродилни грижи и лечение. Доколкото е възможно, се осигуряват условия децата да бъдат родени в болница извън институцията. Ако едно дете е родено в затвор, този факт не трябва да се споменава в свидетелството за раждане.**
- (2) **Когато на кърмачетата е позволено да останат в институцията с майките си, трябва да се вземат мерки за осигуряване на детска ясла с персонал от квалифицирани лица, където бебетата се оставят, когато не са под грижата на своите майки.**

Минимални стандартни правила за отношение към затворниците, правило 53:

В едно пенитенциарно заведение както за мъже, така и за жени

- (1) отделението за жените трябва да бъде под контрола на отговорен служител от женски пол, който да съхранява ключовете за цялата тази част от заведението.**
- (2) Мъж – член на персонала не трябва да влиза в частта от институцията, определена за жени, освен ако не е придружен от служител от женски пол.**
- (3) Лишените от свобода жени се управляват и контролират само от жени служители. Това обаче не следва да ограничава членове на персонала от мъжки пол, особено лекари и учители, да изпълняват професионалните си задължения в институции или части от институции, определени за жени.**

Африканска харта за правата и благосъстоянието на детето, член 30:
Деца на лишени от свобода майки:

- 1. Държавите – страни по настоящата харта, предоставят специално отношение на бъдещи майки и майки на бебета и малки деца, които са били обвинени или признати за виновни в нарушаване на наказателния закон, и по-конкретно:**
  - (a) гарантират, че при осъждане на такива майки винаги първо ще бъде обмислена присъда без лишаване от свобода;**
  - (b) създават и насърчават мерки, алтернативни на институционалното лишаване от свобода, за третирането на такива майки;**
  - (c) създават специални алтернативни институции за държане на такива майки;**
  - (d) гарантират, че майка не може да бъде изпратена в затвор с детето си;**
  - (e) гарантират, че смъртна присъда не се налага на такива майки;**
  - (f) основната цел на пенитенциарната система ще бъде поправянето, интеграцията на майката в семейството и социалната рехабилитация.**

Приложение в практиката

Персоналът се нуждае от специално обучение

Важно е да се признае, че ефектът на лишаване от свобода върху жените често е много различен от този върху мъжете. Семейните обстоятелства, които те са оставили след себе си, обикновено ще бъдат различни, тъй като много жени или се грижат самостоятелно, или имат първостепенната роля като полагащи грижи за своите семейства и други лица. В някои култури жените, които са в затвора, е по-вероятно да бъдат изоставени от своите семейства. Членовете на

ЖЕНИТЕ, ЛИШЕНИ ОТ СВОБОДА

Жените се сблъскват с дискриминация

персонала, които работят с лишените от свобода жени, трябва да бъдат запознати с всички тези въпроси и да получават специално обучение за своята роля.

Средно около 19 от всеки 20 затворници са мъже. Това означава, че затворите обикновено са управлявани от мъжка гледна точка. Обикновено това означава, че процедурите и програмите са предназначени за нуждите на преобладаващо мъжко население и са адаптирани (или понякога не) за нуждите на жените. Това води до дискриминация спрямо жените в няколко отношения.

Трябва да се изготвят различни правила за мъжките и женските затвори, включително тези, които се прилагат при:

- Мерките за сигурност в сградите и по периметъра, като решетки, бодлива тел, високи стени и въоръжена охрана*
- Отношение към посетителите и разпоредбите за семейните свиждания*
- Съществуват процедури, които трябва да бъдат следвани, когато жените напускат временно затвора – например за да отидат в болница*
- Разпоредби за освобождаване за един ден, условно освобождаване и домашен отпуск (65)*

Женевски център за демократичен контрол на въоръжените сили, Инструменти за реформа в сектора за сигурност по отношение на пола, 2008 г.

Битови условия

Една от първите области на дискриминация са битовите условия. Някои пенитенциарни системи разполагат с малък брой затвори, предназначени само за жени, лишени от свобода. При тези обстоятелства много жени се държат в заведения, далеч от техните семейства, което прави семейният контакт много по-труден. Това е от особено значение, когато жените са основните или единствените, които полагат грижи за деца или други зависими роднини.

Алтернативна възможност е жените да се държат в малки отделения, прикрепени към по-големи затвори за лишени от свобода от мъжки пол. Това би могло да повиши риска за безопасността на жените, както и да доведе и до това, че съоръженията, които са на тяхно разположение, се определят от нуждите на по-големия брой затворници от мъжки пол. Достъпът до тези съоръжения и времето извън килията могат да бъдат допълнително ограничени от съображения за сигурност.

И двете системи имат очевидни недостатъци.

ЖЕНИТЕ, ЛИШЕНИ ОТ СВОБОДА

Сигурността не трябва да бъде по-строга, отколкото е необходимо

Една от последиците от ограничената наличност на затвори за жени е, че лишените от свобода жени могат да бъдат държани в съответствие с класификация за сигурност, която е по-строга, отколкото би могло да се оправдае при оценката на риска, който те представляват. Този ефект може да бъде влошен, защото оценките за класификацията се основават на модели на типичен затворник от мъжки пол.

Промените, които настъпиха в Куинсланд, за да направят политиките на затворите по-подходящи за жени, включват:

- * Разработени са специални процедури за ескорт на бременни и кърмеци майки*
- Определен е целеви персонал от женски пол от 70 процента за затворите за жени*
- Няма помещения с максимално ниво на сигурност за жени затворници*
- Жените не се класифицират като изискващи максимално ниво на сигурност (66)*
- * Равен достъп до дейности*

Отделът по изправителни услуги на Куинсланд, Посрещане на нуждите на жените правонарушители, 2003 г.

Поради малкия си брой или поради ограничените места за настаняване, достъпът, който жените затворници имат до дейности, често е по-ограничен от този, с който разполагат мъжете. Например може да има по-малко възможности за образование или обучение за изграждане на умения. Възможностите за работа могат да бъдат ограничени до това, което се счита за традиционен труд за жените, като например шиене или почистване. Администрацията на затвора следва да гарантира, че жените имат същите възможности както мъжете затворници да се възползват от образователните курсове и обучение за изграждане на умения. Същото се отнася и за достъпа до съоръжения за физически упражнения и спорт. Ако има недостиг на съоръжения или на обучен персонал в рамките на затворите, може да се предвиди възможност местни структури и неправителствени организации да се включат в предоставянето на дейности за жените затворници.

Съществуват много малко професионални дейности, особено в сектора за жени. В интерес на истината, в сектора за жени няма нито училище, нито рекреационно съоръжение, нито съоръжение за професионално обучение. Доводът, изтъкнат от властите за тази липса, е, че мъжете и жените затворници, съгласно правилника на затвора, не могат да бъдат настанени заедно, а властите не разполагат с необ-

ходимите ресурси или пространство, за да създадат отделни съоръжения. (67)

Африканска комисия по правата на човека и народите, Доклад за посещение в Етиопия на специалния докладчик по затворите и местата за задържане в Африка, 2004

Където е възможно, дейностите, които са предоставени на разположение на жените, лишени от свобода, трябва да бъдат разработени за тях, а не просто да се адаптират от програми, предназначени за мъже.

Семейни връзки

Особено важно е майките, лишени от свобода, да получат възможност да поддържат връзки със своите деца, които са останали извън затвора. Винаги, когато е възможно, на затворничките трябва да бъде позволено да напускат затвора за кратки периоди от време, за да бъдат заедно със семействата си. Когато децата посещават затвора, трябва да бъде позволен толкова контакт и уединение, колкото е възможно. Посещенията между майки и деца винаги трябва да позволяват физически контакт. Те никога не трябва да бъдат затворени или безконтактни посещения с някаква форма на екран или физическа бариера, която да ги разделя. Ако е възможно, свижданията трябва да продължават цял ден. Договореностите за по-дълги семейни свиждания, описани в глава 11 от настоящия наръчник, са особено важни за лишените от свобода жени. Всякакви правила за сигурност, свързани с претърсване на посетителите, трябва да се извършват, като се вземат предвид най-добрите интереси на детето.

Децата на затворниците трябва да се раждат в болница

Бременните жени трябва да бъдат държани в затвора само в най-краен случай. Ако това е необходимо, трябва да им бъде предоставяно същото ниво на здравни грижи, каквото е предвидено за останалата част от населението, извън затвора. Когато настъпи времето за раждане, такива жени трябва, когато е възможно, да бъдат прехвърляни към цивилна болница. Това следва да гарантира наличност на професионална медицинска помощ, а за бебето – ще се избегне стигмата затворът да е записан като място на раждане.

Във всеки случай свидетелството за раждане трябва да посочва като място на раждане адрес, който не е в затвора. Всички ограничения за сигурност, които са необходими през този период, трябва да бъдат колкото е възможно по-дискретни. Вижте глава 6 относно затворниците и здравните грижи за повече информация по този въпрос.

Когато бременни жени са държани в затвора, администрацията следва да гарантира, че се обръща пълно внимание на всички културни особености, свързани с раждането.

“ На 13 април 2003 г. индийски съд постанови, че „децата на лишените от свобода жени, които живеят в затвора, изискват допълнителна защита“. „В много отношения те са пренебрегнати“, заяви Съдът и съответно издаде насоки, за да се гарантира, че минималните стандарти по отношение на децата на жените затворници, живеещи в затвора, са изпълнени от всички щати и територии на Съюза. (68)

Съдебни новини от Върховния съд на Индия, 2003 г.

Майки с бебета

Въпросът с майките в затвора, които имат малки бебета, е много чувствителен. В редица юрисдикции майките имат право да задържат новородените при себе си в затвора. Когато това се случи, майката и бебето трябва да бъдат в едно отделение, където те могат да живеят постоянно заедно. Тези отделения трябва да имат всички удобства, от които кърмачката обикновено се нуждае. Това е за предпочитане пред това бебето да се държи в отделно детско отделение, което майката може да посещава само в определени моменти.

Възраст на отделяне

Трудно е да се определи правилната възраст, на която бебетата трябва да се вземат от техните майки в затвора. Тъй като връзката между майката и детето е най-важна, се твърди, че детето трябва да може да остане със своята майка възможно най-дълго, може би през цялата продължителност на присъдата. Противният аргумент е, че затворът е неестествена среда, която ще се отрази на развитието на детето от най-ранна възраст. Поради тази причина на едно дете не трябва да бъде позволявано да остане в затвора със своята майка много след като навърши няколко месеца. На практика някои затворнически администрации позволяват на майките в затвора да задържат децата си при себе си до навършване на 9 месеца, 18 месеца, до четири години или повече, ако детето няма къде другаде да отиде.

Къде другаде могат да се настаняват децата?

Ако децата не могат да останат с майка си в затвора, затворническите власти трябва да поемат отговорност за осигурят добри алтернативни договорености – или със семейството, или с властите, които се грижат за деца без родители. Решението относно подходящите договорености трябва да бъде това, което е в най-добрия интерес на детето, като се вземат предвид всички обстоятелства. Важно е, следователно, това решение да се разглежда в партньорство с други компетентни органи, а не само от администрацията на затвора.

Деца, които растат в затвора

По време на периода, през което едно бебе е в затвора, условията, в които то е настанено, трябва да бъдат възможно най-естествени, както за детето, така и за майката. Развитието на детето не трябва да се ограничава само защото майката е в затвора. В допълнение, за

майката и бебето трябва да бъдат приети специални договорености за подкрепа, когато дойде време за освобождаване.

Други роднини в зависимо по- ложение

Също така за жените е по-вероятно, отколкото за мъжете, да бъдат единствените или основните, които полагат грижи за роднини в зависимо положение, различни от деца. Администрациите на затворите ще трябва да преценят какви договорености са подходящи при тези обстоятелства.

Здравни грижи

Глава 6 от настоящия наръчник посочва потребности от здравни грижи за затворниците. Лишените от свобода жени имат конкретни здравни нужди, които трябва да бъдат признати и обслужени. Където е възможно, те трябва да бъдат обслужвани от женски персонал – медицински сестри и лекари, и трябва да имат на разположение за консултация специалисти в областта на здравните грижи за жени. В много случаи за лишените от свобода жени опасенията за децата им ще бъдат сериозна причина за тревога и стрес, което ще има значително влияние върху психологичното им благополучие и ще направи изтърпяването на наказанието в затвора психологически по-болезнено отколкото е то за мъжете. Договореностите, свързани със здравните грижи, достъпни за затворничките, трябва да отразяват това.

“ Жените и момичетата, лишени от свобода, имат право на достъп до специализирана медицинска грижа, която съответства на техните физически и биологични характеристики и адекватно отговаря на техните репродуктивни здравни нужди. По-специално, те трябва да имат достъп до гинекологични и педиатрични грижи преди, по време и след раждането, което, доколкото е възможно, не трябва да се извършва в рамките на мястото на лишаване от свобода, а в болници или в подходящи институции. Ако едно дете е родено в място за лишаване от свобода, този факт не трябва да се отбелязва в свидетелството за раждане.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, Принцип X, 2008 г.

Жените и момичетата, лишени от свобода, трябва редовно да бъдат снабдявани с тези артикули, които са абсолютно необходими за конкретните санитарни нужди на техния пол.

Принцип XII

Трябва да бъде строго забранено налагането на изолация в единична килия на бременни жени; майки, които живеят с децата си в място за лишаване от свобода.

Принцип XXII

Набиране на персонал за затворите за жени

Жените, лишени от свобода, са особено уязвими в затворената среда на затвора и трябва по всяко време да бъдат защитавани от физическо или сексуално насилие от страна на служителите от мъжки пол. Международните инструменти изискват затворничките да бъдат наблюдавани от персонал от същия пол. Ако в женски затвор бъдат наети служители мъже, те никога не трябва да контролират лишените от свобода жени самостоятелно. Винаги трябва да присъства член на персонала от женски пол.

“ Задържането и наблюдението на жените, лишени от свобода, се извършва изключително от персонал от женски пол, въпреки че персоналът с други възможности или умения, като например лекари, учители, или административен персонал, може да е от мъже.

Междуамериканска комисия за правата на човека, Принципи и добри практики за защита на лица, лишени от свобода в Северна и Южна Америка, Принцип XX, 2008 г.

Претърсвания

Глава 7 от настоящия наръчник описва процедури за претърсване на затворници. Персоналът трябва да проявява особена чувствителност при претърсване на лишените от свобода жени. Членовете на персонала от мъжки пол не трябва никога да вземат участие в лични претърсвания на затворничките. Необходимостта да се спазва благоприличието, например като не се изисква от затворника да се съблече напълно гол по време на претърсване, се прилага особено в случая на жените, лишени от свобода.

Подготовка за освобождаване

Задължението на администрацията на затвора да подготвя затворниците за освобождаване обратно в гражданското общество е разгледано в глава 10 от настоящия наръчник. Специално внимание следва да се отдели на нуждите на жените, които са на път да бъдат освободени. Възможно е връщането при техните семейства да е невъзможно, тъй като са били в затвора. Затворническите власти трябва да работят в тясно сътрудничество със структури за гражданска подкрепа и неправителствени организации, за да помогнат на жените – бивши затворници да се установят обратно в своите общности. Обучението, което им дава уменията да станат самостоятелни, е особено ценно за жените в затвора.

“ Съюзът на йеменските жени, подкрепян от Oxfam в пет района, има 36 адвокати доброволци, които предоставят безплатна правна помощ на бедните жени в затворите, съдилищата и полицейските участъци. В резултат на това 450 жени затворници са били освободени през 2004 и 2005 г. Според доклад от месец декември 2007 г.: „Няма нито една жена

в затвора след приключването на техните периоди на задържане“, каза генерал(ия) мениджър на Централния затвор в Санаа. „Ние ги освобождаваме, когато изтърпят срока на присъдата си, и те са свободни да отидат там, където искат. Съществуват приюти, в които жените могат да отидат, след като бъдат освободени от затвора, или за онези жени, които нямат дом, в който да отидат.“ (69)

Yemen Observer, 17 декември 2007 г.

Затворници с доживотни и дългосрочни присъди

Рамката

Увеличаване на затворници с дългосрочни присъди

В много страни по-голямата част от осъдените затворници изтърпяват сравнително кратки срокове на лишаване от свобода. В някои юрисдикции средният срок е няколко месеца, а в други една или две години. През последните години обаче е налице нарастваща тенденция съдилищата да издават много по-дълги присъди. В много пенитенциарни системи затворниците, изтърпяващи продължителни присъди, съставляват сравнително малък дял от общия брой на затворниците. И все пак, в организационно и управленско отношение те изразходват значително количество от наличните ресурси.

Определение

Съществува непосредствен проблем, веднага щом някой се опита да дефинира какво се разбира под затворник с дългосрочна присъда. В редица пенитенциарни системи, например в някои скандинавски страни, всеки, който изтърпява повече от шест месеца, се класифицира като дългосрочен затворник. От друга страна, в някои пенитенциарни системи дългосрочен затворник е някой, който изтърпява повече от десет години. В Съединените щати има много примери за затворници, които изтърпяват присъди от стотици години, много повече, отколкото продължава един нормален човешки живот. За целите на препоръката си относно управлението на затворници, изтърпяващи доживотни и дългосрочни присъди, Съветът на Европа счита присъда от пет или повече години за дългосрочна.

Ефект от премахването на смъртното наказание

При някои юрисдикции дефиницията на дългосрочното лишаване от свобода е тясно свързана с премахването на смъртното наказание. В редица страни през последните около четиридесет години последицата от премахването на смъртното наказание е била въвеждането на присъди за доживотен затвор, особено за тези, които са били осъдени за убийство. Тази нова категория дългосрочни затворници е поставила цял нов набор от проблеми пред администрациите на затворите. Проблемът в момента е най-очевиден в някои страни от Източна Европа, където са въведени нови правила за управлението на такива затворници. В някои случаи затворници, които преди са щели да бъдат изправени пред смъртна присъда, сега изтърпяват минимум 25 години лишаване от свобода, като първите десет от тези години преминават в изолация в единична килия. Този вид продължителна изолация или използването на специални затвори и колонии за тези затворници нямат оправдание от гледна точка на пенитенциарната политика.

Осъдени на до- животен за- твор

Доживотният затвор е най-тежкото наказание, което може да бъде наложено в юрисдикциите, които или нямат, или са решили да не прилагат смъртното наказание. При липса на смъртно наказание, доживотният затвор придобива символично значение и може да се разглежда като най-тежкото наказание. Въпреки че терминът „доживотен затвор“ може да има различни значения в различните страни, една обща черта е, че такива присъди са безсрочни. В действителност, в повечето юрисдикции само няколко от затворниците с доживотна присъда ще бъдат в затвора до края на живота си. Огромното мнозинство ще бъдат освободени обратно в обществото, често под някаква форма на надзор, а присъдата ще трябва да се планира, като се взема предвид това.

Управление на безсрочни присъди

Безсрочният характер на доживотната присъда поставя особени проблеми за администрациите в затворите при управлението на такива затворници. Фактът, че датата на тяхното освобождаване не е известна, означава, че ще трябва да се отделя специално внимание на планирането на подходяща програма, насочена към евентуалното завръщане на тези затворници в обществото.

Конкретните трудности, породени от доживотния затвор, са признати в конституциите на редица страни. В Португалия, Бразилия, Коста Рика, Колумбия и Ел Салвадор например доживотният затвор не е разрешен от националната конституция. В Мексико през 2001 г. и Перу през 2004 г. Конституционният съд обяви доживотния затвор за противоконституционен. Испания, Норвегия и Словения са примери за страни, в които наказателният кодекс не предвижда доживотен затвор. (70)

Dirk van Zyl Smit, *Доживотен затвор: Скорошни проблеми в националното и международното право*, 2006

Не всички за- творници с дългосрочни присъди са опасни

При управлението на тази група затворници трябва да бъде взета под внимание степента на тяхната опасност. Автоматичното предположение, че всички затворници с дългосрочни присъди са опасни, не се подкрепя с доказателства. Осъдените на доживотен затвор, като цяло не създават повече дисциплинарни проблеми, отколкото всяка друга група затворници. Напротив, те често са с по-добри дисциплинарни досиета в сравнение със затворниците, изтърпяващи много пократки присъди. Няма доказателства, че тези затворници са склонни да създават повече проблеми или че представляват заплаха за доброто управление единствено поради продължителността на присъдите им. Често осъдените на доживотен затвор са на по-голяма възраст от средната за осъдените затворници. Често са еднократни нарушители, които никога преди това не са извършвали актове на насилие. Обик-

ЗАТВОРНИЦИ С ДОЖИВОТНИ И ДЪЛГОСРОЧНИ ПРИСЪДИ

новено тяхна жертва е някой, когото те са познавали преди това. Тъй като крайната дата за освобождаване на дългосрочните затворници често, поне отчасти, зависи от това как те се държат в затвора, те имат интерес да не създават проблеми от какъвто и да било вид. Поради всички тези причини, те често могат да имат успокояващо влияние върху други групи затворници, като например тези, които са по-млади или изтърпяват по-кратки присъди.

Високорискови затворници

В същото време, вероятно е определен процент от затворниците с дългосрочни или и доживотни присъди да са изключително опасни. Някои от тях са извършили ужасяващи престъпления и представляват реална заплаха за безопасността на обществото, ако успеят да избягат. Отговорност на администрациите на затворите е да гарантират, че такива затворници няма да избягат, а също и че те не представляват заплаха за безопасността на персонала и другите затворници. Голямо предизвикателство за професионалното управление на затворите представлява управлението на тези затворници по достоен и хуманен начин, докато в същото време се гарантира безопасността на другите хора. Тази тема е разгледана в глава 8.

Затворници, определени за терористи

Други трудности възникват, когато пенитенциарните системи на затворите трябва да се справят със затворници, квалифицирани като терористи или врагове на държавата. За разлика от по-голямата част от затворниците, тези затворници често не приемат факта, че те трябва да бъдат в затвора, нито считат дадената власт на администрацията на затвора за легитимна. Управлението им се усложнява от факта, че те често имат висок политически и обществен профил и както отношението към тях, така и начинът, по който те реагират на лишаване от свобода, са въпроси от голям медиен интерес, който може да има сериозен отзвук в гражданското общество. Ръцете на директорите на затворите са често вързани от потребностите на политическа необходимост. В същото време, начинът, по който администрацията реагира на натиска, създаден от това да се управляват такива затворници по достоен и хуманен начин, е възможно да бъде истински тест за нейния професионализъм. Този въпрос е разгледан по-подробно в глава 8.

Проблемът на институционализирането

Най-важните въпроси в управлението на доживотните и дългосрочно осъдените затворници обаче ще дойдат от възможното увреждане на тяхното психическо благосъстояние, причинено от дължината на присъдата или несигурността на датата на тяхното освобождаване. Директорите на затворите ще трябва да помагат на затворниците да планират своите присъди по такъв начин, че да поддържат чувството им за собствено достойнство и да избегнат опасностите на институционализирането.

Какво казват международните инструменти

Международните пактове и инструменти по правата на човека сами по себе си не казват директно нещо особено относно отношението към затворници, които изтърпяват доживотни или други дългосрочни присъди.

Осигуряване на възможности

Ключовият международен документ, уреждащ отношението към затворниците с дългосрочни присъди, са *Препоръките на ООН относно доживотния затвор*. (71) Организацията на обединените нации препоръчва държавите да предоставят на затворниците, осъдени на доживотен затвор, „възможности за общуване и социално взаимодействие“, както и „възможности за работа с възнаграждение, учебни и религиозни, културни, спортни и други дейности в свободното им време.“ Ако тези възможности ще бъдат предлагани на затворниците, изтърпяващи доживотна присъда, те следва също така да бъдат на разположение и за всички други затворници, изтърпяващи дългосрочни присъди. Също така, Препоръката на Съвета на Европа относно управлението на затворници, изтърпяващи доживотна присъда, и други дългосрочни затворници (72) от 2003 г. посочва, че такива затворници трябва да получават възможност за „участие в работа, образование, обучение и други дейности, които предвиждат по-целенасочено използване на времето, прекарано в затвора, и повишаване на шансовете за успешно реинтегриране след освобождаването“.

Приложение в практиката

Всички разпоредби за добро управление в затворите, описани в настоящия наръчник, следва да се прилагат еднакво по отношение на затворници, изтърпяващи доживотни или други дългосрочни присъди. В допълнение следните съображения са от особено значение за тази група затворници.

Първоначално планиране след присъда

Всички затворници са индивидуални личности и властите в затворите трябва да се отнасят към тях като такива. Един от начините за започване на този процес за дългосрочните затворници е да им бъде направена първоначална оценка като начало на планирането на присъдата на всеки затворник. Този въпрос е описан в глава 7 на настоящия наръчник. В редица юрисдикции затворниците, изтърпяващи много дълги присъди, първо влизат в подготвително отделение. Целта на такива отделения е да улеснят влизането на тези затворници в редовия затворнически живот, към който те биват прехвърлени след няколко месеца.

Оценка на риска

В някои юрисдикции първоначалната оценка води до управление на присъдата, при което се създава профил на затворника чрез разглеждане на редица фактори като криминално минало, семейство и произход, трудови правоотношения в миналото, проблеми като алкохол и наркотици, както и доклади от полицията, социалните или пробационни служби. Въз основа на този профил се съставя план на присъдата. Този план включва оценка на риска спрямо собствената личност на затворника, спрямо другите затворници и членове на персонала, както и спрямо обществото. Съображението от първостепенна важност в процеса на оценка на риска е защитата на обществото. Необходимо е да се положат грижи, за да се гарантира, че оценката на риска не е нито по-висока, нито по-ниска, отколкото сочат фактите по случая. Планът за присъдата също така включва различните дейности и програми, в които е вероятно затворникът да взема участие през целия период на изтърпяване на наказанието си.

Работа, образование и други дейности

Няма причина, поради която разпоредбите за работа, образование и други дейности, описани в глава 10 от настоящия наръчник, да не се прилагат и за затворници, излежаващи дългосрочни присъди, включително доживотни такива. Всъщност като се има предвид продължителността на времето, което е вероятно те да трябва да прекарат в затвора, може да се твърди, че затворници, изтърпяващи дългосрочни присъди, трябва да получат предимство пред останалите затворници за тези дейности, когато ресурсите са ограничени. Затворници, които изтърпяват доживотни или дългосрочни периоди на лишаване от свобода, са по-склонни да се откъснат от семейството и общността и, следователно ще се нуждаят от повече подкрепа в процеса на поправяне и превъзпитание.

Няма оправдание за изолация

Не съществува оперативно оправдание за държане на тази група затворници в изолация, нито като отделни лица, нито в група, просто заради продължителността на присъдата им. Напротив, добра управленска практика е затворниците да бъдат напълно заети, тъй като това е в техен интерес и в интерес на на гладкото функциониране на затвора.

Връзка със семейството и външния свят

Ако човек, осъден на дългосрочно лишаване от свобода, иска да поддържа емоционалното и физическото си здраве, докато е в затвора, и в крайна сметка да се върне безопасно в общността, той или тя трябва да бъде в състояние да поддържа и развива семейните си връзки и контакти. Съществува, разбира се, и друга важна причина за необходимостта да се позволяват тези връзки, а именно, че и другите членове на семейството – съпрузите, децата и другите членове, имат право на връзка с члена на семейството, който е в затвора. Поради тези причини разпоредбите за поддържане на връзки със семейството, които са описани в глава 11, се прилагат с особен акцент при затворници, изтърпяващи дългосрочни присъди.

ЗАТВОРНИЦИ С ДОЖИВОТНИ И ДЪЛГОСРОЧНИ ПРИСЪДИ

Напредък чрез системата

Важна характеристика на различните форми на първоначална оценка и планиране, описани по-горе, е, че те могат да бъдат използвани за идентифициране на малкия брой затворници с дългосрочни присъди, които биха могли да представляват сериозна заплаха за сигурността или безопасността. Първоначалната оценка ще позволи на администрацията да разграничава тези затворници от болшинството затворници с дългосрочни присъди, които, въпреки че може да са извършили сериозни престъпления, не е задължително да представляват заплаха в средата на затвора. В редица страни тази последна група затворници се преместват доста бързо в затвори със средно или ниско ниво на сигурност, въпреки че изтърпяват сравнително дълги присъди.

Редовното преразглеждане е от жизненоважно значение

Важно е да се признае, че както класификацията за сигурност, така и планът на присъдата за затворниците с дългосрочни присъди ще изискват редовно преразглеждане, може би дори в по-голяма степен, отколкото в случая на затворниците с краткосрочни присъди. Документът на ООН относно доживотния затвор препоръчва „програмите за обучение и третиране да вземат предвид промените в поведението на затворниците, междуличностните им отношения и мотивацията по отношение на работата и образователните цели“.

Трансфер към по-ниско ниво на сигурност

Няколко години преди очакваната дата за освобождаване повечето дългосрочни затворници ще бъдат подходящи за трансфер към затвор или общежитие с по-ниска степен на сигурност. Тук те могат да имат възможност да напускат затвора от време на време, понякога в продължение на няколко дни, като част от окончателната подготовка за връщане в общността. Тази последна част от присъдата често се наблюдава от съвет по помилванията или друг освобождаващ орган.

Затворници в напреднала възраст

Нарастващ брой на затворниците в напреднала възраст

Една от последиците от увеличаването на продължителността на присъдите в някои юрисдикции е, че администраторите в затвора са принудени да посрещат нуждите на нарастващия брой затворници в напреднала възраст. В някои юрисдикции неотдавнашната тенденция към задължителни доживотни или дългосрочни присъди е довела до значително увеличение на затворниците, които ще остаряят в затвора.

Проблемите на хората в напреднала възраст

Това може да изисква предоставяне на множество специализирани съоръжения, за да се справят с проблемите, произтичащи от загубата на подвижност или появата на влошаване на психическото състояние. Затворническите администрации ще трябва да обърнат особено внимание на различните проблеми, както социални, така и здравни, на

тази група затворници. Нарастващият брой на затворниците в тази категория е довел до развитието на специализирани звена за стари хора в Англия и в някои части на Съединените щати. Нуждите от здравни грижи на тази група затворници се разглеждат и в глава 6 от настоящия наръчник.

Загуба на контакт със семействата

Тези, които изтърпяват дългосрочни присъди, или тези, които имат дълга история на участие в престъпления, е по-вероятно да са загубили контакт със своите семейства. Това поставя особени проблеми за по-възрастните затворници в края на присъдите им. Много от тях може да нямат семейство, при което да отидат, и могат да се считат като прекалено възрастни, за да работят. Администрациите на затворите ще трябва да работят внимателно с външни организации, за да помогнат на тези затворници повторно да се установят в общността.

Затворници със смъртна присъда

Рамката

Използването на смъртното наказание намалява

Повече от две трети от държавите в света вече са премахнали смъртното наказание със закон или на практика и този дял се увеличава с всяка година. Например 47 страни членки на Съвета на Европа, обхващащи площ от Лисабон на Атлантическия океан до Владивосток на Тихия океан, или са премахнали смъртното наказание, или спазват мораториум. Международните пактове и инструменти по правата на човека препоръчват силно държавите членки да се стремят към премахване на смъртното наказание.

Затворници, осъдени на смърт

В тези страни, които все още са запазили смъртното наказание, затворническите власти обикновено носят отговорност за задържането на затворниците, които имат смъртна присъда. В някои случаи процесът на обжалване е много дълъг и затворниците, осъдени на смърт, могат да бъдат държани в продължение на много години. Такъв може да бъде случаят и в страни, където има мораториум върху екзекуциите, но действащите смъртни присъди не са били заменени.

Грижа на затворниците и персонала

Служителите, които трябва да се грижат за затворници, осъдени на смърт, носят тежка отговорност. Затворническите власти имат специално задължение да се отнасят към такива затворници по достоен и хуманен начин, както и да осигуряват адекватна подкрепа на персонала, ангажиран в тази тежка задача.

Какво казват международните инструменти

Международните инструменти са недвусмислени в призива си за премахване на смъртното наказание.

Втори факултативен протокол към Международния пакт за граждански и политически права:

Държавите страни по този Протокол, убедени, че отмяната на смъртното наказание ще допринесе за извисяването на човешкото достойнство и за по-нататъшното развитие на правата на човека.

Международен пакт за граждански и политически права, член 6:

Правото на живот е присъщо на човешката личност. Това право трябва да се защитава от закона. Никой не може произволно да бъде лишен от живот.

ЗАТВОРНИЦИ СЪС СМЪРТНА ПРИСЪДА

- (2) В страните, където смъртното наказание не е премахнато, смъртна присъда може да бъде наложена само за най-тежките престъпления съгласно законите, които са в сила по време на извършване на престъплението и които не противоречат на разпоредбите на този пакт и на Конвенцията за предотвратяване и наказание на престъпление-то геноцид. Това наказание може да бъде изпълнено само въз основа на окончателна присъда, издадена от компетентен съд.
- (5) Смъртна присъда не може да бъде наложена за престъпления, извършени от лица на възраст под 18 години, и не може да бъде изпълнена по отношение на бременни жени.
- (6) Някоя разпоредба на този член не може да служи за основание, за да се забави или попречи на премахването на смъртното наказание от някоя държава – страна по този пакт.

Предпазни мерки, които гарантират защитата на правата на лицата, осъдени на смърт, чл. 9:

Когато възникне смъртно наказание, то трябва да се изпълни така, че да нанесе минималното възможно страдание.

Резолюция на Световната медицинска асоциация за участието на лекари в смъртно наказание, приета от 34-тата световна медицинска асамблея, Лисабон, Португалия, 28 септември – 2 октомври 1981 г., и изменена на 52-рата Генерална асамблея на СМА в Единбург, Шотландия през октомври 2000 г. и след това в Корея през 2008 г.:

РЕШИ, че е неетично лекарите да участват в смъртно наказание по какъвто и да било начин или по време на който и да било етап от процеса на екзекуция, включително нейното планиране и инструкциите и/или обучението на лица за извършване на екзекуции, Световната медицинска асоциация МОЛИ настоятелно всички свои членове да съветват всички лекари, че всяко участие в смъртно наказание, както е посочено по-горе, е неетично. **НАСТОЯВА** нейните членове да лобират активно пред националните правителства и законодатели срещу всяко участие на лекари в смъртно наказание.

Приложение в практиката

Почтеност и хуманност

Едно от основните предизвикателства пред затворническите администрации по отношение на затворници със смъртна присъда е необходимостта да се направи ясно разграничение между управлението на отделните затворници, на които предстои екзекуция, и на правната и

ЗАТВОРНИЦИ СЪС СМЪРТНА ПРИСЪДА

политическа позиция относено използването на смъртното наказание в рамките на съответната страна. Една от най-важните отговорности на персонала на затворите е да се отнася към всички затворници, независимо от обвинението, престъплението или присъдата, с почитност и хуманност. Затворниците, изправени пред смъртно наказание, не трябва да бъдат подлагани на ненужни ограничения върху движението си в рамките на затвора или на по-грубо отношение просто защото са били осъдени на смърт.

“ Комитетът (по правата на човека на ООН) отбелязва, че авторът (затворник) е бил задържан в изолация в единична килия, осъден на смърт, за период от пет години в килия с размери 6 на 9 фута, без канализация, с изключение на една помийна кофа, без естествена светлина, като е допускан извън килията си само веднъж или два пъти седмично, през което време той е бил с белзници, и му е давана изцяло неподходяща храна, без да е взет под внимание неговият специфичен режим на хранене. Комитетът счита, че тези – неоспорвани – условия на задържане, взети заедно, представляват нарушение на член 10, параграф 1 от Пакта. (73)

Комитет на ООН по правата на човека, *Xavier Evans v. Trinidad and Tobago*, 2003 г.

Отделяне на затворниците със смъртно наказание

В страните, които все още поддържат смъртното наказание, всякакви жалби срещу такава присъда често включват продължителен процес, в някои случаи обхващащ няколко години. В много системи на затворите тези затворници се държат отделени от всички други затворници в зона, която често наричат „отделение за осъдени на смърт“. В някои държави това включва отделяне в някаква форма на изолация в единична килия. В други страни затворниците се държат в общи килии заедно с други затворници, които са в същото правно положение.

“ Осъдените на смърт затворници не трябва да се отделят от останалите и не трябва да получават и по-различно отношение. (74)

Доклад от на специалния докладчик по затворите и местата за задържане в Африка от посещението му в Етиопия, 2004 г.

Без оправдание за автоматично отделяне

По отношение на доброто управление на затвора няма оправдание за това да се държат такива затворници редовно в изолирани условия, в които нямат достъп до никакви съоръжения за работа, образование или културни дейности. Тяхната смъртна присъда не трябва да включва допълнително наказание по отношение на условията им и администрацията на затвора трябва да направи всичко по силите си,

ЗАТВОРНИЦИ СЪС СМЪРТНА ПРИСЪДА

за да намали душевната болка, по-известна като „феномен на осъдените на смърт“, която може да произтече от продължителния процес на обжалване. Независимо от факта, че имат смъртна присъда, такива затворници трябва да бъдат оценявани по същия начин, както всеки друг затворник, и разпределяни при подходящи условия. Както и в други форми на оценяване е важно да разгледаме конкретните обстоятелства и рисковете, свързани с всеки затворник. Докато за някои могат да бъдат необходими специални условия, за по-голямата част такива няма да бъдат нужни.

Равно третиране

Затворниците със смъртна присъда запазват всички права, с които се ползват затворниците като цяло. Особено важно е да се гарантира, че те не получават по-нисък стандарт на отношение във връзка с такива въпроси като храна, здравни грижи, хигиена, упражнения и общуване с други затворници.

Пълен достъп до адвокат

Затворническите власти трябва да бъдат особено внимателни, за да гарантират, че затворниците, които са получили смъртна присъда, имат пълен достъп до адвокатите, които се занимават с обжалването срещу осъждането или присъдата. Те имат право на нормални гаранции по отношение на достъпа и неприкосновеността на кореспонденцията, също както другите затворници.

Посетители

Глава 11 от настоящия наръчник се отнася до начина, по който персоналът трябва да се отнася към посетителите на затворниците. Персоналът на затвора трябва да бъде особено чувствителен, когато се занимава със семействата и приятелите, които идват да посетят затворниците със смъртна присъда. Съобщаване на семействата за неизбежната екзекуция и гарантиране, че са спазени всички подходящи религиозни и други изисквания.

“ Комитетът отбелязва, че твърдението на авторката, че семейството ѝ не е било информирано нито за датата, нито за часа, нито за мястото на изпълнение на присъдата на сина ѝ, нито за точното място на последващото погребение на сина ѝ, остава неоспорвано... Комитетът разбира продължаващата мъка и психически стрес, причинени на... майката на осъдения затворник поради продължаващата несигурност на обстоятелствата, довели до неговата екзекуция, както и местоположението на неговия гроб. Пълната тайнственост, която обгражда датата на изпълнение, както и мястото на погребението и отказът да предаде тялото за погребение, имат ефект на сплашване или наказване на семействата, като умишлено ги оставят в състояние на несигурност и психически стрес. (75)

Комитет на ООН по правата на човека, *Natalia Schedko v. Belarus*, 2003 г.

Персоналът трябва да бъде специално подбран

Членовете на персонала, които ежедневно отговарят за затворниците със смъртна присъда, трябва да бъдат специално подбрани за тази стресираща отговорност. Обикновено трябва да имат опит; трябва да получат специално обучение, особено в по-емоционалните аспекти на тяхната работа; и трябва да имат постоянна подкрепа от страна на ръководството.

Реакция на екзекуция

Ако в рамките на затвора бъде изпълнена екзекуция, това ще окаже сериозно влияние на различни равнища. Този ефект ще започне да се усеща веднага, след като датата за изпълнение е определена; вероятно е той да нарасне с приближаването на тази дата и ще продължи още известно време след изпълнението на екзекуцията. Затворническите власти трябва да имат стратегия за справяне с последствията от това за всички участващи страни.

Списък на приложимите инструменти за правата на човека

Международна харта за правата на човека

Международни инструменти за правата на човека

- Всеобща декларация за правата на човека
Приета с Резолюция 217А (III) от 10 декември 1948 г. на Общото събрание на ООН
- Международен пакт за икономически, социални и културни права
Приет и отворен за подписване, ратификация и присъединяване с Резолюция 2200А (XXI) от 16 декември 1966 г. на Общото събрание на ООН, влязъл в сила на 3 януари 1976 г.
- Международен пакт за граждански и политически права
Приет и отворен за подписване, ратификация и присъединяване с Резолюция 2200А (XXI) от 16 декември 1966 г. на Общото събрание на ООН, влязъл в сила на 23 март 1976 г.

Предотвратяване на дискриминация

- Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация
Приета и отворена за подписване и ратификация и с Резолюция 2106 (XX) от 21 декември 1965 г. на Общото събрание на ООН, влязла в сила на 4 януари 1969 г.
- Декларация за премахване на всички форми на нетолерантност и дискриминация въз основа на религия или убеждения
Провъзгласена с Резолюция 36/55 от 25 ноември 1981 г. на Общото събрание на ООН
- Декларация за правата на лицата, принадлежащи към национални или етнически, религиозни и езикови малцинства
Приета с Резолюция 47/135 от 18 декември 1992 г. на Общото събрание на ООН

Права на жените

- Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените
Приета и отворена за подписване, ратификация и присъединяване с Резолюция 34/180 от 18 декември 1979 г. на Общото събрание на ООН, влязла в сила на 3 септември 1981 г.
- Декларация за премахване на насилието срещу жени
Резолюция 48/104 от 20 декември 1993 г. на Общото събрание на ООН

Права на детето

■ Конвенция за правата на детето

Приета и отворена за подписване, ратификация и присъединяване с Резолюция 44/25 от 20 ноември 1989 г. на Общото събрание на ООН, влязла в сила на 2 септември 1990 г.

Правораздаване

■ Минимални стандартни правила за отношение към затворниците

Приети от Първия конгрес на ООН за превенция на престъпността и отношение към правонарушителите, проведен в Женева през 1955 г., и одобрени от Икономическия и социален съвет чрез неговата Резолюция 663 С (XXIV) от 31 юли 1957 г. и 2076 (LXII) от 13 май 1977 г.

■ Основни принципи за отношение към затворниците

Приети и провъзгласени с Резолюция 45/111 от 14 декември 1990 г. на Общото събрание на ООН

■ Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода

Приета с Резолюция 43/173 от 9 декември 1988 г. на Общото събрание на ООН

■ Правила за защита на лишените от свобода непълнолетни на Организацията на обединените нации

Приети с Резолюция 45/113 от 14 декември 1990 г. на Общото събрание на ООН

■ Конвенция против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание

Приета и отворена за подписване, ратификация и присъединяване с Резолюция 39/46 от 10 декември 1984 г. на Общото събрание на ООН, влязла в сила на 26 юни 1987 г.

■ Факултативен протокол към Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание

Приет на 18 декември 2002 г. на петдесет и седмата сесия на Общото събрание на ООН с Резолюция A/RES/57/199. Влязъл в сила на 22 юни 2006 г.

■ Принципи за медицинска етика във връзка с ролята на здравния персонал, особено лекарите, за защита на затворниците и задържаните лица от изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание

Приети с Резолюция 37/194 от 18 декември 1982 г. на Общото събрание на ООН

■ Предпазни мерки, които гарантират защитата на правата на лицата, осъдени на смърт

Приети с Резолюция 1984/50 от 25 май 1984 г. на Икономическия и социален съвет

- Кодекс за поведение на служителите на правоприлагащите органи
Приет с Резолюция 34/169 от 17 декември 1979 г. на Общото събрание на ООН
- Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие от служителите на правоприлагащите органи
Приети от Осмия конгрес на ООН за превенция на престъпността и отношение към правонарушителите, Хавана, Куба, от 27 август до 7 септември 1990 г.
- Основни принципи за ролята на адвокатите
Приети от Осмия конгрес на ООН за превенция на престъпността и отношение към правонарушителите, Хавана, Куба, от 27 август до 7 септември 1990 г.
- Насоки за ролята на прокурорите
Приети от Осмия конгрес на ООН за превенция на престъпността и отношение към правонарушителите, Хавана, Куба, от 27 август до 7 септември 1990 г.
- Минимални стандартни правила на ООН за мерките, несвързани с лишаване от свобода (Токийски правила)
Приети с Резолюция 45/110 от 14 декември 1990 г. на Общото събрание на ООН
- Насоки на ООН за предотвратяване на престъпността сред непълнолетните (Насоки от Рияд)
Приети и провъзгласени с Резолюция 45/112 от 14 декември 1990 г. на Общото събрание на ООН
- Минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетните (Пекински правила)
Приети с Резолюция 40/33 от 29 ноември 1985 г. на Общото събрание на ООН
- Декларация относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се за жертвите на престъпленията и жертвите на злоупотреби с власт
Приета с Резолюция 40/34 от 29 ноември 1985 г. на Общото събрание на ООН
- Основни принципи за независимостта на съдебната власт
Приети от Седмия конгрес на ООН за превенция на престъпността и отношение към правонарушителите, проведен в Милано от 26 август до 6 септември 1985 г. и одобрени с Резолюции 40/32 от 29 ноември 1985 г. и 40/146 от 13 декември 1985 г. на Общото събрание на ООН
- Примерен договор за трансфер на производства по наказателни дела
Приет с Резолюция 45/118 от 14 декември 1990 г. на Общото събрание на ООН
- Примерен договор за трансфер на наблюдението на лицата, осъдени или освободени условно
Приет с Резолюция 45/119 от 14 декември 1990 г. на Общото събрание на ООН

*Регионални
инструменти
за правата на
човека*

- Декларация за защита на всички лица от насилствено изчезване
Резолюция 47/133 от 18 декември 1992 г. на Общото събрание на ООН
- Принципи за ефективно предотвратяване и разследване на извънсъдебните, произволните и бързите екзекуции
Препоръчани с Резолюция 1989/65 от 24 май 1989 г. на Икономическия и социален съвет
- Африканска харта за правата на човека и народите
Приета на 27 юни 1981 г., OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), влязла в сила на 21 октомври 1986 г.
- Американска декларация за правата и задълженията на човека
Резолюция, приета на третата пленарна сесия, проведена на 2 юни 1998 г.
- Американска конвенция за правата на човека
Подписана на Междоамериканската специализирана конференция за правата на човека, Сан Хосе, Коста Рика, 22 ноември 1969 г.
- Междоамериканска конвенция за предотвратяване и наказване на изтезанията
Договор на ОАД Серия № 67, влязла в сила на 28 февруари 1987 г., препечатана в Основни документи, свързани с правата на човека в Междоамериканската система, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 83 (1992).
- Европейска конвенция за правата на човека, Рим, 4 ноември 1950 г.
- Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание
Страсбург, 26 ноември 1987 г.
- Европейски правила за затворите
Препоръка Rec(2006)2 на Комитета на министрите към държавите-членки относно Европейските правила за затворите, приета от Комитета на министрите на 11 януари 2006 г. на 952-рата среща на заместник-министрите.

Библиография

1. Mandela, N. (1994) Long Walk to Freedom. London: Little Brown
2. OECD (2007) OECD DAC Handbook on Security Sector Reform. Paris: OECD
3. From the website of the Swaziland Government, Ministry of Justice and Constitutional Affairs website, Correctional Services home page www.gov.sz/home.asp?pid=2268
4. Shanghai Prison Opens to Visitors. China Daily, 26 March 2004
5. OECD (2007) OECD DAC Handbook on Security Sector Reform. Paris: OECD
6. Kalinin, Y.I. (2002) The Russian penal system: past, present and future. London: ICPS
7. African Commission on Human and Peoples' Rights (2002) Prisons in Cameroon: Report to the Government of the Republic of Cameroon on the visit of the Special Rapporteur on Prisons and Conditions of Detention in Africa From 2 to 15 September 2002. Banjul: ACHPR
8. New South Wales Health and Justice Health (2006) Code of Conduct 2006. Matraville: Justice Health
9. Adapted from the website of the National Prison Rape Elimination Commission <http://www.nprec.us/>
10. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (2004) Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies: Note by the Secretariat. Geneva: UNHCHR
11. African Commission on Human and Peoples' Rights (2004) Report of the Mission of the Special Rapporteur on Prisons and Conditions of Detention in Africa to the Federal Democratic Republic of Ethiopia 15 – 29 March, 2004. Banjul: ACHPR
12. Website of the Namibian Prison Service <http://www.mpcs.gov.na/about.htm>
13. Council of Europe (2008) Report to the Government of Denmark on the visit to Denmark carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 11 to 20 February 2008. Strasbourg: CoE
14. Home Office (2007) The Corston Report: A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system. London: Home Office
15. UN International Human Rights Instruments, HRC/Gen I/Rev.5, 26 April 2001, para 8
16. Council of Europe (2002) CPT Rapport au gouvernement de la République de Moldova relatif a la visite efectuée en Moldova par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants, du 10 au 22 juin 2001. Strasbourg: CoE

17. The Cape High Court (South African) (1997) Van Biljon and others v Minister of Correctional Services and others 1997 (4) SA 441 (C), 1997 (6) BCLR 789 (C). Cape Town: SACR
18. World Health Organisation Europe (2003) Prison Health as Part of Public Health: The Moscow Declaration. Geneva: WHO
19. Council of Europe (2000) 10th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1999. Strasbourg: CoE
20. Council of Europe (2007) Report to the Georgian Government on the visit to Georgia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 March to 2 April 2007. Strasbourg: CoE
21. International Committee of the Red Cross (2008) Fighting multi-drug resistant tuberculosis in prisons in Kyrgyzstan. Geneva: ICRC
22. European Court of Human Rights (2008) Judgment in the Case of Renolde v. France Application Number 5608/05. Strasbourg: ECtHR
23. Du Plooy v Minister of Correctional Services
24. See website of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan <http://www.constcouncil.kz/eng/news/?cid=0&rid=359>
25. World Health Organisation (2007) Health in Prisons: A WHO Guide to the essentials in prison health. Copenhagen: WHO
26. Mandela, N. (1998) Speech by President Nelson Mandela at the official launch of the re-training and human rights project of the Department of Correctional Services, Kroonstad, 25 June 1998. Pretoria: South African Government Information
27. Woolf, H. and Tumim, S. (1991) Prison Disturbances April 1990. London: The Stationery Office
28. Direct Supervision: A Safer, More Effective Jail (Oswego County Sheriff's Department, New York) <http://www.co.oswego.ny.us/sheriff/method.html>
29. Inter American Commission on Human Rights (2008) Principles and Best Practices on the Protection of Persons Deprived of Liberty in the Americas (Approved by the Commission during its 131st regular period of sessions, held from March 3-14, 2008). Washington DC: IACHR
30. European Court of Human Rights (2006) Judgment in the Case of Wainwright v. The United Kingdom Application Number 12350/04. Strasbourg: ECtHR
31. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (1990) Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials. Geneva: UNHCHR
32. European Court of Human Rights (2005) Judgment in the Case of Sanchez v. France Application Number 59450/00. Strasbourg: ECtHR
33. Chitsawang, N. (2005) The Management of High Profile and Dangerous Prisoners. Nonthaburi Province: Thailand Department of Corrections
34. Completing the Review Security Classification Form (Male Prisoners) New Zealand Department of Corrections website <http://www>.

- corrections.govt.nz/policy-and-legislation/policy-and-procedures-manual/section-a/a08/12-completing-the-review-security-classification-form2.html
35. Council of Europe (2007) Report to the Czech Government on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 March to 7 April 2006 and from 21 to 24 June 2006. Strasbourg: CoE
  36. International Crisis Group (2007) “Deradicalisation” and Indonesian Prisons. Brussels: ICG
  37. European Commission of Human Rights (1982) *Kröcher and Möller v. Switzerland* Application No. 843/78. Strasbourg: ECHR
  38. Council of Europe (1992) 2nd General Report on the CPT’s activities covering the period 1 January to 31 December 1991 CPT/Inf (92) 3 [EN]. Strasbourg: CoE
  39. Republic of Ecuador (2008) Constitution of 2008. Quito: Republic of Ecuador. Article 51.1
  40. See website of Singapore Corporation of Rehabilitative Enterprises http://www.score.gov.sg/yellow_ribbon_proj.html
  41. Morello, C. “Boom time for Philippine banana plantations” in *Manila Standard Today*, 9 May 2008
  42. United Nations General Assembly (2009) The right to education of persons in detention: Report of the Special Rapporteur on the right to education. Geneva: UN
  43. European Court of Human Rights (1979) *Hamer v United Kingdom* Application Number 7114/75. Strasbourg: ECtHR. In 2007 the Court ruled (*Dickson v United Kingdom*) that a prisoner had the right of access to artificial insemination facilities whilst detained
  44. Hill, G. (2008) “Value of Open Prisons in India” in *Corrections Compendium*, Vol.33, Issue 3, May/June 2008. Alexandria, VA: American Correctional Association
  45. International Centre for Prison Studies (2008) Report of a visit to Boronia Pre-Release Centre for Women, October 2008. London: ICPS (unpublished)
  46. Council of Europe (2006) Commentary on Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Strasbourg: CoE
  47. From website of the Federal Bureau of Prisons http://www.bop.gov/inmate_programs/trulincs_faq.jsp
  48. van Kalmthout, A., Hofstee-van der Meulen, F. and Dünkel, F. (eds), (2007) *Foreigners in European Prisons*, Nijmegen, Netherlands: Wolf Legal Publishers
  49. Information Office of the State Council of the People’s Republic of China (2009) National Human Rights Action Plan 2009-2010. Beijing: State Council of the People’s Republic of China
  50. Judicial Inspectorate of Prisons (2008) Annual Report for the period 1 April 2007 to 31 March 2008. Cape Town: JIP

51. African Commission on Human and Peoples' Rights (2003) Resolution on Guidelines and Measures for the Prohibition and Prevention of Torture, Cruel and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in Africa (The Robben Island Guidelines). Banjul: ACHPR
52. Japan Federation of Bar Associations (2006) Information for Prison Inmates, October 2006 (Third Edition). Tokyo: JFBA
53. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (2008) Statement by 13 UN experts on global detention initiative. Geneva: UNHCHR
54. Commission of the European Communities (2008) Turkey 2008 Progress Report. Brussels: Commission of the European Communities
55. From the website of the Office of the Inspector of Custodial Service, Government of Western Australia <http://www.justice.wa.gov.au/o/officeoftheinspectorofcustodialservices.aspx>
56. These statistics were taken from World Prison Brief Online at January 2009. Statistics are not necessarily from the same year but represent the most recent figures available. Percentages have been rounded to the nearest whole number
57. International Centre for Prison Studies (2008) Report of a visit to Libya. London: ICPS. (Unpublished)
58. Adapted from Sahu, M. (2009) "13,000 released from prison in five months" in Express India, 20 January 2009.
59. US State Department (2009) 2008 Human Rights Report: Honduras. Washington: US State Department.
60. From the website of the Danish Institute for Human Rights http://dihr.org/legalaid/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=32
61. UN Committee on the Rights of the Child (2007) Forty-fourth session Geneva, 15 January-2 February General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice. Geneva: UNCRC
62. For example see United Nations General Assembly (2005) Assistance to Sierra Leone in the field of human rights: Report of the High Commissioner for Human Rights (E/CN.4/2005/113).
63. UK Bar Human Rights Committee of England and Wales (2004) Report of the UK Legal Delegations's visit to the Islamic Republic of Iran 24 April – 1 May 2004. London: BHRC
64. Constitutional Court of South Africa (2007) M v The State, Case CCT 53/06 [2007] ZACC 18. Braamfontein: CCSA
65. International Centre for Prison Studies (2008) "Penal Reform and Gender" in Gender and Security Sector Reform Toolkit. Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces
66. Queensland Government Department of Corrective Services (2003) Addressing the needs of female offenders: Policy and action plan 2003-2008. Brisbane: DCS
67. African Commission on Human and People's Rights (2004) Report of the Mission of the Special Rapporteur on Prisons and Conditions of

- Detention in Africa to the Federal Democratic Republic of Ethiopia, 15 – 29 March, 2004 Banjul: ACHPR
68. Supreme Court of India (2006) Court News, April – June 2006. New Delhi: Supreme Court of India.
  69. Hassan, E. (2007). “Women unjustly detained in prisons”. Yemen Observer, 17 December 2007
  70. Van Zyl Smit (2006) “Life imprisonment: Recent issues in national and international law” in International Journal of Law and Psychiatry, vol 29 issue 5, September-October 2006. Montreal: International Academy of Law and Mental Health
  71. United Nations (1994) Life Imprisonment. Vienna: United Nations
  72. Council of Europe (2003) Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long term prisoners. Strasbourg: CoE
  73. UN Human Rights Committee (2003) Xavier Evans v. Trinidad and Tobago. CCPR/C/77/D/908/2000. Geneva: UNHCHR
  74. African Commission on Human and People’s Rights (2004) Report of the Mission of the Special Rapporteur on Prisons and Conditions of Detention in Africa to the Federal Democratic Republic of Ethiopia, 15 – 29 March, 2004. Banjul: ACHPR
  75. UN Human Rights Committee (2003) Natalia Schedko v. Belarus. CCPR/C/77/D/886/1999. Geneva: UNHCHR

Индекс

- адвокати
    консултиране, 60
    право на контакт, 105, 165
- административни затворници, 212
- административни проверки, 192, 196
- административно наказание, 131
- администрация на затворите, 23–50
- активна политика за набиране на персонал, 37
- Американска декларация за правата и задълженията на човека, 249
- Американска конвенция за правата на човека, 12, 249
- наказание, 130
- справедливо отношение към затворниците, 17
- Атинска клетва, 87
- Африканска комисия за правата на човека и народите, 12
- Африканска харта за правата и благосъстоянието на детето, 225
- Африканска харта за правата на човека и народите, 12, 249
- наказание, 130
- справедливо отношение към затворниците, 17
- безопасност, 91
- безпристрастност и право на справедлив процес, 128
- безредици, предотвратяване на, 39
- безсрочни присъди, 234
- битови условия, 61, 64, 65
- близост до дома, 156
- болнична грижа, 79
- брак в затвора, 155
- бременни жени, 222
- валидни заповеди за задържане, 204
- взаимоотношения между персонал и затворници, 23
- видеоконферентни разговори, 162
- Виенска конвенция за консулските отношения, 167, 168
- виктимизация, 173, 176
- високо ниво на сигурност
- динамични аспекти, 119
- минимална употреба на, 117, 118
- причини за, 115, 116
- физически аспекти, 119
- високорискови затворници, 235
- висш затворнически персонал, обучение, 45
- влошаване на физическото състояние на затворниците, 136
- Всеобща декларация за правата на човека, 246
- възрастни затворници,
- брой на, 238
- проблеми на, 238, 239
- семејни контакти, 239
- външна информация, достъп до, 165, 166
- върховенство на закона, 125
- гладни стачки, 89
- градивни дейности, 91, 107
- задължение за осигуряване, 136
- граждански мониторинг, 195
- гражданско естество на затворническите услуги, 29, 30
- групови жалби, 180
- дейности *вижте* образователни и културни дейности
- Декларация за правата на лицата, принадлежащи към национални или етнически, религиозни и езикови малцинства, 246
- Декларация за премахване на всички форми на нетолерантност и дискриминация въз основа на религия или убеждения, 246
- декларация за ценности, 26, 27
- Декларация относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се за жертвите на престъпления и жертвите на злоупотреби с власт, 248
- Декларацията за защита на всички лица от насилствено изчезване, 57, 103, 248
- Декларацията за премахване на дискриминацията по отношение на жените, 43
- Декларацията за премахване на насилието срещу жени, 246
- демократичен контрол на затворите, 30
- деца на майки в затвора, 228
- връзки с майката, 157
- възраст на отделяне, 230
- израстване в затвора, 25
- настаняване на, 230
- диалог, 110
- динамична сигурност, 181–185
- дипломатически отношения, 167–169
- дипломатически служители, роля на, 169
- дискриминация, 169–172, 246
- жени, лишени от свобода, 226
- задължение за борба с, 181
- Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, 182, 246

- наблюдение, 183
 опасност от, 181
 чуждестранни затворници, 169–172
- дисциплинарни изслушвания
 компетентен орган, 128
 подготовка на защита, 129
 право на обжалване, 129
- дисциплинарни процедури, 125–135
 административни, 125
 безпристрастност и право на справедлив процес, 128
 външни стандарти, 126
 защита, 129
 неофициални предупреждения, 129
 нужда от, 125
 спазване на, 128
 справедливост на, 126, 127
- добро здраве, право на, 73
 договори за трансфер, 167
 домашен отпуск, 156
 Европейска конвенция за правата на човека, 249
 Европейски комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, 11, 189, 249
 контакт с външния свят, 104, 105
 Европейски комитет за предотвратяване на изтезанията, 74
 Европейски правила за затворите, 11, 249
 дисциплинарни процедури, 127
 изолация в единична килия, 133
 наказание, 130
 ограничаване, 96, 97
 подготовка за освобождаване, 152
 религия, 186
- самостоятелни срещи
 общи килии, 65, 66
 справедливо отношение към затворниците, 64
- Европейски съд по правата на човека, 11
 брак в затвора, 155
 ежедневен живот, 61–65
 ежедневно наблюдение, 134
 езикови нужди, 170
- екзекуции
вижте също
 изпълнение на смъртна присъда,
 отговор на, 245
- електронна поща, 164
 елемент на обществена услуга на работата в затвора, 23
 етична база, 18
 откритост на, 26, 27
 строго, но справедливо, 106, 107, 173
 управленска отговорност, 25, 26
- етични въпроси
 професионалисти по здравни грижи, 87
 управление на затвор, 17, 18
- жалби *вижте* молби и жалби
 жени, лишени от свобода
 битови условия, 226
 бременни жени, 222
 дискриминация, 226
 зависими роднини, 230
 законодателство за борба с наркотиците, 221
 здравни грижи, 70, 71
 като малцинство, 221
 контакт с деца, 151
 майки с деца, 229
 подготовка за освобождаване, 231
 предотвратяване на злоупотреби, 222
 престъпления извършени от, 221
 претърсване, 231
 проблеми на, 221
- работа и обучение за умения, 145
 равен достъп до дейности, 226
 раждане на деца, 229
 сексуално насилие, 54
 семейни връзки, 228
 семейни отговорности, 221, 222
 сигурност, 227, 228
 специална защита на, 71
 чужди граждани, 172
- женски затвори
 персонал, 70, 71
 жертви на престъпление, зачитане на, 153, 154
 жилищна площ, 65
вижте също килии
 време, прекарано в, 65
 затворници със смъртна присъда, 238–245
 грижа за, 238
 добро държание и човечност, 242, 243
 достъп до адвокат, 244
 отговор на екзекуция, 245
 отделяне на, 242
 подбор на персонал, 245
 посетители, 243, 245
 равно третиране, 243
 задължение за полагане на грижи, 69
 задържани под стража, 201–212
 брой на, 201
 наблюдение на времето на задържане, 204
 осигуряване на, 211
 отделяне от осъдените затворници, 202, 211
 поверителност на правната кореспонденция, 208
 поверителност на срещите с процесуални представители, 208
 правила за посещения, 161
 правна помощ, 205

- презумпцията за невинност, 201
- произволно задържане, 204
- процесуално представителство, 205
- работа и обучение за придобиване на умения, 146
- различен статут на, 202, 204, 211
- регистриране на, 60
- сигурност, 211,
- специални проблеми на, 201, 202, 204
- управление на, 209, 210
- заразни заболявания, 74, 81, 82
- вижте* и предаване на заразни заболявания
- затворени/безконтактни посещения, 161, 162
- затвори,
- в държавната структура, 28
- дисциплинирана и йерархична организация, 30, 31
- като обществена услуга, 23
- обществено информирание относно, 23, 28
- отделяне от полицията, 29, 30
- затворници,
- допълнителни гаранции, 73
- здраве на, 41, 43
- като личности, 139
- като пациенти, 88
- като човешки същества, 18, 19, 51
- контролиращи други затворници, 107
- поведение на персонала спрямо, 20
- права на, 57, 105
- регистриране на, 59, 60
- затворници информатори, 101
- затворници, поставени при високо ниво на сигурност, 113–124
- индивидуална оценка, 118, 119
- минимален брой, 117, 118
- отношение към, 116–119
- условия на задържане, 114
- затворници с дългосрочни присъди, 231–239
- безсрочни присъди, 234
- външни и семейни контакти, 237
- изолация на, 237
- институционализация, 235
- напредък на, 238
- определяне на, 231
- осигуряване на възможности, 236
- оценка на риска, 237
- подготовка за освобождаване, 153
- преразглеждане на, 238
- първоначално планиране след присъда, 236
- работа и образование, 237
- степен на опасност на, трансфер към по-ниско ниво на сигурност, 238
- увеличение на, 231, 238
- затворници с краткосрочни присъди, 140
- подготовка за освобождаване, 152
- затворници с увреждания, 72
- затворници със смъртна присъда, 241
- затворници-терористи, 235
- затворническа среда вижте условия на средата
- затворнически униформи, 66
- здравен персонал, 86–89
- етичен кодекс, 87
- подпомагане на, 88
- участие в изпълнение на смъртна присъда, 89
- здравни грижи, 73–89
- безплатни, 78
- еквивалентност на грижите, 87
- жени, лишени от свобода, 230
- намаляване на рисковете, 73
- помещения за специалисти, 78, 79
- право на, 73–79
- първоначален скрининг, 78
- сравними, 76
- здравни проблеми на затворниците, 73
- здравни рискове от лишаването от свобода, 61
- изнасилване, 54
- изолация в единична килия, 98, 114, 121, 122
- ежедневно наблюдение, 134
- и максимално ниво на сигурност, 98, 114, 121, 122, 135
- опасности от, 134
- изтезания, 51–57
- документирание на, 89
- забрана на, 51
- извличане на признания чрез, 52
- информирание на персонала за забрана, 54
- национални механизми за преванция, 194
- опасни моменти, 54
- оплаквания срещу употребата на, 56
- процедури за постъпване с цел предотвратяване на, 56
- твърдения за, 177
- индивидуално лечение на затворниците, 83–86
- индивидуално развитие на затворниците, 137, 140

- индивидуалност на затворниците, 139
- институционализация, 235
- инструменти свързани с правата на човека, 246
- интернет, 166
- информация за затворниците, 71, 72
- йерархична структура, 31, 32
- кандидати за убежище, 212
- килии
- вижте също* изолация в единична килия
  - време, прекарано в, 65
  - самостоятелни или общи, 65, 66
  - тъмни, 129–135
- Кодекс за поведение на служителите на правоохранителните органи, 11, 241
- здраве на затворниците, 41
  - изтезания, 41, 53
  - набиране на персонал, 36
  - обучение на персонал, 41
  - употреба на сила, 41
  - управление на затвор, 25, 26
- Комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, 12
- Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, 11
- Конвенция за правата на детето, 248
- Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, 223, 247
- набиране на персонал, 36
- Конвенция против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, 52, 53, 104, 105, 248
- контакти с външния свят, 155–166
- адвокати, 105
  - вижте също* семейни свиждания
  - затворници с дългосрочни присъди, 238, 240
  - млади затворници, 157
  - ползи от, 162
  - семейство, 159–161
  - сигурност, 103
  - чуждестранни затворници, 158
- контрол, 105–107
- вижте също* охрана
- конфликтни ситуации, 20, 21
- краткосрочно освобождаване, 153
- културна и социална изолация, 169, 170
- легитимност, 13
- лекари
- вижте също* здравен персонал
  - роля в наказанието, 131, 13
- лечение, 85
- еквивалентност на грижи, 87
  - затворниците като пациенти, 88
  - преди и след присъдата, 102, 103
- лидерство, 33
- личен живот, 84
- лична почтеност на персонала, 24
- лично развитие, 137, 140, 149, 150
- лишаване от права, 13, 14
- лишаване от свобода, 61
- максимално ниво на сигурност, 97, 98, 120, 121
- изолация в единична килия, 97, 98, 120, 121, 135
  - минимално използване на, 120, 121
  - управление на затворници, 121, 122
- малтретиране
- вижте също* молби и жалби; изтезания
  - жалби срещу употреба на, 56
  - забрана на, 51–54
- материали за четене, 157, 165, 166
- медицинска консултация, достъп до, 84
- медицински преглед, 70, 71
- от квалифицирана медицинска сестра, 70, 71
- медицински сестри
- медицински преглед от, 70, 71
  - подпомагане за, 88
- медицински служители, 39, 70
- обучение, 46
  - роля в наказанието, 131, 132
- медицинско досие, 85
- Междуамериканска конвенция за предотвратяване и наказване на изтезанията, 53, 116, 250
- Междуамерикански съд за правата на човека, 12
- Международен комитет на Червения кръст, 193
- Международен пакт за граждански и политически права, 11, 247
- Втори протокол, 241
  - жени, лишени от свобода, 223
  - задържани под стража, 203, 209
  - затворници със смъртна присъда, 241, 242
  - молби и жалби, 174
  - право на гласуване, 20
  - работа и обучение за придобиване умения, 141
  - религия, 182, 185
  - семейни контакти, 155
  - социална реинтеграция, 137

- справедливо отношение към затворниците, 17, 182
- Международен пакт за икономически, социални и културни права, 11, 247
- здраве на затворниците, 73
- Международен съвет на медицинските сестри, 88
- Международен център за изследване на затворите, 14
- Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, 247
- Международна харта за правата на човека, 247
- международни наблюдатели, 12
- международни стандарти, 11, 12
- мерки, невключващи лишаване от свобода, 225
- Минимални стандартни правила, 11, 21, 248
- дискриминация, 170
- дисциплинарни процедури, 116, 117, 126, 127
- жени, лишени от свобода, 39, 40
- задържани под стража, 204, 207, 209, 210
- затворници, задържани без присъда, 204, 207, 209, 210
- затворниците като личности, 57, 58
- здравен персонал, 86, 87
- здравни грижи, 59, 75, 76
- здравословни условия, 62, 63
- изолация в единична килия, 133
- индивидуално лечение/отношение, 83, 84, 140
- контакти с външния свят, 108, 116, 117, 158, 165
- молби и жалби, 175
- набиране на персонал, 26, 30
- наказание, 126, 127
- нарушаване на реда, 108
- образование, 138, 148
- обучение на персонал, 39, 40
- ограничаване, 96, 108
- подготовка за освобождаване, 151, 152
- поддържане на реда, 106
- процедури за прием, 57, 58
- процедури по инспекция, 194
- работа и обучение за придобиване на умения, 142, 143
- религия, 138, 184
- сигурност, 96
- социална реинтеграция, 96, 138
- справедливо отношение към затворниците, 62, 184
- тоалетни/санитарни помещения, 80
- управление на затвор, 26, 33
- хигиена и чистота, 69
- чужди граждани, 168, 169, 184
- Минимални стандартни правила за мерките, свързани с лишаване от свобода (Токийски правила), 249
- Минимални стандартни правила за отношение към затворниците вижте Минимални стандартни правила
- Минимални стандартни правила за отношение към затворниците вижте Минимални стандартни правила
- Минимални стандартни правила за правораздаване при непълнолетните (Пекински правила), 12, 215–218, 247
- образование, 149
- обучение на персонал, 44
- минимално ниво на сигурност, 97
- млади затворници, 214, 217
- благосъстояние и образователни потребности, 218
- контакти с външния свят, 219
- освобождаване и реинтеграция, 219, 220
- семејни връзки, 219
- умения на персонала, 218
- уязвими на злоупотреби, 218
- молби и жалби, 173–180
- бързина на разрешаването, 177
- групови жалби, 180
- значимост за затворниците, 180
- информация за методи за, 175
- независими външни органи, 178
- неофициални процедури за разрешаване, 177
- от семейството или представителите, 174
- относно съдебния процес, 180
- официални процедури за, 177
- подаване (на оплакване), 173
- предотвратяване на виктимизация, 176
- премахване на пречки за, 176
- придвижване на следващо ниво, 177
- разрешаване на, 176
- срещу дисциплинарни решения, 180
- твърдения за изтезания, 178
- твърдения за престъпна дейност, 180

- МСП *вижте* Минимални стандартни правила
набиране на персонал, 34–38
- активна политика на набиране, 37
  - вижте също условия на труд
  - женски персонал, 38
  - липса на дискриминация, 35
  - обществена информираност, 37
  - подбор на кандидати, 34, 35
  - специализиран персонал, 37
  - стандарти, 34, 35
- наблюдение
- дискриминация, 183
  - ежедневно, 134
  - задържани под стража, 204
  - независимо, 56, 105
  - тежки инциденти, 196
  - телефонни разговори, 163
  - условия в затворите, 83, 195
- наказание
- административно, 131
  - вижте също изолация в единична килия
  - два пъти за едно и също нарушение, 131
  - индивидуално, 131
  - неофициално, 132
  - ограничения върху, 131
  - роля на лекаря в, 131, 132
  - справедливо и пропорционално, 129
  - физическо ограничаване, 102, 109, 119, 131
  - налични ресурси, 65
  - налично пространство, 65
  - нарушаване на реда, 108–111
  - предотвратяване на, 108
- насилие
- жени, лишени от свобода, 221
  - млади затворници, 217
  - сексуално, 54, 55
- Насоки за ролята на прокурорите, 249
- Насоки от Рияд, 249
- неграмотни затворници, 72
- недискриминация, 184
- независими инспектори, 191
- обществена значимост на, 198
  - тежки инциденти, 198
- независими наблюдатели, 56
- независимо наблюдение, 56
- вижте също* процедури по инспекция
  - като външен контакт, 105
- нелегални имигранти, 212
- неограничен достъп до затворите, 196
- неофициални предупреждения, 129
- непълнолетни, 211–220
- благосъстояние и образователни потребности, 214, 218
  - вижте също* млади затворници
  - законност на задържането, 214
  - затворът като крайна мярка, 211, 214
  - контакт с родителите, 157
  - липса на регистър на ражданията,
  - лица под 18 години, 213
  - обучение на персонал, 38
  - позиция в международното право, 213
- нива на възнаграждение, 48
- ниско ниво на персонала, 25
- облекло за затворниците, 66
- образование, 147
- образователни и културни дейности, 147–151
- балансирана програма, 150
- без загуба на възнаграждение, 150
- задължение за осигуряване,
- затворници с дългосрочни присъди, 152
- значение на, 149
- използване на талант, 150
- лично развитие, 149, 150
- ресурси на общността, 150
- обучение на персонал, 38–47
- висш персонал, 45
  - жени, лишени от свобода, 225, 226
  - затвори с високо ниво на сигурност, 114, 123
  - използване на огнестрелни оръжия, 40–43, 47
  - използване на сила, 47
  - медицински грижи, 39, 89
  - непълнолетни, 44
  - основополагащи ценности, 38
  - предаване на заболявания, 81, 82
  - предотвратяване на безредици, 39
  - продължителност на, 39, 46
  - процедури за прием, 72
  - първоначално, 44, 45
  - специализиран персонал, 46
  - специални групи затворници, 46
  - техническо, 38
  - чуждестранни затворници, 172
- обществен контрол, 189
- обществена осведоменост, 198
- обществено благо, 28
- обществено възпитание, 23, 37

- обществено здравно обслужване, връзки с, 76, 77
- общественост
- информиране на, 28
  - риск за, 115
- общи медицински грижи, 76, 77
- огнестрелни оръжия,
- насоки за използване на, 109–111
  - обучение на използване на, 47
- ограничения, 106, 107
- опасни затворници, 114
- организации на гражданското общество, 139
- роля в инспекциите, 190, 194, 195
  - чуждестранни затворници, 172
- Организация на обединените нации
- Декларация за премахване на насилието срещу жените, 223, 224
  - Икономически и социален съвет, 148
  - Комитет против изтезанията, 12, 192
  - Конвенция за правата на детето, 213, 215
  - Насоки за предотвратяване на престъпността сред непълнолетните (Насоки от Рияд), 249
  - Факултативен протокол към Конвенцията против изтезанията, 12, 193, 248
- оръжия, 110
- вижте още* огнестрелни оръжия
- освобождаване и реинтеграция
- жени, лишени от свобода, 231
  - млади затворници, 219, 220
  - подготовка за, 151
- Основни принципи за независимостта на съдебната власт, 249
- Основни принципи за отношение към затворниците, 11, 17, 248
- изолация в единична килия, 132
  - образование, 147
  - подготовка за освобождение, 151
  - право на здравни грижи, 74, 75
  - работа и обучение за придобиване на умения, 141
  - социална реинтеграция, 95
  - управление на затвор, 25, 26
- Основни принципи за ролята на адвокатите, 207, 249
- Основни принципи за употребата на сила и огнестрелно оръжие, 11, 249
- нарушаване на реда, 108
  - обучение на персонал, 42
- осъдени на доживотен затвор, 231–239
- официална консултация, 184, 185
- оценка на риска, 98
- затворници с дългосрочни присъди, 237
- палки, 55
- Пекински правила вижте
- Минимални стандартни правила за правораздаване при непълнолетните персонал, 23–48
- важност на външния контрол, 191
  - висш, 45
  - женски затвори, 231
  - женски, 38
  - живеещ в общността, 49
  - запазване на човешкото достойнство, 18, 19
  - лидерство, 33
  - лична почтеност, 24
  - лични качества, 25
  - малцинствени групи, 35, 184
- опасност от консерватизъм, 24
- поведение спрямо затворниците, 20, 23
- подбор на, 24
- претърсване, 101
- професионализъм на, 25
- роля на, 23
- специализиран, 37, 46
- статут на, 24, 25
- условия на заетост, 48–50
- писма, 157, 162, 16
- забранено съдържание, 163
  - задържани под стража, 208
  - цензуриране на, 163
  - чуждестранни затворници, 171
- по-възрастни затворници, 73, 74
- поверителност, 84
- подготовка за освобождение, 151–154
- външни организации, 152, 153
  - затворници с дългосрочни присъди, 152
  - затворници с краткосрочни присъди, 152
  - зачитане на жертвите, 153, 154
  - краткосрочно освобождение, 153
  - от началото на присъдата, 152
  - различни видове помощ, 153
  - специални програми, 153
- позитивно действие, 184
- поименна проверка, 101
- полиция, отделяне от администрацията на затвора, 29–31
- посетители
- вижте още* контакти с външния свят
  - затворници със смъртна присъда, 244

- отношение към, 241–243
- права на децата, 248
- права на жените, 247
- права на човека
- в управлението на затвори, 14
  - защита на, 51, 52
- Правила за защита на лишени от свобода непълнолетни, 39–41, 214, 248
- обучение на персонала, 43, 44
- правила и разпоредби, 94–101
- правна помощ
- вижте също* адвокати, задържани под стража, 206
  - затворници със смъртна присъда, 244
- Право на неприкосновеност на личния живот, 71
- практически опит, 13, 14
- преводачи, 38, 39
- превъзпитание и поправяне на затворници, 136
- преговори, 110
- предотвратяване на безредици, 109
- Предпазни мерки, които гарантират защитата на правата на лицата, осъдени на смърт, 241, 248
- предсрочно освобождаване, 85
- вижте също* подготовка за освобождаване
- представителство на персонала, 50
- презумпцията за невиност, 197
- преместване
- на затворници, 95
  - на персонал, 50
- пренаселеност, 64
- здравни проблеми, 73
- Препоръки на ООН за доживотния затвор, 236
- престъпна дейност, 180
- претърсване
- жени, лишени от свобода, 227
  - затворници, 99
  - на лице, 71, 89
  - персонал, 101
  - посетители, 100
  - процедури, 99, 100
- прехвърляне на отговорност, 31
- приемането като уязвим момент, 70
- Примерен договор за трансфер на производства по наказателни дела, 249
- Примерен договор за трансфер на наблюдението на лицата, осъдени или освободени условно, 249
- Принципи за ефективно предотвратяване и разследване на извънсъдебните, произволните и бързите екзекуции, 57, 250
- Принципи за медицинска етика във връзка с ролята на здравния персонал, 12, 248
- здравни грижи, 43
  - обучение на персонал, 43
- произволно задържане, 204
- процедури за прием
- голям брой затворници, 72
  - за предотвратяване на изтезания, 56
  - медицински преглед, 70
  - обучение на персонал, 72
  - човешко достойнство, 57
  - чуждестранни затворници, 170
- процедури по инспекция, 189–200
- административни проверки, 191
  - външни, 189, 190
  - докладване и отговор на проверки, 198, 200
  - независим граждански мониторинг, 190, 191
  - международни механизми, 191–197
  - независими проверки, 123, 124, 191
  - неограничен достъп, 193
  - нужда от, 189
  - обществен контрол, 190
  - определяне на добра практика, 193
  - регионални проверки, 192, 193
  - спазване на държавни процедури, 198
  - съдебен надзор, 197
  - тежки инциденти, 195, 197
- процедури при извънредни ситуации, 107
- процедурна сигурност, 93
- психично разстройство, 82
- публични посещения, 160
- работа и обучение за умения, 140–146
- безопасни условия на труд, 146
  - жени, лишени от свобода, 145
  - задържани под стража, 146
  - заплащане на труда, 146
  - затворници с дългосрочни присъди, 237
  - намиране на работа, 145
  - развиване на умения, 144, 145
  - разработване на ежедневен режим, 144
  - условия на труд, 144
  - ценност на труда, 143, 144
- радио, 157, 165, 166
- различие, признаване на, 181
- разнообразие, 181–187
- регионални проверки, 192, 193
- регионални стандарти, 12
- регистрация на затворници, 59, 60
- ред, 91–111

- затворници, поставени при високо ниво на сигурност, като риск за, 115
- нарушаване на, 108
- поддържане на баланс, 91, 105, 106
- религия, 181, 185–187
- представители, 187
- признаване на, 186
- свобода да не се изповядва религия, 186
- ресурси, 61, 65
- самонараняване, дисциплинарна мярка, 86
- самопризнания, изтръгване чрез изтезания, 52
- самоубийство, дисциплинарна мярка, 86
- санитарни помещения, 67
- светът извън затвора, 165, 166
- свиждания
- затворени/ безконтактни, 161, 162
  - от доброволци, 162
  - публични, 160
  - семеини, 159
  - съпружески, 160
- свобода на мисълта, 181
- свобода, 19
- сексуално насилие над затворници, 54
- сектори за изолация, 54
- семеен контакт
- вижте също* деца на майки в затвора
  - възрастни затворници, 238, 239
  - жени, лишени от свобода, 228
  - затворници с дългосрочни присъди, 238, 239
  - млади затворници, 171, 219
  - право на, 19, 105, 155
  - чуждестранни затворници, 171
- семеини свиждания, 156–158
- семеинства, консултиране, 60
- сензорна депривация, 133, 134
- сигурност, 91, 101
- висок риск *вижте* високи нива на сигурност на, 95
  - динамична, 93, 94
  - жени, лишени от свобода, 227, 228
  - затържани под стража, 98
  - и социална реинтеграция, 95
  - извън затвора, 102, 103
  - класификация, 97
  - контакти с външния свят, 103
  - оценка на, 94, 98
  - прекомерна, 95
  - процедурна, 93
  - редовно преразглеждане на, 99
  - физическа, 92
- сила
- като крайна мярка, 102
  - минимална употреба на, 47, 56, 110
  - обучение за употреба на, 40, 47
  - правила за употребата на, 55
  - процедури за употреба на, 47
- смъртно наказание
- ефект от премахването, 233
  - забрана за участие на лекари, 89
  - намалена употреба на, 233, 238, 239
- социална реинтеграция, 95, 138, 139, 184
- социални агенции, 31
- спално бельо, 66, 67
- Специален докладчик за изтезанията (ООН), 192
- справедливо отношение към затворниците, 107, 181
- справедливост, 91
- правораздаване, 248–250
- специализиран персонал на затвора
- набиране, 37
  - обучение, 44–46
- съвест, 181
- Съвкупност от принципи за защита на всички лица от всякакви форми на задържане и лишаване от свобода, 11, 17, 248
- дисциплинарни производства, 126
  - жени, лишени от свобода, 224
  - задържане под стража, 205, 206, 209
  - здравни грижи, 59, 75
  - изтезания, 53, 62
  - комуникация, 59
  - контакти с външния свят, 104, 158
  - медицински преглед, 82, 83
  - молби и жалби, 174
  - правна помощ, 205, 206
  - процедури за постъпване в затвора, 58
  - процедури по инспекция, 123, 124, 194
  - справедливо отношение към затворниците, 58, 62, 182
- съдебен надзор, 197
- съдебни заповеди, 59
- съпружески свиждания, 160
- тежки инциденти, 196, 198
- телевизия, 157, 161
- телефонни обаждания, 157, 163
- наблюдение и записване на, 163
  - чуждестранни затворници, 171
- терминално болни затворници, 85
- техническо обучение на персонал, 38
- тоалетни помещения, 67
- Токийски правила, 249

- трудни/подривни затворници, 114
- туберкулоза, 73
- тъмни килии, 129 – 135
- управление на затвор, 17–21, 32–34
- упражнения, 68, 69
- упражняване на вероизповеданието, 186
- условия на заетост, 48–50
- настаняване, 48–50
- нива на заплащане, 48
- представителство на персонала, 50
- премествания, 50
- равно третиране, 49
- условия на средата, 79–83
- безопасност на, 92
- влияние на, 81
- физическа сигурност, 92
- физическо ограничаване, 101, 102, 109, 119
- като крайна мярка, 101, 102
- като наказание, 131
- позволение за ползване на, 101, 102
- характер на престъплението, 116
- Харта на основните права на Европейския съюз, изтезания, 54
- хепатит, 74, 82
- ХИВ/СПИН, 54, 74
- храни и напитки, 67, 68
- хуманитарни аспекти, 20
- хуманно отношение, 113
- цензуриране на писма, 163
- човешко достойнство, 18, 19, 51, 61–72
- процедури за прием, 56
- чуждестранни затворници, 167–172
- дипломатически отношения, 167, 169
- дискриминация, 169–172
- договори за трансфер, 167
- езикови нужди, 170
- жени, 172
- задържане след изтичане на присъдата, 212
- контакти с външния свят,
- контакти с общността, 158
- културна и социална изолация, 169, 170
- организации на гражданското общество, 172
- писма, 171
- процедури за постъпване, 170
- равен достъп, 171
- разпределение, 170
- семейни контакти, 171
- телефонни обаждания, 171
- трудности пред, 167
- увеличаващ се брой, 167

Андрю Койл

**УПРАВЛЕНИЕ НА МЕСТАТА ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА
В КОНТЕКСТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА
НАРЪЧНИК ЗА ПЕНИТЕНЦИАРНИ СЛУЖИТЕЛИ**

*Английска
Първо издание*

Отговорен редактор *Николай Алексиев*
Редактор *Живка Георгиева*
Коректор *Диди Петкова*
Предпечатна подготовка *Петър Дамянов*

Формат 60/90/8   Печатни коли 16,75

Печат: Алианс принт